

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Історичний факультет
Кафедра історії України

Дипломна робота
магістра

з теми: **«ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНЕ І КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЄ ЖИТТЯ
МОЛОДІ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ
НАПРИКІНЦІ 30-х – НА ПОЧАТКУ 40-х рр. ХХ ст.:
НА МАТЕРІАЛАХ ГАЗЕТИ «СТАЛІНСЬКА МОЛОДЬ»**

Виконав: студентка II курсу
спеціальності 014 Середня освіта (Історія)
Борідко Ольга

Керівник: **Олійник С. В.**,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України

Кам'янець-Подільський – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ І. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА.....	7
РОЗДІЛ ІІ. ПРЕСА ПРО РОБОТУ КОМПАРТІЙНИХ, КОМСОМОЛЬСЬКИХ ТА ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....	16
РОЗДІЛ ІІІ. ЗАКЛАДИ ОСВІТИ, КУЛЬТУРИ ТА СПОРТУ НА СТОРІНКАХ ГАЗЕТИ.....	56
ВИСНОВКИ.....	82
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ.....	88

ВСТУП

Актуальність роботи. Засоби масової інформації відіграють значну роль у житті кожної особистості. Це твердження актуальне для всіх – громадян, представників різних соціумів, жителів певних регіонів, тобто всіх тих, які виконують різні соціальні ролі. Особистість включена у всі галузі суспільних відносин, які висвітлюються у ЗМІ. Останні охоплюють зв'язки людини з суспільством і його підсистемами. Вони розуміються як соціальні інститути, які виконують дуже важливі функції, пов'язані із збором, обробкою і поширенням інформації у глобальному масштабі. Важливою властивістю є можливість достатньо швидкого поширення серед чисельних, часто географічно розосереджених аудиторій і виокремлюється мобільністю і регулярністю поширення, практично одночасністю споживання. Варто пам'ятати, що поширювана інформація має обов'язково відповідати громадським інтересам. Розповсюдження інформаційного масиву є невід'ємною частиною духовних контактів представників людського суспільства. Воно виникло на певному етапі розвитку людського суспільства і активізувало безпосередню міжособистісну комунікацію.

Згальноприйнятою є думка, що головними засобами масової інформації є газети і журнали, роль яких в житті соціуму неоцінена, з чим ми цілком солідарні. Вони є важливим засобом матеріального збереження і передачі прийдешнім поколінням попередніх здобутків у галузях науки і культури. Журнали і газети для людей будь-якого віку є джерелом знань. Вони допомагають краще осягнути проблеми, пов'язані з оцінкою сущого життя, зрозуміти закони відносин у суспільстві і природні явища. Незаперечною є роль преси у формуванні соціальних і моральних ідеалів людей, для засвоєння ними норм суспільної поведінки. Запропоноване автором твердження властиве як для сьогоденної дійсності, так і для попередніх десятиліть, зокрема періоду 1920-1930-х рр., коли більшовики, нехтуючи будь-якими громадянськими правами, використовували політику диктату і «будували соціалізм», який, на думку правлячих кіл, на середину останнього передвоєнного десятиліття успішно побудували. Складовою політики радянського режиму були цензурні утиски радянських періодичних видань. Водночас, на сторінках цих видань

міститься маса цікавих фактів. Звісно, потрібно відкидати ідеологічні штампи, якими всі тогочасні газети і журнали були перевантаженими. Наша робота присвячена аналізу молодіжного періодичного видання Поділля, а саме газеті «Сталінська молодь», у якій міститься низка свідчень про громадсько-політичне, соціально-економічне і культурно-освітнє життя молоді краю. Вишевикладене дає підстави зробити висновок має незаперечну актуальність теми магістерського дослідження.

Не заперечним аргументом на користь необхідності вивчення запропонованої нами теми виступає проблематика одного з найбільш радикального суспільного феномену – молоді. У всі часи молодь представлялася «майбутнім нації» і, зважаючи на це, представляє собою особливо цінну суспільне верству. Молоде покоління задіяне у виробництві матеріальних і духовних благ, у соціальних відносинах, посідаючи у них важливе місце. Становище молоді в суспільстві і ступінь її участі у розвитку соціального середовища залежить від багатьох чинників, насамперед від державної політики, і, звісно, від власної активної життєвої позиції. Молодь завжди має пам'ятати історичні уроки, враховувати досвід поколінь, після чого можна планувати і будувати своє майбутнє. Все це разом взяте убезпечить від подальших промахів і помилок. Окрім того, суспільство і держава повинні завжди зважати молодь, як суб'єкт історії, який, є, як вже зазначалося, головним чинником змін, як соціальну цінність. Відрадно, що у нашій державі сконструйована ефективна концепція молодіжної політики, яка являє собою цілеспрямовану діяльність органів державної влади, громадських об'єднань та низки інших соціальних інститутів щодо вирішення проблем молоді в багатьох сферах її життєдіяльності. Нині держава пропонує різні заходи, програми, які забезпечують можливість реалізації потенціалу молодого покоління, як соціального, так й інтелектуального, культурного та економічного. Молоде покоління творить інноваційну діяльність і вносить посильний внесок у творчий потенціал розвитку українського суспільства. Крім того, молоді люди, використовуючи свої креативні здібності, думки, пропозиції, творять нові об'єднання, організації та рухи. Власне висловленні цнами ці складові й обумовили вибір теми магістерської роботи.

Мета і завдання дослідження. На основі наукового аналізу матеріалів газети «Сталінська молодь» комплексно дослідити громадсько-політичне та культурно-освітнє життя молоді Кам'янець-Подільської області наприкінці 1930-х – на початку 1940-х рр.

Реалізація мети конкретизується такими завданнями:

- проаналізувати стан вивчення теми і визначити рівень її наукового осмислення, узагальнити історіографічні здобутки, дати оцінку джерельної бази;
- на конкретних прикладах показати політосвітню роботу партійних і комсомольських осередків у молодіжному середовищі;
- з'ясувати основні напрямки громадської діяльності молоді Подільського регіону;
- охарактеризувати роботу молодих людей у масових добровільних товариствах, показати їхню роль у творенні періодичних видань, зокрема стінгазет;
- показати участь молоді у різних загальнодержавних кампаніях;
- з'ясувати опозиційні антирадянські настрої молоді;
- з'ясувати роль у житті подільської молоді освітніх, культурних і спортивних закладів.

Об'єктом дослідження є молодь Кам'янець-Подільської області.

Предметом вивчення є громадсько-політична та культурно-освітньої діяльності молоді Кам'янець-Подільської області наприкінці 30-х – на початку 40-х рр. ХХ ст.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють кінець 1930-х –початок 1940-х рр. Нижню межу пов'язується із виходом у світ у 1938 р. перших номерів газети «Сталінська молодь». Верхня межа визначається кінцем квітня – початком травня 1941 р., коли редакцію досліджуваного молодіжного періодичного видання було передислоковано із Кам'янця-Подільського до Проскурова.

Територіальні межі роботи охоплюють територію Кам'янець-Подільської області.

Методи досліджень. У процесі дослідження теми ми використали низку загальнонаукових методів, у т.ч. синтез, аналіз, дедукція та індукція, діалектичний метод, методи аналогії і порівняння. Було застосовано також чимало спеціально-

історичних методів історичного дослідження, зокрема, проблемно-хронологічний, історико-генетичний, ретроспективний, історико-типологічний, структурно-функціональний, історико-періодизації, порівняльний.

Наукова новизна і теоретичне значення отриманих результатів полягають у комплексному дослідженні матеріалів газети «Сталінська молодь», зокрема громадсько-політичної та культурно-освітньої діяльності молоді наприкінці 30-х – на початку 40-х рр. ХХ ст.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що опрацьований матеріал, теоретичні обґрунтування, узагальнення і висновки, які містяться у дипломній роботі магістра стануть у нагоді при написанні узагальнювальних праць з історії освіти України, загалом; у підготовці та розробці спецкурсів з історії України та історії української культури.

Апробація матеріалів роботи. Деякі положення та висновки магістерської роботи оприлюднені автором на звітній науковій конференції студентів і магістрантів університету у вересні 2021 р.

Публікації. З теми дослідження здійснено 1 публікацію: Борідко О. Діяльність Кам'янець-Подільського державного учительського інституту наприкінці 30-х - на початку 40-х рр. ХХ ст.: на матеріалах газети «Сталінська молодь» // Наукові праці студентів та магістрантів історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / [редкол.: О.М. Федьков (гол.), О.Б. Комарніцький (відп.ред.), О.В. Віннічук та ін.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2022. Вип. 19. С. 31-35

Брала участь у науковій конференції студентів і магістрантів за підсумками наукових робіт у 2022-2023 навчальному році, 4 квітня 2023р. //Військово-оборонна робота серед молоді Кам'янець-Подільської області наприкінці 30-х – на початку 40-х рр. ХХ ст.: на матеріалах газети «Сталінська молодь». Ольга БОРИДКО, студентка 1 курсу магістратури історичного факультету. Науковий керівник Олександр КОМАРНИЦЬКИЙ, доктор історичних наук, професор.

Структура роботи визначається змістом проблеми, поставленою метою та завданнями дослідження. Робота складається зі вступу, 3 розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури, додатків (26 сторінок, 365 позицій). Обсяг основного тексту становить 87 сторінок, загальний – 112.

РОЗДІЛ І. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА

Після 1991 року кожний історик може вільно інтерпретувати події, що відбувалися в Радянській Україні між 1929 і 1939 роками. Проте будь-яка інтерпретація, якщо її автор претендує на об'єктивність, повинна пояснювати кінцевий результат перетворень, що відбулися. Одразу після них почалася світова війна, з якої Радянський Союз вийшов переможцем і став однією з двох наддержав, що існували у світі. Україна у складі СРСР об'єднала майже всі свої етнічні землі в одній державі, що вийшла на міжнародну арену як член засновник ООН.

Післявоєнна історіографія, у тому числі українська, оцінювала довоєнні перетворення під кутом зору нового становища в СРСР у світі. Починати цей історіографічний огляд варто з публікацій, які вийшли в світ після XX з'їзду КПРС. Короткочасне відкриття після 1956 року найбільш важливих архівних фондів стало своєрідним допінгом для істориків.

Можна назвати дві праці тієї доби, які досі зберігають значення не тільки наявним у них фактичним матеріалом, але й аналітичними висновками. У монографії «Развитие общественного хозяйства колхозов в годы довоенных пятилеток», яку підготував вчений з Інституту економіки АН УРСР В. Бондаренко, містився цілком об'єктивний аналіз колгоспної економіки довоєнної доби. З роками ця книга не втрачає наукового значення, тому що після неї так і не з'явилося більш глибокого дослідження на цю тему. Глибина аналізу пояснювалася не тільки природною талановитістю вченого, але й поєднанням в його особі якостей професійного економіста і не менш професійно спеціаліста в галузі історії народного господарства [356, с. 480].

У 1961 році з'явилося у світ фундаментальне дослідження співробітника Інституту історії АН УРСР І. Слинька «Соціалістична перебудова і технічна реконструкція сільського господарства України». У багатьох випадках автор успішно обійшов рогатки цензури через те, що цензори просто не помічали небезпеки багатьох фактів і висновків, оскільки розглядали їх ізольовано від інших. За визнанням Джона Мейса, який готував заключний звіт комісії Конгресу США по

голоду 1933 року в Україні, книга І. Слинька допомогла йому зрозуміти реальний стан справ у тогочасному українському селі [362].

Серед вчених, які увійшли в науку у 60-70-х роках, слід відзначити праці С. Кульчицького з історії індустріалізації України і СРСР. Працюючи у 60-х роках Інституті економіки, у 70-х рр. – Інституті історії АН УРСР, він вперше в історіографії дослідив проблеми фінансування промислового будівництва в Радянському Союзі. Свої висновки вчених узагальнив у двох монографіях: «Участь робітників України у створенні фонду соціалістичної індустріалізації» [355], «Внутренние ресурсы в социалистической индустриализации СССР (1926-1937)» [354].

На початку 1991 р. під грифом Інституту історії АН УРСР і Канадського інституту українських студій вийшла в світ перша пострадянська за фактичним матеріалом і мисленням монографія «Сталінізм на Україні: 20-30-ті роки». Авторами їх були співробітники академічного інституту С. Кульчицький («Економічні підвалини сталінізму», В. Даниленко «Сталінізм і культура», Г. Касьянов («Ідеологічні прояви сталінізму»)) [363]. Останній у 1992 році видав першу власну монографію «Українська інтелігенція 1920-30-х років: соціальний портрет та історична доля» [350].

В останні роки горбачовської перебудови потужно заявив про себе кваліфікований колектив Інституту історії партії при ЦК КПУ. Надзвичайно цікаві, інколи навіть сенсаційні подробиці життя і діяльності політичних діячів України 30-х років містилися в збірках статей «Про минуле заради майбутнього» [361], «Маршрутами історії» [358]. Упорядником обох був вчений Ю. Шаповал.

Інститут історії України НАН України реалізував цікавий науковий проект під назвою «Україна крізь віки». Це 15-томне видання авторських монографій удостоєне у 2001 році Державної премії України. у 1999 році вийшов 11-й том «Україна між двома війнами (1921-1939 рр.)» [364]. Основу цієї книги, автором якої є С. Кульчицький, становить період «великого перелому». На початку ХХІ століття в історіографії сталінської «революції зверху» з'явилися публікації Г. Єфіменка з Інституту історії України НАН України, який ґрунтовно висвітлив малодосліджені

аспекти своєї теми в монографії «Національно-культурна політика ВКП(б) щодо радянської України (1929-1938)» [348]. В. Нікольський з Донецького університету завершив багаторічне дослідження архівів Служби безпеки України виданням у 2003 р. монографії «Репресивна діяльність органів державної безпеки СРСР в Україні (кінець 1920-х – 1950-ті рр.)» [359].

Історик О. Бойко у своїх дослідженнях показав дані про реальні джерела фінансування індустріалізації у 1930-ті роки. Він зазначав, що влада особливий акцент робила на перекачування коштів із легкої та харчової у важку промисловість, податки з населення (для села “надподаток” – постійний ріст цін на промислові товари); внутрішні позики, випуск паперових грошей, незабезпечених золотом; збільшення вивозу за кордон нафтопродуктів, лісу, хутра та хліба; посилення експлуатації селянства та робітників, інших верств населення, багатьох мільйонів в’язнів ГУЛАГу. Крім того, вчений виокремив основні тенденції та процеси 1930-х рр., які зображують посилення тоталітаризму в Україні: утвердження комуністичної форми тоталітарної ідеології; монополізація влади більшовицькою партією, усунення з політичної арени інших політичних партій; зростання правлячої партії з державним апаратом; блокування державою розвитку громадянського суспільства; встановлення партійно-державним апаратом монопольного контролю над економічною сферою, зміцнення централізованого керівництва економікою [343, с. 420-428].

Низка важливих наукових проблем, які пов’язані із становленням в Україні тоталітарної системи, присутня в колективній монографії «Політична історія України. XX століття». Третій том книги охоплює 1921–1938 рр. Наповненість змісту цього тому засвідчують назви окремих його розділів: «Радянська зовнішня політика у міжвоєнний період» (автор – С. Кульчицький); «КП(б)У в міжвоєнний період» (В. Греченко, Ю. Шаповал); «Форма і суть української радянської державності» (С. Кульчицький); «Влада, армія і українське суспільство» (Л. Гриневич); «Місце органів державної безпеки в системі тоталітарної влади» (С. Кокін); «Профспілки, жіночі і молодіжні організації в державному і суспільному

житті» (О. Мовчан); «Економічна політика тоталітарного режиму» (С. Кульчицький) [360].

Все ж праць, які б подавали комплексне бачення та подавали аналіз більшовицького тоталітаризму в Україні у 1930-х рр., обмаль. Нашу увагу розвернули видання, які мають документально-аналітичний характер, зокрема видання Івана Біласа «Репресивно-каральна система в Україні. 1917–1953» [341] та Сергія Білоконя «Масовий терор як засіб державного управління в СРСР (1917–1941 рр.)». Останній, проаналізувавши унікальні за змістом архівні матеріали, вперше в українській історіографії показав роль масового терору як елемента державного управління в СРСР 1917–1941 рр. У книзі зображено інформаційну управлінську систему, йдеться про нищення соціальних станів дворянства, офіцерів, священників, членів дореволюційних політичних партій та членів українських урядів періоду української революції 1917-1920 рр. Подано також диференційований підхід до різних груп селян, зв'язок репресій із плановим народним господарством, «чистку» НКВС, а також вплив терору на кількість населення України. Важливим є і те, що у цій праці висвітлювалася діяльність тих, які чинили масовий терор у 1930-х років в Україні [342]. У 1997 р. побачила світ книга «ВЧК–ГПУ–НКВД в Україні: особи, факти, документи». У ній містяться біографічні нариси низки впливових чекістів, які трудилися в Україні, а також близько 200 не великих довідок-інформацій про співробітників НК різного рівня [365].

Проблема життєдіяльності молоді, зокрема її громадсько-політичної діяльності і культурно-освітньої діяльності на сторінках газети «Сталінська молодь» у працях дослідників вивчалася частково.

Монографічні видання чи окремі публікації радянських науковців про це видання відсутні. Перша ґрунтовна праця про газету «Сталінська молодь» була опублікована у 2010 р. у «Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство». Її автором став тоді ще кандидат історичних наук (нині – доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України, академік НАНВО України)

О. Б. Комарніцький. У статті розповідається про діяльність Кам'янець-Подільського учительського інституту напередодні радянсько-німецької війни, зокрема, про формування студентського контингенту, труднощі, які виникли у перші місяці роботи закладу, навчальну і громадсько-політичну діяльність студентів, їхню участь у художній самодіяльності [351]. Використовували це джерело у своїх працях професори О.М. Завальнюк і В.С. Прокопчук [349], краєзнавець А.П. Гаврищук [345; 346]. Завідувач відділу рідкісних видань наукової бібліотеки Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка Н. Д. Крючкова в оглядовій статті, присвяченій аналізу діяльності бібліотек на сторінках районних газет 1930-х рр., згадала про організацію бібліотеками виставок, присвячених ювілею Тараса Шевченка [353]. Історик, краєзнавець С. М. Єсюнін у своїй розвідці про українського поета-романтика Герася Соколенка розповів, що його перші вірші з'явилися на шпальтах Кам'янець-Подільської обласної комсомольської газети [347].

У Вікіпедії є згадка про українського фольклориста Івана Безручка, який у 1939 р., навчаючись у дев'ятому класі, опублікував вірш «Могила партизана» у газеті «Сталінська молодь» [340]. У цій же енциклопедії йдеться і про українського письменника (сатирика і гумориста), журналіста Ф. Ю. Маківчука, багаторічного головного редактора уславленого українського журналу «Перець». Маківчук у 1938-1940 рр. був заступником редактора, редактором газети «Сталінська молодь» [357]. Кам'янецький краєзнавець О. В. Будзей знайшов спогади Федора Юрійовичу про його роботу у Кам'янці-Подільському. Він писав: «Як не забуваються ніколи обійми матері, так не забудеться ніколи миле моему серцю зелено-кучеряве місто на мальовничих подільських висотах. В Кам'янці-Подільському промайнула частка моєї юності, моїх найкращих комсомольських літ. 18 років тому мені випало щастя створювати й редагувати в Кам'янці обласну молодіжну газету. Пам'ятаю, зібралось нас хлопців п'ятнадцять і почали ми робити газету. Були серед нас і поети, і нарисовці, і новелісти, і фейлетоністи. І що важливо – всі були молоді, енергійні, беручки, а найголовніше – газету свою ми дуже любили і, розуміється, старалися, щоб вона була на «високому літературному рівні». Так уже старалися, що часом

передавали куті меду. Особливо навесні, особливо в травні, коли в парках безумствують солов'ї, коли все місто тоне в зелені, коли на Руських і Польських фільварках так буйно цвітуть сади, що, здається, наче все навколо рожевою піною позаливано. У такі дні, бувало, заходить до мене секретар редакції Грицько Лапчинський (згодом секретар Красноярського крайкому КПРС) і вже на порозі дає волю своїм нервам, посилаючи тисячу чортів на чийсь голову. – Що сталося, Гришо? – Газета вийде завтра без довгоносика! – Чому? – Миколі Булатову сказали написати передову статтю про участь молоді в боротьбі з шкідниками бурякових плантацій, а він пише новелу про закоханих. Що накажеш – новелу замість передової статті ставити в номері? – Давай сюди Миколу! «Дають» Миколу, але що з ним удієш? Стоїть він молодий, вісімнадцятирічний, на душі в нього весна, на серці солов'ї. Стоїть, винувато посміхається, а його великі очі немов би промовляють: «Ну, як в таку квітінь про довгоносика писати?..». Але квітіння – квітінням, любов – любов'ю, а довгоносик – довгоносиком. Треба й про нього писати, і бідолашний Микола сідає і пише. Пам'ятаю, вже вночі здав він дуже сердиту передову, в якій закликав знищити довгоносика до останньої кузьки, щоб не заважав клятий про любов писати... А писалося в Кам'янці з серцем, натхненням, писалося легко і, як нам здавалося, – талановито. Тепер ми, правда, дещо скромніше оцінюємо свою тодішню літературно-журнальну творчість, але я глибоко переконаний, що наше добре старе місто ще себе покаже. Дасть воно нам, ого-го ще й скільки дасть, – і нових Беляєвих, і Дмитерків, і Масенків, а може ще й більших» [24].

У 2006 р. О. В. Будзей на сторінках міської газети «Подільянини» вмістив інформацію про намір збудувати у Кам'янці-Подільському на Смотричі водну станцію для дорослих. Учні середньої школи №1 С. Юрист, В. Радіонов, К. Церкус та І.Штейнбок 10 червня 1939 р. на сторінках газети «Сталінська молодь» писали таке: «Як приємно літнього сонячного дня поринути в світлу річкову прохолодь, поплавати, погратися на березі. Ми можемо цілими днями, не втомлюючись, просиджувати тут, купатися та розважатися. Але в нашому місті ми майже розбавлені цього. На річці Смотрич навіть пірнути нікуди. Якщо не поб'єшся об

якийсь камінь, то обов'язково застрягнеш у намулі. Для відпочинку зовсім немає місця. Берег кругом засипаний камінням, різною нечистю, ростуть дикі трави, кропива. На жаль, таку невідрадну картину, а то ще й гіршу, ми бачимо й сьогодні... У Кам'янці-Подільському збираються будувати водну станцію для дорослих. А де ж нам купатися? Чому б міському комсомолу та міськраді не збудувати водну станцію для піонерів і школярів міста? Адже річка для дітвори – найулюбленіше місце відпочинку». На жаль, тоді цю ідею тоді так і не було реалізовано. На заводі стали події радянсько-німецької війни, яка розпочалася 22 червня 1941 р. [25]. О. В. Будзей прослідкував долю газети. Він з'ясував, що травні 1941 року її переведено до Проскурова. Згодом газета стала відома як «Корчагінець» [344].

Загалом, можемо зробити висновок, що ґрунтовних спеціальних праць про газету «Сталінська молодь» створені не було, за винятком публікації О. Б. Комарницького. Більшість вчених обмежилися у своїх роботах лише згадками про це видання. А відтак, громадсько-політичне та культурно-освітнє життя молоді Кам'янець-Подільської області наприкінці 30-х – на початку 40-х рр. ХХ ст. на сторінках обласного молодіжного видання потребує більш ретельнішого дослідження.

Під час підготовки роботи *автор опрацював широке коло матеріалів* газети «Сталінська молодь», яка була органом Кам'янець-Подільського обкому і міськкому ЛКСМУ і знаходилася за адресою: вул. Шевченка, 43. Перший номер газети вийшов 2 квітня 1938 р. Того дня, редколегія газети отримала низку вітань. Зокрема, оргбюро ЦК КП(б)У Кам'янець-Подільської області привітав газету такими словами: «Оргбюро впевнене в тому, що вся комсомольська організація області і колектив працівників редакції з тисячною армією юнкорів зробіть газету бойовим органом комсомолу у вихованні молоді в комуністичному дусі, що газета повсякденно і наполегливо буде виховувати у нашої квітучої молоді червоного прикордоння почуття радянського патріотизму, безмежної любові і відданості партії Леніна-Сталіна, великому вождеві народів, батькові і вчителеві трудящих усього світу Йосипу Віссаріоновичу Сталіну. Газета «Сталінська молодь» повинна під керівництвом партійної організації по більшовицькому організувати комсомол, всю

молодь форпостної Кам'янеччини на нові славетні перемоги будівництва соціалізму. Пам'ятаючи про капіталістичне оточення, газета повинна підвищувати революційну пильність молоді, нещадно викривати і громити агентів фашизму – троцькістсько-бухаринську та буржуазно-націоналістичну пададь і виховувати в усієї молоді ненависть до цих найпідліших зрадників соціалістичної батьківщини» [253]. У такому ж дусі були вітання від оргкомітету ЦВК УРСР Кам'янець-Подільської області [59], редакцій газет «Комсомолец України» [261] та «Червоний кордон» [66], моряків крейсера «Комінтерн» [252]. Редакція газети у дусі тієї епохи подякувала за довіру і поставила такі завдання: «Сталінська молодь» має бути і буде бойовим помічником обласної комсомольської організацією у виконанні тих великих і складних завдань, які поставили перед нею партія Леніна-Сталіна. Найголовніше з цих завдань є завдання виховання молоді у комуністичному дусі» [58].

Редактором газети призначили О. Курганського. У 1939 р. колектив газети очолював Ф. Маківчук, у 1940 р. – М. Булатов, у 1941 р. – Г. Лапчинський.

У більшості видання публікували на чотирьох сторінках. Загалом, у 1938 р. вийшло 132 номери, у 1939 р. – 179, у 1940 р. – 159, на 25 квітня 1941 р. – 51. Загалом вийшов 521 номер. Газета видавалася тричі на тиждень. Постійних рубрик не було.

Своєю інформативністю виділяються дописи кореспондентів М. Блажука [14-15], М. Бовкуна [17-18], В. Буяльського [28], М. Веселого [43-44], М. Голодрігера [73-74], М. Гроха [79-80], В. Залевського [114], Й. Зафрана [116-117], Г. Ігнатенка [131-133], М. Карповича [140-141], В. Крикливого [156], А. Мотрука [193-194], А. Паніча [236-237], Б. Розенблата [269-270], П. Свистун [281-282], І. Цвіта [322-323], М. Цимбаленка [324-326], І. Янішина [338-339] та ін.

Щодо *методологічних засад магістерської роботи* то ми обрали загальнонаукові універсальні принципи, а саме конкретно-історичного підходу або історизму, об'єктивності, всебічності і цілісності, системності. У ході роботи було використано значний комплекс загальнонаукових та спеціально-наукових методів історичного пізнання. Використання загальнонаукових методів аналізу,

синтезу, індукції та дедукції дало змогу визначити актуальність, об'єкт і предмет, мету і завдання, наукову новизну дослідження, сформулювати його основні концептуальні положення, узагальнення і висновки тощо. У роботі використано і загальнонаукові методи: діалектичний і когнітивний, методи порівняння і аналогії, роз'яснення, пояснення та оцінки певного факту, математичної статистики, експлікації або аотації.

У дослідженні широко представлені низка спеціально-історичних методів історичного дослідження. Зокрема, використовуючи ретроспективний та історико-генетичний методи, автор простежив хроніку подій, які проходили у молодіжному середовищі, встановив їх причинно-наслідкові зв'язки. Завдяки історико-порівняльному методу вдавалося встановлювати схожі і відмінні риси у подіях, що досліджуються. Застосовували також історико-типологічний, проблемно-хронологічний, структурно-функціональний методи, методи періодизації і контент-аналізу, які допомогли у ході всебічного та ґрунтовного висвітлення подій, фактів і явищ.

Висновки до розділу

Отже, аналіз історіографії та джерел засвідчує, що наявні праці відтворюють переважно окремі сторінки громадсько-політичного та культурно-освітнього життя молоді Кам'янець-Подільської області наприкінці 30-х – на початку 40-х рр. ХХ ст. Їхні автори не змогли поки що ґрунтовно комплексно вивчити громадсько-політичну та культурно-освітн. діяльність молоді окресленого регіону. Аналізуючи наявні матеріали газети «Сталінська молодь» ми дійшли висновку, що вони мають чималий інформаційний потенціал, якого достатньо для того, щоби вирішити поставлені завдання і досягти мети, сформульованої в дослідженні.

РОЗДІЛ II.

ПРЕСА ПРО РОБОТУ КОМПАРТІЙНИХ, КОМСОМОЛЬСЬКИХ ТА ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Більшовики, як у 1920-х, так і в 1930-х р., реалізовували політику, яка була спрямована на виховання людини нової формації, нового менталітету – будівника комунізму. У цьому відношенні влада особливі надії покладала на молодь, як на значну політичну силу, яка мала проводити постійну ідеологічну боротьбу, нав'язувати масам постійні ідейні настанови, партійні переконання, що, звісно, суперечило загальновизнаним у світі принципам гуманізму і демократії. Зважаючи на вищевикладене, більшовики одним із пріоритетів визнавали виховання молодого покоління у марксистсько-ленінському дусі, формування свідомого політично «підкованого» громадянина, який мав жити у новому благодатному комуністичному суспільстві. Було поставлено завдання готувати з комуністичного та пролетарського складу молоді теоретично освічених і вихованих в дусі матеріалістичного світогляду борців за побудову комунізму.

Роботу із підготовки ідейної молоді мали очолити партійні та комсомольські організації. У газеті «Сталінська молодь» подавалися звіти про їх роботу. Зокрема, досить детально подавали звіти про роботу пленумів. Наприклад, 22 вересня 1938 р. відбувся пленум Кам'янець-Подільського обкому КП(б)У, який обговорив питання про хід прийому нових членів і кандидатів до ВКП(б), про збирання цукрових буряків і про вивчення короткого курсу історії ВКП(б). По першому питанню доповідь виголосили секретарі Славутського і Городоцького райкомів КП(б)У. По другому питанню пленум заслухав доповідь голови оргкомітету Верховної Ради УРСР по Кам'янець-Подільській області Козирєва. Доповідь про вивчення короткого курсу історії ВКП(б) зробив секретар обкому КП(б)У Колесніков [246]. 29 грудня того ж року відбувся шостий пленум Кам'янець-Подільського обкому ЛКСМУ, який схвалив рішення обласного комсомольського активу і намітив професійні заходи щодо їх реалізації. Пленум зняв з роботи першого секретаря обкому ЛКСМУ Сербіна і другого секретаря Данилова та виключив Сербіна зі складу бюро і пленуму. Знято з роботи редактора обласної газети «Сталінська

молодь» і виключено зі складу бюро і пленуму обкому ЛКСМУ Курганського. Звільнено від виконання обов'язків завідувача відділу керівних комсомольських органів і виведено зі складу бюро обкому комсомолу Криворучка. Виконувачем обов'язки першого секретаря обкому пленум обрав Данилкіна, який до цього часу працював першим секретарем Городоцького райкому КП(б)У, другим секретарем – Бугайченка. Пленум також затвердив рішення бюро обкому ЛКСМУ про зняття з роботи завідувача піонерського відділу Левика, завідувача відділу учнівської молоді Зак та звільнення від виконання обов'язків завідувача відділу робітничої молоді Сікальського [249].

Такі ж пленуми відбувалися і в наступні роки. Так, 4-5 червня 1939 року пройшов третій пленум Кам'янець-Подільського обкому ЛКСМУ. Пленум заслухав і обговорив питання про участь комсомольської організації у підготовці до збирання врожаю і заготовки сільськогосподарських продуктів та про хід перебудови пропаганди в комсомолі. По першому питанню порядку денного було заслухано доповіді секретарів Плужнянського та Сатанівського райкомів ЛКСМУ Крикливенко і Білоуса. Пленум відмітив, що ці організації значно поліпшили свою роботу і є передовиками у боротьбі за високі врожаї. Все ж роботі цих комсомольських організацій було ряд істотних недоліків. Повільно відбувалося готування до збирання врожаю. У багатьох організаціях не підведено підсумки рейду «легкої кавалерії» із перевірки готовності колгоспів до жнив, не організовано соціалістичного змагання молоді у ремонтних бригадах, не підібрано кращих комсомольців на роботу вагарів, прийомщиків зерна, не проведено належної роботи з молодими комбайнерами, трактористками, жаткарями, бригадирами. Комсомольські організації недостатньо боролися за зміцнення трудової дисципліни в колгоспах. Про хід перебудови пропагандистської роботи в комсомолі на пленумі звітували секретарі Шепетівського та Грицівського райкомів ЛКСМУ Гельфанд і Ляльчук. У Грицівській районній організації комсомолу у райцентрі прочитано 15 теоретичних лекцій з історії ВКП(б), в селах – 32 лекції, в сільських організаціях проведено 28 консультацій з питань історії ВКП(б). Водночас, пленум відмітив ряд недоліків в роботі Грицівського райкому. Так, теоретична конференція в райцентрі

із вивчення доповіді Сталіна пройшла на низькому рівні. Пленум розглянув організаційні питання. Карлінського і Рябіка звільнили від обов'язків членів бюро обкому ЛКСМУ у зв'язку з переходом їх на іншу роботу. Членами бюро обрали Власенка і Глуценка. Завідувачем відділу пленум затвердив: оргінструкторського – Глуценка, шкільним – Крикливого, військово-фізкультурного. Заступником секретаря обкому ЛКСМУ по кадрах затверджено Кобилінського [303].

Досить інформативними були організаційні пленуми, на яких обирали новий склад обкому, погодженого із Центром, що на той час було безальтернативно. Місцеві органи мали формальну автономію. Так, 5 березня 1940 року відбувся організаційний пленум обкому КП(б)У. Пленум обрав бюро обкому у складі 9 осіб – О. Й. Власова, Г. Г. Волкова, М. К. Фурмана, Т. І. Плигунова, Г. А. Тонкочеева, А. М. Ковбасюка, Й. Л. Мордовця, І. С. Данілкина, І. Д. Шишлова. Секретарями обкому КПУ обрали: першим – О. Й. Власова, другим – Г. Г. Волкова, третім – М. К. Фурмана. Секретарем по кадрах став Т. І. Плигунов, секретарем із пропаганди та агітації Г. А. Тонкочеев. Пленум затвердив завідувачів відділами обкому партії: організаційно-інструкторським Д. Д. Донченка, сільськогосподарським П. А. Довгого, транспортним Т. С. Степанова, промисловим К. І. Вікулова, військовим Крохмалюка Г. П. Редактором обласної газети «Червоний кордон» пленум затвердив І. Д. Шишлова [227]. До складу пленуму обкому КП(б)У обрано 63 особи, до ревізійної комісії – 7, делегатами на XV з'їзд КП(б)У – 28 [110].

Молодь була представлена і в складі обласної ради. Так, 6 січня 1940 р. завершилася перша сесія обласної ради депутатів трудящих. На цьому ж засіданні сесія обрала виконавчий комітет, до складу якого увійшли 17 осіб. Головою виконкому став Ковбасюк А. М., заступниками голови – Соловейчик Л. Є., Суховій Т. Г., Глистюк Ф. М., секретарем виконкому Єгурнова Г. Г. Утворили 16 відділів: земельний (завідувач Педосенко А. М.), фінансовий (Сукачев П. П.), народної освіти (Горільченко Г. Г.), комунального господарства (Гродський Г. А.), охорони здоров'я (Долгокер П. І.), місцевої промисловості (Глузман С. Л.), промисловості будівельних матеріалів (Єроменко Ю. І.), місцевої паливної промисловості (Бондаренко О. П.), харчової промисловості (Яновський М. Г.), мистецтв (Гриценко

С. А.), дорожний (Бордюг І. Ф.), соціального забезпечення (Мамічев І. Ф.), загальний (Балева А. С.), торговельний (Цадікович І. М.), відділ юстиції, планова комісія. За пропозицією депутатів започаткували постійні комісії: бюджетна, торговельна, місцевої промисловості, охорони здоров'я, шкільна, дорожна, оборонна, сільськогосподарська [113].

Представники молоді були представлені і в місцевих виборних органах. Нерідко на сторінках газети, незважаючи на її ідеологічну заангажованість, зазначалося про успішну представницьку роботу молодих людей. Так, у 1940 р. зазначалося, що під час виборів у місцеві ради депутатів трудящих колгоспники артїлі ім. XII-річчя Жовтня Чемеровецького району обрали своїми депутатами у сільську раду ланкових-комсомолок Марію Антонову та Марію Чорну. На першій сесії сільської ради їх було обрано головами постійнодіючих комісій. Молоді депутати енергійно взялися за роботу. Антонова працювала головою комісії охорони здоров'я. З допомогою комісії у колгоспі було обладнано дитячі ясла, медпункт, хату-родильню. Марія Чорна працювала головою комітету комісії благоустрою. Після проведення виховних заходів, пропагандистської роботи, колгоспники білили свої хати, приводили садиби у культурний вигляд. Перевірено стан колодязів. Несправні колодязі відремонтували. Молоді депутати брали активну участь і в інших кампаніях, які проводила сільська рада: мобілізація коштів, виконання державних зобов'язань. Крім того, вони проводили агітаційну роботу. Депутати боролися за високі врожаї. У 1939 році Антонова збрала 300 центнерів цукрових буряків з гектара, Чорна – 290 [256].

Проводилися підсумкові обласні комсомольські конференції. Напередодні III обласної конференції ЛКСМУ секретар обкому комсомолу Б. Каплун 20 вересня 1940 р. опублікував у газеті велику статтю, у якій підвів підсумки роботи комсомольської організації регіону за звітний період (від другої до третьої обласної конференції ЛКСМУ) [64; 139]. Власне сама конференція ЛКСМУ відкрилася 21 вересня 1940 року. На захід прибули 233 делегати. Конференція обрала президію у складі Власова, Волкова, Тонкочєєва, Плігунова, Ковбасюка, Привалова, Шалгіна, Железницького, Каплуна, Крикливого, Бабіч, Булатова, Шабельман, Передрійчук,

Чорнодолі, Плетньова, Балендера, Солодко, Рибака, Гуцола, Чубенка, Кокошко. Із звітною доповіддю виступив секретар обкому ЛКСМУ Каплун. Його доповідь базувалася на попередньо опублікованому у газеті матеріалі, який ми детально проаналізували. Конференція також заслухала звіт ревізійної комісії обкому. Після цього розпочалися дебати. Виступили Кузнецов (Городок), Чорнадоля (Солобківці), Якименко (Шепетівка), Волков (Плужне), Майструк (Гриців), Бас (Ізяслав) [60]. На обласній конференції членами пленуму обкому ЛКСМУ було обрано 41 особу, кандидатами у члени пленуму 7 осіб, членами ревізійної комісії ще 7 осіб, обраний 31 делегат на XII з'їзд ЛКСМУ. 22 вересня відбувся організаційний пленум обкому ЛКСМУ. Пленум обрав бюро обкому у складі 7 осіб: Булатов М.В., Крикливий В. В., Кухта С. П., Передрійчук Л. М., Руденко М. П., Шабельман П. С., Шевченко А. Г. Першим секретарем обкому обрано Крикливого, секретарем по кадрах Руденка, секретарем із пропаганди Кухту, секретарем по школах Передрійчук. Завідувачем відділом селянської молоді затверджений Шевченко, редактором обласної газети «Сталінська молодь» затверджений Булатов [241].

Відбувалися звітні комсомольські організації в окремих населених пунктах. 14 вересня 1940 р. у залі засідань міськкому КП(б)У відкрилася VII комсомольська конференція Кам'янця-Подільського. Із 130 делегатів на конференцію прибуло 115 осіб. Серед присутніх стаханівці підприємств, молоді радянські інтелігенти міста. Делегати конференції вислухали звітну доповідь заступника секретаря міськкому ЛКСМУ Стерніка. Доповідач навів факти політичної і господарської діяльності комсомольської організації міста за звітний період. Зазначалося, що міська організація за звітний період прийняла у ряди комсомолу 1557 осіб, у кандидати та члени ВКП(б) рекомендовано 390 осіб, сотні комсомольців висунуті на керівну господарську і державну роботу. Доповідач також докладно зупинився на роботі постійних і тимчасових комісій міськкому і окремих активістів. У дебатах по доповіді виступили делегати конференції Шлосман (учительський інститут) і Почтарьов (прикордонний загін). Виступаючи гостро критикували міськком комсомолу за відірваність від первинних комсомольських організацій, за погану роботу з молодим

комсомольським активом. У роботі конференції брав участь секретар обкому КП(б)У Власов [29].

У досліджуваному періодичному виданні фіксуємо розрізнені дані про кількісне зростання комсомольців, осередків. Якщо в першому кварталі 1937 року в області було прийнято в комсомол 2634 осіб, то за два місяці 1938 року – 7200 осіб молоді. Виконуючи рішення ЦК ВКП(б) комсомольська організація рекомендувала 1300 кращих комсомольців у лави компартії. У 1938 році організовано 125 колгоспних комсомольської організації [95].

У 1939 році комсомольська організація області зросла майже на 25 тисяч осіб. Багато первинних організацій чисельно зросли у 2-3 рази. Наприклад, комсомольська організація села Григорівка Старокостянтинівського району за півроку прийняла у члени ЛКСМУ 41 особу. Водночас, було чимало комсомольських організацій які повільно залучали молоді до спілки, або просто припинили свій ріст. Особливо погано займався питанням росту Остропільський райком ЛКСМУ. Упродовж року районна організація зросла лише на 312 осіб. Ще гірші показники за два місяці 1940 року. У січні прийнято лише 19 осіб, у лютому – 8. Миньковецький райком за 1939 рік прийняв 375 осіб, Михалпільський – 358. У Староушицькому районі упродовж року 39 організацій не прийняли до комсомолу жодної особи. Таке ж становище і в Довжоцькому районі. З 115 організацій зросли лише 33 [268].

Проводилися збори комсомольського активу. Наприклад, у квітні 1938 р. у Чемеровецькому районі відбулися збори районного комсомольського активу. Учасники зборів заслухали доповідь про підсумки V пленуму ЦК ВЛКСМ. Комсомольці виступили з різкою критикою працівників районного комітету комсомолу, які часто бездушно, по бюрократичному ставилися до живих людей. Комсорг села Збриж Суліма розповів про те як з їх організації безпідставно виключили із комсомолу чесного вчителя Шавчину. У своїй резолюції комсомольський актив зобов'язався і далі вести «непримиренну боротьбу із ворогами радянського народу», чуйно і уважно ставитися до долі кожного комсомольця, в найкоротший термін ліквідувати допущені помилки під час прийому та виключення із комсомолу [277]. 15 січня 1940 року у залі засідань міськкому

КП(б)У розпочали свою роботу збори комсомольського активу Кам'янця-Подільського за участю секретарів районів, завідувачів відділів народної освіти, учителів, піонервожатих, працівників позашкільних установ області. Із доповіддю про рішення X пленуму ЦК ВЛКСМ виступив секретар обкому комсомолу Каплун. На початку своєї доповіді він детально зупинився на ролі школи у системі держави. Він зазначив, що вчитель є центральною фігурою в школі. Але комсомольські організації в багатьох випадках проявляли неухвалне ставлення до вчителя, не розуміли його ролі, а деколи проявляли хуліганське ставлення до нього. Так, за 1939 рік по області було виключено з комсомолу 59 учителів з яких 47 поновлені обкомом комсомолу, як неправильно виключені. У багатьох школах області дуже низька успішність і дисципліна учнів. У шепетівському районі з 7935 учнів за другу чверть навчального року не встигало 2476. Це було прямим результатом поганої роботи, відсутності уваги комсомольської організації до життя школи. Великим недоліком комсомольської організації області було погане керівництво піонерським рухом. 213 піонерських загонів не були забезпечені вважатими. Комсомол області повинен був у першу чергу зміцнювати дисципліну у школах, ліквідувати другорічництво, піднести авторитет учителя, добитися підвищення успішності [200].

Періодично відбувалися звітно-виборні збори. Так, у жовтні 1938 р. у Проскурівському районі відбувалися звітно-виборні збори комсомольських організацій. Відбулися вибори в організаціях машинобудівного заводу ім. Куйбишева, кондитерської фабрики, деревообробної фабрики, цукрового заводу та інші. Так, на кондитерській фабриці в обговоренні звіту секретаря комітету комсомолу виступили понад 20 комсомольців. У цій організації 26 комсомольців навчалися у початковій школі, 14 вивчали історію партії, 11 відвідували вечірню школу. На фабриці було організовано комсомольську бригаду імені 20-річчя ВЛКСМ, в якій працювало близько 30 стахановців-комсомольців. Комсомольські збори обрали новий комітет, до складу якого увійшли молоді стахановці Григель, Даньков, Уляницька. Секретарем комітету обрано Шількрота [34]. Водночас, тоді ж у селі Бедриківці Городоцького району не було проведено підготовчої роботи. Секретар комітету Яворщук і представник райкому Фітерман за один день перед

виборами «змайстрували» звіт. Яворщук у своєму звіті зазначив, коли і по яких питаннях відбувалися комсомольські збори, майже половину свою доповіді присвятив перелічуванню тем, вивчених у комсомольській політишкoлі. Секретар комітету не зазначив про виконання рішень 4 і 5 пленумів ЦК ВЛКСМ, про підготовку до 20-річчя комсомолу, про роботу з новоприйнятими членами і т.д. При обговоренні звіту була відсутня гостра критика і самокритика. Члени президії вимагали від виступаючих, щоб вони говорили лише про себе, що було явним порушенням інструкції ЦК ВЛКСМ про вибори. Но самих зборах була відсутня дисципліна. Щоразу доводилося наводити порядок. Упродовж шести годин не було жодної перерви. Присутні втомилися, що позначилося на активності [279] .

Подібні збори проводилися і в наступні роки. Так, у вересні 1940 р. з Проскурівської друкарні повідомляли, що комсомольський комітет готувався до звітно-виборних зборів заздалегідь. Він написав змістовний звіт, всі комсомольці за декілька днів були повідомлені про збори. У дебатах по доповіді секретаря організації Узберга виступили всі присутні на зборах. Вони по-діловому обговорили звітну доповідь і внесли багато цінних пропозицій для покращення роботи. За звітний період комсомольська організація провела чималу роботу. Всі комсомольців були стаханівцями. Вони подавали приклад сумлінного виконання указів Президії Верховної Ради СРСР про дисципліну і доброякісну продукцію. У своїх виступах Цінберг, вайнштейн, Рохберг вказали і на недоліки в роботі комітету. У новий комітет обрали кращих стаханівців. Секретарем обрано 18-річного комсомольця Гохберга [96].

Поряд з цим, на сторінках газети «Сталінська молодь» зустрічаємо низку інформацію про, на думку влади, незадовільну роботу комсомольських організацій. У газеті від 6 серпня 1939 року розповідалося про незадовільну роботу у селі Кржачок Волочиського району. «Три дні висіло оголошення про те, що відбудуться загальні комсомольські збори. Дату на оголошенні щодня переправляли, або збори все зривалися. Частина комсомольців приходила, чекала і розходились. На четвертий день було оголошено, що в клубі будуть танці. Сюди прийшли комсомольці, багато неспілкової молоді. Танцювали, веселились. І раптом, о 12

годині ночі, з'явився секретар організації Кандзелко. Він вирішив використати момент, щоб провести закриті збори. Думав, гадав Кандзелко, як це питання поставити на порядок денний. Зрештою вирішив поговорити на зборах про порушення комсомольця програми і статуту ВЛКСМ. Збори ніхто не підготував і пройшли вони не організовано. Виступив Кандзелко, його заступник. Говорили, балакали, а конкретно про порушення статуту так і не сказали. Бо що може сказати Кандзелко, коли збори скликає дуже рідко, не проводить засідання комітету, роботи з комсомольцями не веде ніякої. Більше того, він дійшов до такого безглуздя, що і членські внески сплачує своїми грішми за всю організацію. Своєю бездіяльністю Кандзелко сприяє розвалу дисципліни в організації, комітет не очолив боротьбу комсомольців за високі врожаї. Жоден комсомолец немає доручень. Але на думку секретаря в усьому винні комсомольці, а не він. Тому він і не бачить своїх помилок, не виправляє їх» [28]. Погано працювало бюро Остропільського райкому комсомолу. Зокрема, зазначалося, що обговорюючи питання про підготовку до зборів районного комсомольського активу рішення пленуму ЦК ВЛКСМ на зібрання прибули лише два члени бюро: секретар райкому Грицюк і Равін. Значним недоліком було те, що серед секретарів первинних комсомольських організацій 20 осіб були переростками. Зокрема, первинну організацію села Ожарівка очолював 32-річний Рибачок. У селі Жарковець «вожаком» молоді був 30-річний Петров і т.д. У комсомольській організації села Черни, яка у 1939 році складалася з 22 осіб, у 1940 році активно працювали лише вісім. Всі інші не виконували доручень, не відвідували комсомольські збори, не сплачували членські внески. Райком розгубив своїх нештатних інструкторів. Їх було 20, але на 1940 рік вони не залучалися до роботи [168]. У статті «Швидко виправити помилки» від 6 квітня 1938 р. зазначалися факти, коли комсомольські організації, їх керівники, без перевірки необгрунтовано виключали з лав комсомолу чесних, відданих комуністичній партії і радянській владі комсомольців, добивалися зняття їх з роботи, не рідко оголошували низку комсомольців без всяких для цього підстав ворогами народу або підсобниками ворогів. Наприклад у Проскурівського районі було виключено понад 50 осіб, з них уже половина поновлено в комсомолі [331].

Одним із пріоритетів у роботі партійних і комсомольських організацій була робота із залучення молоді до вивчення партійних документів. Так, 13 вересня 1938 р. у міськкомі ЛКСМУ відбулася нарада секретарів комсомольських комітетів і пропагандистів, на якій «палко вітали» випуск «Історії ВКП(б)». Пропагандист Волков у дусі того часу заявив, що «цей підручник озброює кожного активіста, кожного пропагандиста і комсомольця марксистським розумінням фактів і подій, є новим великим вкладом в скарбницю марксизму. Ми від усього серця дякуємо вождеві трудящих, нашому улюбленому товаришеві Сталіну за створення такого прекрасного підручника по історії нашої рідної партії Леніна-Сталіна» [35]. 6 листопада 1938 року магазин книгокультторгу отримав першу партію книг «Історія ВКП(б)» у кількості 170 примірників. У газеті зазначається, на нашу думку дещо гіперболізовано, що за 30 хвилин всі книги були розпродані [38].

На Кам'янець-Подільській швейній фабриці імені Леніна розпочали вивчати матеріали XV з'їзду КП(б)У. 15 агітаторів уже розпочали заняття. 22 травня 1940 р. під час перерви проведено перші заняття, на яких були присутні 400 осіб. Вивчаючи доповідь Хрущова, робітники «боролися за підвищення продуктивності праці, за кількісне й якісне збільшення продукції» [1]. Колгоспники кадиєвецької артїлі імені Димитрова Довжоцького району у березні 1941 р. обговорювали матеріали XVIII партійної конференції, а саме доповіді Маленкова, Вознесенського та резолюції конференції. Агітатори О. Бублій, Г. Дрига, бригадир Задорожний та інші проводили читання газет, роз'яснювали значення рішень партійної конференції [21].

Мали місце випадки, коли молодь ігнорувала вивчення ідеології. У 1939 р. в одному із номерів газети йшлося про те, що у Шепетівці секретар комсомольського комітету міської ради Ворона уже місяць як не мав у руках підручник «Короткого курсу «Історії ВКП(б)». Секретар комсомольської організації райвідділу зв'язку Ревун сам не вивчав історії партії і не цікавився тим, як її вивчають комсомольці. Ворона і Ревун не були ще жодного разу на консультації в партійному кабінеті. В Чорнострівському районі в окремих комсомольських організаціях створені гуртки, але вони не працювали, тому що рівень підготовки товаришів, які повинні навчатися, не відповідає вимогам які ставляться до вивчення історію ВКП(б). В

Шепетівський паротурбінній електростанції створений гурток із вивчення історії ВКП(б), але вже з перших занять виявилось, що слухачі не можуть вивчати історію партії. Вони виявляли бажання вивчати партграмоту [51].

На низці підприємств та організацій почали діяти партійні та інші гуртки, у яких вивчали різноманітні документи ідеологічного характеру. Так, у клубі артіль «Красный швейник» працював гурток із вивчення матеріалів XVIII з'їзду ВКП(б). Комсомолец-агітатор Борис Трибун у травні 1939 р. зневажливо у своїй доповіді говорив про Карпатську Україну. «Ось тут, в складі колишньої Чехословаччини є невеличка територія. Ця територія звалась Закарпатською Україною. Тепер її не існує. І ось ця козявка, криловська моська гавкає на слона – квітучу радянську Україну» [116]. Станом на лютий 1940 року Проскурівський міськком ЛКСМУ створив 14 гуртків, у т.ч. 6 з історії партії, 8 політграмоти. Староушицький райком комсомолу утворив в районі 34 гуртки з історії партії і 43 політграмоти. Водночас, Староушицький райком, на думку влади, «захоплювався гуртківщиною, насаджував школярські методи, мало думаючи про якість пропаганди». Крім того, в районі більшість гуртків не мали пропагандистів, внаслідок чого в деяких гуртках не проводилися заняття. Як в Староушицькому, так і в інших районах зневажливо ставилися до підбору пропагандистів. Так, у Смотрицькому районі не підбрано 8 пропагандистів, Черноострівському – 10, Вовковинецькому – 2. Зовсім незадовільно працювали гуртки у Вовковинецькому районі [12].

Більшість гуртків ознайомлювали молодь із особливостями виборчого законодавства. Зокрема, у селі Макарів Вовковинецького району у 1938 р. було утворено 14 гуртків з вивчення Конституції і виборчого закону. Виборці цікавилися порядком виборів, задавали багато питань про життя робітників селян за кордоном, права жінок [181]. Тоді ж у Солобковецькому районі у подібних гуртках працювали 253 особи комсомольців і неспілкової молоді [280]. У серпні 1939 р. у Кам'янець-Подільський державній швейній фабриці для вивчення положення про вибори у місцеві ради депутатів створено 16 гуртків [2]. 70 агітаторів села Глушківці Солобковецького району у серпні 1939 р. працювали на колишніх виборчих

дільницях села. Колгоспники Солобковецької артїлі ім. Сталіна вивчали Конституцію УРСР і положення про вибори [48].

30 січня 1940 року у Кам'янці-Подільському розпочав свою роботу університет вихідного дня. Заняття мали відбуватися упродовж року по вихідних днях. Передбачалося, що лекції читатимуть кращі пропагандисти-лектори області. Також приїжджатимуть і лектори з Києва. Університет мав такі факультети: історія ВКП(б), історія народів СРСР, література народів СРСР, нова історія. Він ставив перед собою завдання «подати всебічну допомогу трудящим у справі самоосвіти, в глибокому і всебічному вивченні «Короткого курсу історії ВКП(б)» [309]. У селі Левківці Ярмолинецького району у травні 1940 р. організовано семінар для підвищення політичного рівня активу. Заняття проводилися по 4 години щотижня [99].

У серпні 1940 року у Кам'янці-Подільському працювала обласна школа піонервожатих та вчителів 1-4 класів. У школі навчалися 25 осіб з різних районів області. Слухачі школи вивчали практику піонерської роботи, методика викладання та фізкультури [22]. З ініціативи комсомольської організації села Малий Скнит Славутського району організована школа радянського активу. Тут навчалися депутати сільської ради та комсомольські актив [94].

Однією із основних форм ідеологічної роботи було проведення лекцій. У газеті трапляються поодинокі загальні дані про лекційну пропаганду в області. Так, обласне лекційне бюро за 8 місяців 1938 року прочитало на різні теми 355 лекцій. Ряд лекцій були з питань міжнародного становища і подій на Далекому Сході. До кінця року мали відбутися 136 масово-популярних лекцій у Новоушицькому, Кам'янець-Подільському, Дунаєвецькому, Орининському, Староушицькому та інших районах області [327]. З березня 1939 року по січень 1940 року в області прочитали 3486 лекцій, якими охоплено 528310 осіб, груповими консультаціями охоплено 30077 осіб та індивідуальні консультації одержали 13794 особи. По різних питаннях історії більшовизму проведено 119 теоретичних конференції [247]. Лекторська група обкому комсомолу у 1940 р. налічувала 43 особи. Лекції стали «дійсно дієвим, важливим засобом пропаганди марксизму-ленінізму». З квітня 1939

року по квітень 1940 року у районах для комсомольців і неспілкової молоді було прочитано 2123 лекції з історії партії, 1200 – на антирелігійні теми. Водночас, Проскурівський, Староушицький, Теофіпольський, Ляховецький райкоми комсомолу, наприклад, упродовж трьох місяців 1940 року не організували жодної лекції [156].

Особливого значення ідеологічна робота набувала під час проведення весняних та осінніх польових робіт. Така робота, на думку владних органів мала підняти «бойових дух» селян. У 1938 р. комсомольська організація села Вербка Кам'янець-Подільського району з перших днів сівби випускала польову газету, комсомольці-агітатори керували е бригадах колгоспу гуртками з вивчення Конституції УРСР, виборчого закону, організували дозвілля молоді. Непогано організувала культурний відпочинок молоді Базалійська комсомольська організація. Комсомольці випускали загальноколгоспну стінгазету, в якій показували досвід кращих молодих стаханівців. Організували співочі, драматичні гуртки. Молодь проводила своє дозвілля. Гарно працювали також комсомольські організації села Білогородка Ізяславського району та села Почапінці Чемеровецького району [324].

Владні органи жорстко контролювали хід хлібозаготівлі. 6 липня 1939 р. Кам'янець-Подільський пункт «Заготзерно» прийняв від колгоспів перші центри хліба нового врожаю у рахунок хлібопоставок. Першу квитанцію на зданих 396 кг пшениці одержав колгосп «Шлях Леніна» Староушицького району [271]. У газеті за 14 серпня 1940 р. йшлося про те, що колгоспи Новоушицького району приступили до виконання хлібоздачі. Першим розпочав хлібоздачу колгосп імені Паризької Комуні села Мала Стружка. Слідом за ним вивіз на приймальний пункт 15 центнерів жита здійснив балабанівський колгосп «Нове життя» [91]. У 1940 р. у колгоспі села Мукша Колубаївська Довжоцького району панували, на думку більшовиків, антидержавні тенденції. З 372 центнерів хлібопоставок цей колгоспу здав на пункт «Заготзерно» лише 80, а в рахунок натуроплати нічого. Автотранспорт і живе тягло не використовувалися. Голова колгоспу Чорний по суті чинив опір виконанню державних зобов'язань. Комсомольська організація (секретар Сідлецька) стояла в стороні від цього питання, не боролася «проти саботажу хлібоздачі». У

Джулинському районі секретарі райкому партії Чугунов давав директиви проводити видачу колгоспникам авансу хліба у рахунок вироблених трудовнів, незалежно від розміру фактично зданого хліба на державні заготівельні пункти. У той же час план хлібопоставок виконували незадовільно. Пункти «Заготзерно» області працювали незадовільно. Наприклад, на Балинському пункті погано організована робота. Бували випадки, коли в лабораторії неправильно встановлювали кондицію зерна. Значно відставали також Дунаєвецький і Деражнянський пункти. Було чимало випадків, коли в окремих колгоспах посилали на пункти зерно низької якості, через що його доводилося повертати назад у колгоспи [210].

Одним із важелів активізації ідеологічної роботи була організація соціалістичного змагання, у ході якого різні колективи боролися за виконання взятих на себе зобов'язань. Так, комсомольці і члени оргкомітету Верховної Ради УРСР по Кам'янець-Подільській області у вересні 1938 р. взяли на себе такі зобов'язання: 1. Залучити всіх співробітників оргкомітету в ряди ТСОавіахіму. 2. До 20-річчя ВЛКСМ всім комсомольцям і членам ТСОавіахіму здати нормативи на значок «ППХО» I ступеня, підготувати не менше 25 значкістів «Ворошилівський стрілець» I ступеня і 15 – II ступеня, 40% значкістів «ГСО». 3. Для всіх співробітників придбати протигази. 4. Організувати стройовий підрозділ, з яким проводити не менше 3-4 занять на місяць. 5. Два рази на місяць організувати лекції на міжнародні теми. 6. До 21-ї річниці Жовтневої революції 20 комсомольців та молоді оволодіти автосправою [50]. У січні 1941 р. у колгоспі «Шлях Леніна» села Баглаї Чорноострівської району на честь підготовки до XVIII всесоюзної партійної конференції всі колгоспники уклали між собою договори на соціалістичне змагання. Головне зобов'язання – достроково закінчити всі роботи із підготовки до весняної сівби [118]. Після завершення змагання підводилися його підсумки. Як правило, у газеті подавалися розлогі звіти [73]. Значна увага приділялася розгортанню стаханівського руху. Досвід стахановців популяризувався [326].

Стимулом до нових звершень для трудящих області була участь у Всесоюзній сільськогосподарській виставці. Зокрема, в одному із номерів газети йшлося про те, що кандидатами на Всесоюзну сільськогосподарську виставку були тракторні

бригади Куманівської МТС Сатанівського району Столярика, Лазарчука і Мурого. Бригада першого з них виробила на кожний колісний трактор по 320 га і зекономила 912 кг пального. Бригада Лазарчука мала відповідно такі показники – 317 і 837 [302]. Безпосередньо на виставці за високі показники роботи Великою золотою медаллю був нагороджений старший конюх Мудриголовецького колгоспу «Перемога» Городоцького району Михайло Габінет. 29 конюхів Летичівського району були затверджені кандидатами на всесоюзну сільськогосподарську виставку 1940 року [151]. Головний виставочний комітет Малою срібною медаллю нагородив колгоспного рибовода Чинника, який у Летавському колгоспі Чемеровецького району розвивав ставкове господарство. У 1939 році він одержав з кожного гектара ставу по 9 центнерів риби і завоював право участі у виставці. Колгосп у цілому одержав прибутку від риби 100 тис. карбованців. У 1940 р. Чинник знову затверджений учасником виставки [128].

Жителів міст і сіл області залучали до різних кампаній, зокрема до передплат різних державних позик. Звісно, масштабність, факти добровільності і одностайності у передплаті цих позик із великою вірогідністю можна поставити під сумнів. Кошти від позик йшли на «фінансування соціалістичного будівництва і одночасно давали матеріальні вигоди власникам облігацій». Влітку 1939 р. було організовано передплату нової державної позики третьої п'ятирічки. Повідомлялося, що, наприклад, колгоспники села Привороття Орининського району першого дня передплати (2 серпня 1939 р.) підписалися на 26390 карбованців. Цю суму внесли готівкою. Серед передовиків були і колгоспники села Фрідрівці, які підписалися на суму 19050 карбованців і внесли готівки 18560 карбованців, колгоспники села Жердя – відповідно 8650 і 6200. Колгоспники Великих Вірмен переплатили позику і внесли 20 тис. карбованців готівкою [150]. На 5 серпня в області реалізували позику на 43 млн 760 тис. карбованців, що на 7 мільйонів було більше проти минулого року. У Теофіпольському районі повністю завершили реалізацію позики. Колгоспники цього регіону підписалися на суму 611 тис. крб і сплатили 597 тисяч карбованців готівкою. Успішно проходила реалізація позики і сплати готівки у Городоцькому, Полонському, Михалпільському та інших районах області [320]. У

газеті наводилися поодинокі факти, коли власники облігацій позики отримували виграші. Наприклад, робітник Проскурівської паперової фабрики П. Ковальчук купив на 100 карбованців облігації позики третьої п'ятирічки і виграв 1 тис. крб. Виграш отримав у Солобковецькій райошадкасі [49]. Ізяславська районна ощадна каса упродовж 1939 року по всіх державних внутрішніх позиках сплатила трудящим району виграшів на загальну суму 114 тис. крб [173]. У 1939 році позика Третьої п'ятирічки (випуск третього року) була реалізована в області упродовж кількох днів. Її передплатили 531109 робітників, службовців і колгоспників. Сума підписки перевищила минулорічну на 19 мільйонів 105 тисяч карбованців. У 1937-1939 рр. виплачено виграшів понад 8 мільйонів карбованців, за 6 місяців 1940 року виплачено 2089193 карбованців [300].

Влада передовиків виробництва морально стимулювала. У газеті «Сталінська молодь» запровадили рубрику «Дошка пошани» [88; 89]. Кращих вчителів області на початку травня 1939 року нагородили орденами і медалями [53; 187; 207].

Для робітників і селян, яких морально стимулювали, далеко не останнім був і матеріальний стимул. У газеті про це практично не згадується. Все ж нам вдалося віднайти деяку інформацію. У Кам'янець-Подільському заводі «Мотор» працював слюсарем Лімончик С. Л. У 1937 році він виконував норми виробітку на 214% і заробляв 350-400 карбованців. У 1938 році він виконав норми виробітку на 250-300% і щомісячно заробляв 550-600 карбованців. Лімончик був технічного озброєним, закінчив школу соцмайстрів і постійно підвищував свій технічний рівень. Він купив нові костюм, велосипед, бібліотеку художньої літератури і багато інших цінних речей. Це ж стосується й інших робітників, зокрема Мельмана, Марчука і Комуновську [29]. Тракторист-стахановець Желюк Федір з села Солобківці восени 1938 р. значно перевищив річне завдання оранки. Желюк заробив 860 трудоднів, на які одержав 62 цнт хліба і 2042 карбованців грішми. Крім цього, він одержав за заощадження пального і запасних частин 1287 карбованців [115].

Одним із стимулів було висунення молоді на керівні посади. Навесні 1938 р. комсомольські організації області висунули на посади голів колгоспів 145 осіб,

бригадирів 535, бригадирів тракторних бригад 21, голів сільрад 206, завідувачів фермами 211, ланкових 4718 [95].

Щорічно відзначали державні свята, на які мобілізували значні маси трударів. На сторінках газети показово передавалися піднесені емоції, які супроводжували учасників святкування. Ми можемо лише здогадуватися наскільки добровільно люди йшли на ці святкування. Фактично їх зганяли на демонстрації. Зокрема, 1 травня 1939 року святкували міжнародний день солідарності трудящих у Кам'янці-Подільському. У газеті детально описано саме святкування [45].

Наступного року у газеті, детально описано святкування 1 Травня у Дунаївцях. О 9 год. ранку на площу біля державної фабрики імені Леніна почали сходитись робітники і робітниці, стахановці, багатOVERSTATНИКИ. Грав духовий оркестр, далеко розносилася мелодія нових радянських пісень, гриміли радіорупори. Об 11 год. рушили колони. Першими до трибуни підійшли учні середньої школи №3, за ними під звуки оркестру йшла прекрасно оформлена колона робітників з фабрики ім Леніна. Робітники несли портрети Леніна і Сталіна, гасла, плакати. Під звуки маршу пройшли працівники харчпромкомбінату та торгових організацій міста. Вони несли діаграми і схеми росту могутності радянської країни. З великим художнім смаком і красиво оформлена колона учнів середньої школи №1. Вони колом несли герби 12 союзних республік. Коли сутінки почали покривати святково прикрашене місто, молодь пішла до міського стадіону Динамо на гуляння [304].

Із розмахом відзначали річниці, присвячені Жовтневій революції. Так, 6 листопада 1938 р. у Кам'янець-Подільському театрі ім. Шевченка відбувся урочистий пленум міської ради. Доповідь про 21 роковини революції зробив секретар обкому КП(б)У Власов. Пленум «з величезним піднесенням прийняв текст вітальних телеграм вождеві і вчителеві всіх народів, любимому Сталіну, керівникові радянського уряду товаришу Молотову і секретарю ЦК КП(б)У Хрущову». Після закінчення урочистої частини пленуму, обласний театр ім. Петровського поставив п'єсу Фурманова «Заколот» [314].

Відзначали День Конституції, наприклад, у грудні 1938 року на підприємствах, у колгоспах та установах Шепетівщини. 30 читців-агітаторів були відряджені

парткабінетом при райкомі КП(б)У у села району, де вони провели читання і бесіди про Конституцію [198]. У грудні 1940 р. цей день святкували трудящі міста Дунаївці. 4 грудня у клубі артіль «Текстиль» відбулося урочисте засідання сесії селищної ради депутатів трудящих за участю представників партійних, комсомольських і профспілкових організацій. З доповіддю про Конституцію виступив на сесії голова райради депутатів Бабай. Після урочистої частини розпочалися виступи художньої самодіяльності. Присутні з великим задоволенням подивилися п'єсу «Морські камінчики» у постановці міського драматичного колективу [143]. У такому ж дусі святкували у Кам'янці-Подільському [83].

Традиційно масово відзначали день Червоної армії. 22 лютого 1940 р. у театрі імені Шевченка відбулося урочисте засідання сесії Кам'янець-Подільської міської ради за участю представників партійних, комсомольських і громадських організацій міста, присвячене XXII роковинам Червоної армії і військово-морського флоту. Зал театру святково прибраний. У глибині сцени на червоному полотнищі портрети «організаторів і натхненників» Червоної армії, Леніна і Сталіна, наркома і першого Маршала Радянського Союзу Ворошилова. З доповіддю про роковини армії виступив Колесников. Після засідання міськради був даний концерт [310]. Тоді ж молоді скульптори і художники Полонської артіль «Керамік» на честь роковин Червоної армії її військово-морського флоту підготували подарунки. Комсомолец Мещанин виготовив дві ювілейні скульптури: «Прикордонник зі сторожовою вівчаркою в секреті», «На сторожі завоювань Великого Жовтня» [124].

23 липня 1939 року відбувся урочистий пленум Кам'янець-Подільської міської ради, присвячений Дню військово-морського флоту СРСР. Доповідь про історію і могутність флоту зробив Дедаєв. Урочисте зібрання відбулася також у Проскурівському державному театрі, у якому зібралося понад 700 трудящих міста. З увагою було вислухано доповідь Шляпіна про радянський флот. Після доповіді молодий червонофлотець, випускник школи ім. Дзержинського Антонов передав трудящим міста привіт від імені всього особового складу школи [313].

Щорічно святкували Міжнародний юнацький день. 5 вересня 1938 р. в Кам'янець-Подільському міському театрі імені Шевченка відбулися урочисті збори

комсомольців міста, присвячені цій події. З доповіддю про Міжнародний юнацький день виступав секретар обласного комітету ЛКСМУ Котік. На зборах також виступали Гурман, Гершман, Бугайченко, Бабій і секретар обласного комітету КП(б)У Власов. Загальні комсомольські збори привітала делегація піонерів та учнів. Після закінчення офіційної частини зборів відбувся великий концерт [315]. Такі ж свята відбулися в інших населених пунктах, зокрема, в Оринині [228].

28 жовтня 1938 року у Кам'янець-Подільському міському театрі ім. Шевченка відбувся урочистий пленум міському ЛКСМУ спільно з комсомольським активом міста, присвячений 20-річчю комсомолу. З доповіддю «20 років Ленінсько-Сталінського комсомолу» виступив секретар обкому ЛКСМУ Сербін. Під звуки маршу до залу увійшли комсомольці і неспілкова молодь села Кугаївці Чемеровецького району. Вони в честь 20-річчя комсомолу зробили 40-кілометровий перехід у протигазах за маршрутом Кугаївці-Кам'янець-Подільський. Урочистий пленум також вітали кращі стахановці заводу «Мотор», піонери міста, представники від підшефного крейсера «Комінтерн», від прикордонного загону. Після урочистої частини стаціонарний театр імені Петровського постав п'єсу Олександра корнійчука «Правда» [312]. Зокрема, 25 червня 1939 р. у Кам'янець-Подільському театрі ім. Шевченка відбувся урочистий пленум міському комсомолу, присвячений XX-річчю комсомолу України. До президії пленуму обрали секретарів обкому КП(б)У Власова, Груленка, голову президії оргкомітету Верховної Ради УРСР по Кам'янець-Подільській області Козирєва, начальника обласного управління НКВС Михайлова, секретаря обкому ЛКСМУ Бугайчека та ін. Останній виступив із тематичною доповіддю. Наприкінці учасники пленуму надіслали вітання Сталіну і Хрущову [311].

У серпні 1939 року у Проскурові відзначили свято дня авіації. На підприємствах і установах міста відбулися урочисті збори робітників, службовців та інтелігенції, де були зроблені доповіді про досягнення радянської авіації, про славних льотчиків. 17 серпня у державному театрі відбувся пленум міської ради, присвячений Дню авіації. Доповідь про цей день зробив Івашкевич. Пленум вітали кращі піонери шкіл міста, робітники заводу ім Куйбишева. 18 серпня в міському

парку було організовано велике народне гуляння. Міська рада ТСОавіахіму провела стрілецькі змагання, у яких взяла участь велика кількість молоді [305].

Урочисто відзначали різні знаменні дати. У вересні 1938 року на заводі «Мотор» відбулися партійно-комсомольські збори, присвячені 35-річчю II з'їзду РСДРП. На зборах виступив Леонов. Матеріали з'їзду вивчали в усіх цехах заводу [182]. У Кам'янець-Подільський артїлі «Червоний ткач» у травні 1940 р. відбувся урочистий мітинг, присвячений відкриттю XV з'їзду КП(б)У [206].

Значна увага приділялася вшануванню пам'яті «вождю світового пролетаріату» В. Леніну. У досліджуваній нами час масово споруджували йому пам'ятники. Для прикладу: у 1938 р. спорудили пам'ятник у селі Моначинці Волочиського району [234], у 1939 р. – у Великомукушанському колгоспі імені Сталіна Довжоцького району [235], у травні 1940 року – у м. Славути [61]. Щорічно у січні відбувалися ленінські дні. У 1940 р. трудящі Шепетівського району почали готуватися до них ще у червні. На підприємствах і в колгоспах агітатори проводили бесіди: «Ленін – організатор і вождь ВКП(б)», «Ленін – творець і будівник першої в світі соціалістичної держави робітників і селян» та ін. Парткабінет політвідділу залізничного вузла влаштував виставку, присвячену життю і діяльності Леніна. Тут проведено семінар керівників агітколлективів і редакторів стінгазет. Для них зробили доповідь на тему: «10 років без Леніна по ленінському шляху» [86]. У парткабінеті Кам'янець-Подільського міськкому КП(б)У була організована фотоілюстрована виставка, присвячена пам'яті Леніна. У міській дитячій бібліотеці 16 січня 1941 р. відкрилася виставка художньої літератури та фотоілюстрацій на тему «Життя і революційна діяльність товариша Леніна». 14 січня у міськвиконкомі для агітаторів міста була прочитана доповідь «17 років без Леніна, по-ленінському шляху – під керівництвом товариша Сталіна» [56].

Вшановували пам'ять визначних представників культури. Восени 1938 р. у газеті практично у кожному номері висвітлювалася підготовча робота до 125-річчя від дня народження Тараса Шевченка. Наприклад, на підприємствах, в установах і навчальних закладах Полонського району організовано гуртки з вивчення творчості поета. У школах проводилися бесіди, читалися лекції про життя і творчість

Шевченка. У багатьох школах учні малювали портрети та ілюстрації до його творчості [117]. Волочиська районна бібліотека провела три вечори, присвячені Шевченку. На вечорі у селі Лозова були присутні понад 200 осіб. 22 вересня 1938 р. у приміщенні районної бібліотеки учитель Фридрихівської середньої школи Донець прочитав молоді райцентру лекцію про Шевченка. Попит на твори Шевченка у зв'язку з підготовкою до ювілею дуже зріс. Районна бібліотека до ювілею планувала провести 12 лекцій в селах району [171].

При Проскурівській бібліотеці імені Дзержинського у листопаді 1938 р. відбувся літературний вечір, присвячений пам'яті класика єврейської літератури Шолом-Алейхема. Лектор Кушнір зачитав декілька гумористичних оповідань письменника [46]. У листопаді 1938 року у полонському будинку культури імені Єжова відбувся великий літературний вечір, присвячений життю і творчості російського письменника реаліста Миколи Гоголя. Доповідь про життя письменника зробив Гейда. Після доповіді відбулася художня частина. На вечорі були присутні понад 400 осіб [72].

22 грудня 1938 р. у день другої річниці смерті Миколи Островського у Шепетівці вшанували його пам'ять. У залі засідань міської ради відбувся пленум Шепетівської міської ради разом з партійним, комсомольськими, профспілковими та громадськими організаціями. Доповідь про життя і революційну діяльність Островського зробив учитель Комісарчук. Зі спогадами про спільну роботу з юним Островським виступив герой роману «Як гартувалася сталь», колишній голова Шепетівського ревкому Лінник, що виведений у романі під прізвиськом Долінник. Пленум ухвалив реставрувати будинок, де жив Островський і влаштувати в ньому філіалу Сочинського музею. На залізничному вузлі відбулися збори залізничників. Про спільну роботу на бронепоезді і революційну діяльність Миколи Островського розповів машиніст міжнародного потягу Патлай. У колгоспі ім. Островського села Косорешнівка відбулися траурні збори, присвячені пам'яті Островського [121].

У червні 1939 р. громадськість Кам'янця-Подільського відзначила треті роковини з дня смерті російського письменника М. Горького, якого «по-звірячому умертвила троцькістсько-бухарінська банда». У клубах, червоних кутках, на

підприємствах і установах міста були проведені вечори, бесіди, присвячені життю і творчості «буревісника революції». В обласній центральній бібліотеці влаштували виставку творчості Горького. Таку ж виставку організували у Проскурівській міській бібліотеці [269].

Волочиська районна бібліотека у 1940 р. розгорнула підготовку до 20-річчя літературної діяльності відомого українського поета Володимира Сосюри. На підприємствах, в колгоспах і школах району бібліотека організувала цикл лекцій про творчість поета, художню виставку 124 видань поетичних творів, проведено дві радіопередачі з художнім читанням кращих віршів Сосюри [319]. Жителі області відгукнулися на загибель героїв Радянського Союзу Анатолія Серова і Поліни Осипенко [330].

Влада акцентувала увагу на розгортанні антирелігійної роботи. Так, на початку лютого 1940 р. при Шепетівському будинку культури відкрито кабінет антирелігійної роботи. У ньому організовані науково-релігійні фотовиставки про походження людини життя, людини, походження релігії, християнства тощо. У кабінеті комплектувалася антирелігійна бібліотека, де було багато художніх антирелігійних творів. Тут також зібрано антирелігійні журнали, газети [5]. Тричі на місяць навесні 1940 р. відбувалися заняття гуртка юних безбожників у Летавській середній школі Чемеровецького району. У березні для членів гуртка була прочитана лекція «Про походження Землі і Сонячної системи» [250]. У травні 1940 р. роботу проводили спілки воявничих безбожників механічного заводу ім. Держинського Городоцького району і Новоселицького цукрозаводу Полонського району. Тут під час обідньої перерви відбувалися бесіди з робітниками про «реакційну суть релігії, про боротьбу більшовицької партії проти релігійного суевір'я і релігійного дурману» [251]. Загалом, осередки спілки воявничих безбожників в області виросла кількісно (на 1 січня 1939 року їх було 1021, на 1 січня 1940 року 1216) [131].

Все ж у багатьох дописах йшлося про те, що молодь часто не сприймала антирелігійну політику влади. Так, у лютому 1940 р. Г. Ігнатенко у статті-передовиці «Антирелігійній пропаганді – більшовицьку увагу» скаржився, що більшість осередків спілки воявничих безбожників працювали дуже погано. Так,

Чорноострівська (голова райради Шевчук), Городоцька (Гулий), Сатанівська (Мартишевський) райради значилося лише на папері. У Вовковинецькому районі навіть не утворені первинні організації спілки. А між тим «церковники і сектанти», користуючись бездіяльністю активізували і проводили свою діяльність. У селі Нова Гута через послаблення антирелігійної роботи євангеліст Васильєв проводив серед колгоспників агітацію. Були випадки, коли деякі батьки стимулювали своїх дітей читати Біблію, не пускали в кіно. Полонська райрада спілки за 1939 рік не провела жодного засідання ради. Вовковинецький райком комсомолу за 1939 рік не поставив на бюро жодного разу питання про стан антирелігійної роботи в районі [131]. На Полонському фарфоровому заводі, паперовій фабриці був відсутній облік членів спілки. Тут не практикували лекцій і бесід на антирелігійні теми. У більшості шкіл району не було осередків СВБ, не проводилася антирелігійна робота серед дітей. Погано організованою була антирелігійна пропаганда і у Віньковецькому, Грицівському та Красилівському районах. Красилівська райрада СВБ за минулий рік провела лише чотири лекції на антирелігійні теми [251].

Цікаво також, що восени 1938 р. комсомолка Ганна Поліщук з села Корпилівка Грицівського району двічі ходила хрестити дитину. У селі Війтівці Летичівського району відсутня будь-яка антирелігійна робота. За рік тут заслухали лише одну лекцію. Секретар комітету Спілки воєвничих безбожників П. Іванків не провів жодних зборів. Подібне мало місце і в селі Нетішин Славутського району. Секретар організації Демидова «ніби соромиться братися за організацію антирелігійної пропаганди в клубі». Жодного разу молодь не слухала доповідей і лекцій на релігійні теми, гурток воєвничих безбожників не працював [4]. Подібним було становище у с. Панівці, де був організований гурток СВБ. Секретар комітету осередку СВБ Ткачук не скликав зборів спілки, щоб обговорити план роботи. За весь 1938 рік жодної доповіді і лекції не організовано. Деякі комсомольці «проходять мимо фактів антирадянської агітації релігійників, не присікають контрреволюційної діяльності сектантів, жоден комсомолец не передплачує газети «Безбожник» [225].

На підприємствах, у колгоспах відбувалися збори, присвячені подіям міжнародного рівня. 1 грудня 1938 року на Кам'янець-Подільський швейній фабриці відбувся мітинг, на який зібралися 550 робітників й інтелігенції. Вони зібрались, щоб приєднати свій «гнівний голос протесту до голосу трудящих усього світу проти безчинства фашистських бандитів. Промову виголосив представник від інтелігенції фабрики технічний керівник Дима. У своєму виступі він сказав: «Весь цивілізований світ з обуренням і презирством дивиться на ці жахливі дії, що творить кривавий фашизм над трудящим єврейським населенням Німеччини. У ці дні, коли безчинства німецького фашизму щоразу зростають, погляди трудящих усього світу звернуті до великого Радянського Союзу» [188]. 23 серпня 1939 року у міському театрі ім. Шевченка відбулася зустріч піонерів і школярів Кам'янця-Подільського з вихованцями другого Українського будинку для іспанських дітей. На зустрічі виступили діти іспанського народу: Анастасіо Монхе, Аврора Моралес і Хулія Фернандес. Зі словом-відповіддю від імені піонерів Кам'янця-Подільського виступив учень школи №9. Наприкінці зустрічі іспанським піонером були вручені подарунки [259].

Трудящі за підказкою владних органів вітали кроки радянської дипломатії щодо розширення радянських кордонів, тим самим ставали співучасниками радянської політики. Так, в усіх селах Староушицького району у березні 1940 р. відбулися мітинги колгоспників, присвячені укладанню мирного договору між СРСР і Фінляндією. На мітинг у колгоспі «Нова зірка» зійшлися до 300 осіб [306]. У березні 1941 року у клубі села Коськів Грицівського району відбувся інтернаціональний вечір. Після доповіді учителя середньої школи Когана відбулася художній частина [183]. 21-22 серпня 1940 року відбулися збори активу Кам'янець-Подільської організації КП(б)У. З доповіддю про підсумки роботи липневого пленуму ЦК ВКП(б) виступив секретар обкому і міськкому КП(б)У О. Власов. Він зазначив: «...Радянський Союз ще більше укріпив свою обороноздатність, помножив свої сили. Розширилася територія нашої Батьківщини. Дністер перестав бути штучно створеним румунськими боярами кордоном, що 22 роки відділяв

наших рідних братів молдован і українців від своєї матері-вітчизни СРСР. Трудящі Латвії, Литви Естонії проголосили у себе радянську владу» [119].

Активізовувалася інтернаціональна робота. У селі Кугаївці Чемеровецького району колосники виявляли інтерес до цієї роботи. Тут у грудні 1938 р. створили первинну організацію МОПРу. Прийнято у члени 105 осіб [135]. У Проскурові у лютому 1940 р. відбулася міська конференція МОПРу. Конференція обговорила роботу міського комітету і намітила план подальшої роботи [100]. У селі Людвиківка Віньковецького району у 1939 році організація налічувала лише 14 членів. У 1940 році вона зросла до 170 членів. Два рази на місяць проводилися збори організації. Часто читалися лекції про міжнародне становище, обговорювали цікаві статті з журналу «Інтернаціональний маяк». Всі члени організації охоче відвідували збори. Раз на місяць мопрівська організація випускала свою стінгазету. У ній крім матеріалів про мопрівську роботу, вміщувалися біографії таких борців революції як Тойво Антікайнен, Матіас Ракоші, Ганна Паукер та ін. Всі члени організації повністю сплатили членські внески за 1940 рік. Також зроблено два фотомонтажі з портретів борців революції, оформлено мопрівський куток [336].

Трудящі області контактували із колегами із інших радянських республік. У грудні 1938 року колгоспниця-стахановка Одарка Задоянчук зустрілася із колгоспниками села Кугаївці і розповіла про свою поїздку до столиці Грузії Тбілісі. Вона розповіла про грузинський народ, про його високу культуру, про зобов'язання, яке вона взяла на себе – виростити у 1939 році по 800 центнерів буряків з гектара [189]. На початку січня 1940 року представники Староушицького району брали участь у республіканській нараді із шляхового будівництва, на якому йшлося про метод колгоспників узбецького міста Фергани, які за незначний термін проклали канал у 270 км. Райком комсомолу організував у колгоспах району комсомольські бригади із будівництва шляхів. Намічено збудувати нове шосе. Для цього проводилася підготовчі роботи. Матеріал для будівництва використовували з місцевих кар'єрів. Було заготовлено 1500 кубометрів і вивезено 700 кубометрів каменю. Створена комсомольська бригада в селі Студениця розгорнула підготовчі роботи із будівництву. У селах Шубинці та Лоївці у шляхових бригадах працювали

агітатори, які роз'яснювали колгоспникам метод колгоспників Фергани. У будівництві нового шосейного шляху братимуть участь понад 500 комсомольців району [175]. Колгоспники артіль ім. Кірова Чемеровецького району у травні 1940 р. будували зразкові шляхи. Щодня на трасу виходила по 120-150 осіб. Крім того, артіль виділила 25-30 підвід, які працювали на земляних роботах. На трасі систематично випускали агітлистівки під назвою «За зразкові шляхи» [193]. З ініціативи райкому комсомолу у Волочиському районі у березні 1941 р. створена комсомольська бригада бруковників, яка складалася з 40 осіб. Молоді бруковники пройшли короткотерміновий семінар і невдовзі мали вийти на трасу. Бюро Волочиського райкому ЛКСМУ ухвалило виділити на курси для підготовки кадрів дорожників 30 комсомольців. Курси розпочалася роботу з 20 березня 1941 р. Після закінчення навчання комсомольці здобудуть кваліфікацією і працюватимуть на будівництві шляху «Війтівці-Сатанів» [295].

Цінним був почин комсомольської організації колгоспу імені Леніна села Жердя Орининського району, яка почала підготовку до деревонасадження у селах та озеленення вулиць та шляхів [138]. Обком комсомолу схвалив ініціативу комсомольської організації села Жердя про масове деревонасадження біля шляхів, ставків та на господарствах колгоспів і колгоспників. Обком зобов'язав всі райкоми ЛКСМУ та первинні комсомольські організації колгоспів, МТС, радгоспів та середніх і неповних середніх шкіл обговорити на своїх зборах звернення комсомольців колгоспу імені Леніна «Озеленімо шляхи і села», надруковане у газеті «Сталінська молодь» від 2 березня 1941 року і залучити комсомольців неспілкуву молодь до активної участі у проведенні деревонасадження. Обком зобов'язав райкомам ЛКСМУ разом з районними земельними відділами та районними шляховими відділами закріпити за окремими комсомольськими організаціями ділянки шляхів. Для допомоги у проведенні посадки та охорони дерев якнайширше залучити піонерів та учнів шкіл. Кожна комсомольська організація на своїй ділянці шляху повинна побудувати не менше однієї бесідки та 2-3 лавочки, виростити квітники і встановити систематичний догляд за станом шляху. Добитися того, щоб

біля хати кожного колгоспника було посаджено не менше 15-20 плодкових дерев [32].

Частина молоді не сприймала сталінську політику, внаслідок чого у них формувалися опозиційні настрої. Цікаво, що влада не пошкодувала своїх власних кадрів. 2 вересня 1938 року у газеті опубліковано допис, спрямований проти першого секретаря обкому ЛКСМУ Єременка. Його звинуватили у слабкій роботі обкому. Зокрема, зазначалося, що все криється в тому, що «на посту першого секретаря обкому сидить Єременко, людина з великими плямами на політичній біографії, людина, яка не заслуговує на політичне довір'я. Факти – річ уперта. Єременко довгий час працював у Вінниці. Тут він всіляко якшався з ворогами народу, пив з ними, був їх вірним слугою. Працюючи у вінницькій облраді фізкультури, Єременко одержував персональну ставку, призначену йому ворогом народу П. Потім його перетягнув у Вінницькій обком ЛКСМУ ворог народу Медовий, якому Єременко віддячив своєю щирою дружбою. Єременко прикривав фашистських агентів Б. і В., які орудувати у Вінницькій комсомольській організації. Коли в 1937 році Єременку було доручено перевірити матеріали на В., що були надійшли від комсомольців, Єременко після перевірки доповів бюро обкому, що матеріали брехливі. А після цього В. був викритий і заарештований органами НКВС, як злобний ворог народу. Викликають також підозріння тісні стосунки Єременка з П., який працював у у ЦК ЛКСМУ, а тепер викритий і заарештований, як фашистський наймит. Коли приїжджав у Кам'янець-Подільськ, він не вилазив з квартири Єременка. Єременка П. всіляко нагороджував на останньому пленумі обкому ЛКСМУ, його він рекомендував у свій час на першого секретаря обкому. Немає ніяких сумнівів що ЦК ЛКСМУ і бюро обкому КП(б)У зроблять потрібні висновки відносно Єременка. Треба зміцнити Кам'янець-Подільський обком ЛКСМУ надійними більшовицькими кадрами» [230]. 23 вересня 1938 року відбувся 4 пленум обкому ЛКСМУ. Пленум обговорив Постанову ЦК ЛКСМУ від 3 вересня 1938 року про роботу обласної Кам'янець-Подільської комсомольської організації. На пленумі була викрита «негідна, гнила практика керівництва бюро обкому обласною організацією, притуплення більшовицької пильності і послаблення

боротьби проти ворогів народу, політична безтурботність, яку, насамперед, насаджував колишній секретар обкому Єременко». Бюро обкому ЛКСМУ і, передусім Єременко, як перший секретар, не виконали рішень 4 і 5 пленумів ЦК ВЛКСМ та постанови бюро ЦК ЛКСМУ від 7 серпня 1938 року про виправлення усіх припущених помилок і мобілізацію комсомольської організації на «дальніше викриття мерзенних ворогів народу, на виконання усіх завдань, які ставить перед комсомолом більшовицька партія». Внаслідок незадовільного керівництва бюро обкому, за останні місяці зменшилася цифра зросту комсомольської організації, а 170 первинних організацій не зростали зовсім. Незадовільним був стан військово-фізкультурної роботи. Бюро поновлювало у комсомолі таких, які пізніше були викриті як вороги народу (Плужнянський, Сатанівський та інші райони). Єременко «приховував від обласної комсомольської організації свої зв'язки з ворогами народу, він є людиною, яка не викликає політичного довір'я, яка випадково потрапила на посаду першого секретаря. Єременко культивував сімейщину, затиск критики і самокритики, об'єктивно здійснював ворожі методи у керівництві комсомольської організації». Не принциповими були члени бюро обкому Зеков, Грищук, Зак, не до кінця принциповим був і член бюро, редактор газети «Сталінська молодь» Курганський, який часто-густо лише обмежувався окремими заявами щодо неправильного керівництва з боку бюро. Слабко працювали члени бюро Котік і Галинний. Пленум ухвалив резолюцію, в якій схвалив Постанову бюро ЦК ЛКСМУ від 3 вересня 1938 року про зняття з роботи першого секретаря обкому Єременка [201]. Власне, після таких оргвнесків можна було спрогнозувати як склалася у подальшому доля цих молодих людей. Більшість з них поплатилися своїм життям, або відбували покарання у сталінських таборах.

У Вільковецькому районі виключили з комсомолу Вельгача за те, що він був «підсобником ворога», О. Рудика – «сина крупного куркуля і політично небезпечного, спекулянта, пройдисвіта» [331].

У 1938 році із села Педоси і Рідкодуби Черноострівської району доносили, що до комітетів комсомолу було обрано людей, які не заслуговували на політичне довір'я. До комсомольського комітету села Вербка Летичівського району потрапили

три «політично сумнівні особи». У первинній організації села Чабани Городоцького району на заступника секретаря комітету обрано випадкову людину комсомольця, який ще шість років тому загубив свій комсомольський квиток. У Меджибізькому районі працював секретарем комітету комсомолу комсомолец, який під час виборів до Верховної Ради УРСР проводив антирадянську роботу. У первинній комсомольській організації Кам'янець-Подільської міськради був викритий органами НКВС «ворог народу», який обманним шляхом пробрався до комсомолу [229].

Частина тих, хто писав скарги-наклепи пізніше були засуджені за наклепництво. На початку липня 1939 року 4 дні тривав суд над наклепницею і провокаторкою Фрімою Лернер. 45 свідків допитав суд. Лернер працювала завідувачкою загального відділу Ізяславського райвиконкому. Вона назвала ворогами народу, спекулянтами, буржуями 50 осіб, звела наклепи на 11 комуністів, 16 комсомольців і 45 працівників торгівлі. Під час арешту в Лернер на квартирі знайдено близько 300 аркушів підготовлених наклепницьких заяв. Лернер була засуджена на 10 років тюремного ув'язнення і на три роки позбавлення виборчих прав [255]. 23 травня 1940 року народний суд 2 дільниці Кам'янця-Подільського під головуванням Римана, народних засідателів Шприцмана і Кордончика та за участю прокурора Балева і адвоката Шіцеля на відкритому судовому засіданні розглянули справу по обвинуваченню наклепника Єремеева. Суд засудив наклепника до позбавлення волі у загальних місцях ув'язнення терміном на два роки, з обмеженням у правах після відбуття покарання терміном на 5 років [208].

У червні 1939 р. з Нижньопанівецького колгоспу ім. Горького повідомляли, що в селі Вітківці із сім'єю проживав Мирон Нетреба. Між тим він мав у селі Нижні Панівці присадибну ділянку, користувався всіма правами члена колгоспу. Одноосібника Лисого наділили присадибною ділянкою 0,60 гектара. Ці випадки кваліфікували як «розбазарювання громадських земель колгоспів» [161].

Під значним впливом ідеологічного диктату перебувала громадська робота. Одними із найбільш плідних громадських діячів були вчителі. Зокрема, активну участь у громадському житті району брали вчителі Старосинявського району.

Чимало сільських педагогів зарекомендували себе як кваліфіковані лектори. Так, вчитель села Пилява Качинський на початку січня 1940 року прочитав колгоспникам 4 лекції, на кожній з яких побували 280-300 осіб. Колгоспники Місцевий учитель Верестюк із села Шпичинці прочитав дві лекції з антирелігійної тематики. Активно проводили лекції вчителі Березюк, Ломакін, Сердунін із села Дашківці. Селяни прослухали 14 лекцій на міжнародні та антирелігійні теми [65].

Однією із найбільш масових громадських організацій було ТСОАіахім. На жаль, нам не вдалося віднайти систематизованих даних про кількісний склад тсоавіахімівців. Маємо окремі розрізнені дані. Так, у Плужнянському районі у 1938 р. з 1200 комсомольців членами ТСОавіахім була 531 особа. Комсомольських організацій у районі було 71, а організацій ТСОавіахім 48 [31]. Оборонні осередки організовували військовізовані походи. Так, у 1938 р. Городоцький райком ЛКСМУ і районна рада ТСОавіахіму провели масовий похід у протигазах на 12 км. У ньому брало участь 160 комсомольців і позаспількової молоді міста. Після походу відбувся мітинг, на якому комсомольці заявили про «свою готовність в кожен хвилину стати на захист наших радянських кордонів» [236]. 23 серпня 1939 року члени Кам'янець-Подільської механоремонтної артілі провели військовізований похід у протигазах на честь міжнародного юнацького дня. У поході взяли участь 52 особи, серед них 12 призовників. Учасники походу показали добру підготовку командну витримку і організованість. На привалі з учасниками були організовані колективні читки, бесіди про стаханівський рух, про завдання молоді у справі розвитку оборонно-фізкультурної роботи [62]. На початку серпня 1940 року військово-туристичний похід зробили 50 піонерів та учнів Кам'янця-Подільського за маршрутом Кам'янець-Подільський – Оринин [105]. Восени 1940 р. Меджибізький райком ЛКСМУ та районна рада ТСОавіахіму організували цими днями 32-кілометровий військовізований похід комсомольців [142].

Проводилася підготовка кадрів для проведення оборонної роботи. Зокрема, у лютому 1940 р. при Кам'янець-Подільській обласній раді ТСОавіахіму організовано курси інструкторів ППХО, на яких навчалися без відриву від виробництва 22 особи. Заняття відбуваються щодня по три години [101].

У січні 1941 року обком КП(б)У скликав обласну нараду завідувачів військовими відділами райкомів КП(б)У, на якій підвели проміжні підсумки стану масово-оборонної роботи в області. На нараді звітували Ткач (м. Плужне), Скоропуд (Ізяслав), Бабаєв (Сатанів), Марцеха (Михалпіль), Шрайбман (Городок). Найбільш ґрунтовним був виступ Скоропуда. В Ізяславському районі контрольні завдання із підготовки значкистів ППХО, ГСО і ГПО перевиконали. Організували регулярне військове навчання райпартактиву. Створено 9 груп, 25 команд, 3 загони, в яких систематично відбувалися заняття. Певних успіхів домоглися в районі у фізкультурно-спортивній роботі. У багатьох колгоспах і райцентрі створені лижні станції, які допомагали молоді опанувати цей вид спорту. Для участі в комсомольському лижному кроці тренувалася 111 команд. 295 осіб вже склали лижні норми. Учасники наради відмічали велику плінність фізкультурних кадрів, що погано відбувалося на фізкультурно-спортивній роботі. Учасники наради викликали на соціалістичне змагання Полтавську область [222].

Застосовувалася низка інших форм оборонної роботи. Комсомольці і члени ТСОавіахіму села Нігин Смотрицького району у вересні 1938 р. обговорили листа робітників і службовців Ворошиловградського паровозобудівного заводу ім. Жовтневої Революції і шахти №9, у якому закликали зміцнювати обороноздатність країни [237]. Почин ворошиловградців підтримали також трудящі Михалпільського району [191].

Молодь Смотрицького району у жовтні 1938 року отримали листа від учасника боїв у районі озера Хасан, колишнього робітника Смотрицького МТС Манзенка, на який молодь відгукнулася масовим вступом у ряди ТСОавіахіму, поліпшенням оборонної роботи в районі [165]. 11 листопада 1938 року у залі Кам'янець-Подільського театру ім. Шевченка відбулася зустріч трудящих міста з учасником боїв в районі озера Хасан Борецьким. Він розповів про подвиги героїв Далекосхідного Червонопрапорного фронту. Після закінчення розповіді артисти театру імені Петровського поставили п'єсу Корнійчука «Правда» [130]. У грудні 1938 року з Далекого Сходу приїхав у короткотерміновому відпустку до рідного колгоспу «Перемога» села Чернелівка Красиївського району колишній

стахановець, а тепер молодший командир, учасник боїв біля озера Хасан Кузьма Корнійчук. Відбулася зустріч колгоспників, учнів, комсомольців, робітників МТС з Корнійчуком [70]. Наприкінці травня 1940 року проведено зустріч трудящих Кам'янця-Подільського з учасниками боїв радянсько-фінської війни. Робітники, члени промартілей та службовці слухали розповіді червоноармійців Н-ської частини Київського особливого військового округу Железняка, Гвоздьова, Герасімова та інших. Воїни Червоної армії розповіли, як вони зі зброєю в руках, «героїчно і безстрашно билися з ворогом, який посягав на наші кордони» [275]. Комсомольська організація с. Томашівка Ярмолинецького району у вересні 1940 р. організувала зустріч призовників із учасником боїв з білофінами орденоносцем Слободяном. Він розповів майбутнім червоноармійцям багато бойових епізодів, розповів про вимоги, які ставилися до кожного військовослужбовця [129].

Частина молоді виявляли ініціативу навчатися у військових училищах. Так, з Чорного Острова повідомляли, що 15 квітня 1938 року на загальних зборах комсомольської організації середньої школи №2 міста було дано рекомендації для вступу у військові училища п'яти комсомольцям-відмінникам навчання – Хмельницькому, Соловійову, Заланському, Барабашу, Терлецькій [286]. У липні 1939 р. 22 студенти Новоушицького технікуму механізації сільського господарства подали заяви з проханням прийняти їх до військових училищ [284]. У 1940 році Кам'янець-Подільський міський військкомат одержав велику кількість заяв від молоді з проханням зарахувати кандидатами слухачів у військові училища. [307].

При ТСОавіахім організовували низку гуртків. Зокрема, при Клембівському цукровому заводі існував планерний гурток. Тут чимало молодих робітників опановували льотну справу [213]. На Проскурівському машинобудівному заводі ім. Куйбишева у 1938 р. діяли гуртки: стрілецький, яким охоплено 30 осіб, гурток протиповітряної і хімічної оборони, в якому навчалася 150 осіб. Члени гуртка з вивчення ППХО організували похід у протигазах у своє підшефне село, де провели збори, присвячені підготовці до виборів у Верховну Раду УРСР [79]. При клубі промкооперації міста Волочиська добре працював гурток з вивчення ручного кулемета. Кулемет вивчали понад 30 осіб. Кращі слухачі гуртка Штейнберг,

Гуменюк, Воловник [44]. У селі Іванківці Сатанівського району було створено хату оборони, яку добре обладнали військовим приладдям: кулемет, гвинтівки, протигази, протиіпритні костюми та багато інших наочних матеріалів. При хаті оборони була сконцентрована робота всіх військових гуртків. Добре працював гурток кулеметників. 16 осіб вже вивчили матеріальну частину кулемета Дехтярєва. Систематично проводив навчання взвод ворошиловських вершників. 42 особи наполегливо вивчали техніку верхової їзди, оволодівали фехтуванням і вольтажировкою [148].

У Кам'янці-Подільському на початку серпня 1939 року розпочала роботу школа снайперів. У ній навчалися без відриву від виробництва комсомольці і неспівкова молодь, які готувалися стати влучними майстрами стрільби. По закінченню навчальної програми, випускники школи отримали звання снайперів [334].

Працювали гуртки санітарної оборони. З ініціативи комсомольської організації у Юринецькій середній школі Сатанівської району організовано такий гурток. Лікар Антоненко читав лекції по санітарії. Старостою гуртка працював комсомолец Мітельман [290]. Гурток санітарний оборони організовано у 1940 р. на станції Білогородка. Вивчали санітарну справу 70 осіб. Для членів гуртка прочитано 15 лекцій. 20 осіб здали норми на значок ГСО I ступеня [104]. У селі Білогородка Ізяславського району працював санітарний гурток. У ньому призовники склали норми на значок ГСО. Фельдшер Романюк читав їм лекції про будову людського організму [294]. Водночас, на сторінках газети «Сталінська молодь» від 21 лютого 1941 року знаходимо допис, у якому вказувалось на антисанітарний стан подвір'я Кам'янець-Подільського будинку санітарної освіти (!!!) і безгосподарське збереження автомашини. Начальник Кам'янець-Подільського міського відділу міліції Заламіхін повідомив редакцію, що вжито заходів до наведення санітарного порядку. На завідувача будинком санітарної освіти І. Руденського накладено адміністративне стягнення [308].

Діяли осередки товариства Українського Червоного Хреста. У Сатанівському районі у червні 1939 року було оформлено 93 донорів. Крім того, було ще 300 осіб, які виявили бажання стати донорами. Добре працювали райкоми УЧХ

Красилівського, Летичівського, Дунаєвецького, Староушицького та інших районів [226]. У містечку Оринин у березні 1940 р. розпочали працювати курси медсестер, які організував Орининський райком Червоного Хреста. На курсах навчалися 30 жінок без відриву від виробництва [158].

Було організовано роботу із призовниками. 6 липня 1939 року військовий відділ райкому КП(б)У та райвійськкомат провели масове гуляння призовників Волочиського району. Після гуляння відбулися збори. Від імені радянських, партійних і комсомольських організацій майбутніх воїнів вітали Мура, Перель і Павлішен. Про будні прикордонників розказав призовникам червоноармієць Н-ського прикордонного загону Жируль. Цікавою була промова Королюка – учасника боїв з японськими самураями біля озера Хасан. Призовники Барсуков, Чугай та інші у своїх виступах «дякували більшовицькій партії, радянському уряду і рідному Сталіну за щасливе життя і квітучу юність». Вони зобов'язалися якнайкраще підготуватися до призову [205].

У середині вересня 1940 року відбулися загальноміські збори призовників Кам'янця-Подільського. Зібрання відбулося у залі театру ім Шевченка. Доповідь про міжнародне становище для призовників виголосив старший політкерівник Тарасов. На зборах виступив Герой Радянського Союзу лейтенант Роска, який розповів про участь у боях із «фінською білогвардійщиною». Він закликав майбутніх червоноармійців «чесно і самовіддано служити Вітчизні, невпинно оволодівати складною військовою технікою, бити ворогів, так, як били їх безстрашні радянські герої у засніжених лісах Фінляндії». Наприкінці зборів присутні схвалили тексти вітальних телеграм Сталіну і маршалу Радянського Союзу наркомові оборони Тимошенку [186].

Значну увагу приділяли вивченню техніки. Так, у вересні 1938 р. у Проскурівській школі шоферів навчалася 350 молодих колгоспників, які опановували шоферську справу. За два місяці навчання курсанти школи вивчили мотор і електроустаткування [176]. З ініціативи Ізяславського району ЛКСМУ при будинку Соціалістичної культури у січня 1940 р. організовано любительський автогурток із вивчення автомобіля «М1». Без відриву від виробництва навчалася 29

комсомольців і неспілкової молоді. Кімната, де працював гурток, добре устаткована. Тут була велика кількість літератури, схеми, частини автомобіля та мотор. Гурток працював три рази на тиждень, керував ним висококваліфікований шофер першого класу Петро Резнік [192].

Готували також трактористок. Звернення Паші Ангеліної, Паші Кавардак та інших знатних трактористок України про підготовку без відриву від виробництва 100 тис. трактористок обговорили на комсомольських зборах села Куровечка Волочиського району. 10 дівчат, у тому числі сім комсомолок, виявили бажання навчитися водити трактор. Тоді дівчата попросили бригадира тракторної бригади Рудика допомогти їм у навчанні. Той погодився і організував гурток. Перше заняття відбулося 5 травня 1939 року. На ньому дівчата ознайомилися з історичними даними про виникнення трактора та з його значенням в сільському господарстві і оборони країни. Таких занять відбулося 6. Всі 10 дівчат зобов'язалися закінчити заняття на відмінно і на осінь стати повноцінними трактористками [190]. На січень 1940 р. по Орининській МТС підготовлено без відриву від виробництва 20 трактористок, по Гуківській – 17. 12 дівчат склали іспити на відмінно, двоє з них пізніше пішли на курси бригадирів тракторних бригад [174]. 19 березня 1940 року відкрилася перша обласна нарада жінок-трактористок. З доповіддю про роботу МТС у 1939 році виступив секретар обкому КП(б)У Фурман. Він докладно зупинився на досягненнях тракторного парку області і на допущених недоліках в окремих районах, МТС. В області були прекрасні МТС: Орининська, Чемеровецька, Сатанівська та інші. Так кількість тракторів у порівнянні з 1937 роком збільшилась на 34,5%. Набагато збільшився врожай зернових культур і цукрових буряків. Водночас, не виконали свого річного плану Зарічанська, Михалпільська, Дунаєвецька та інші МТС. З початку 1939 року виявили бажання вивчати тракторну справу понад дві тисячі жінок. Практично приступили до навчання 1247 жінок, але закінчили навчання без відриву від виробництва лише 369. Пояснювалося це тим, що багато керівників райкомів комсомолу і директорів МТС не зрозуміли «великої важливості цієї справи і по-більшовицькому не взялися за підбір жінок на учебу». Остропільський,

Базалійський, Довжоцький, Антонінський та деякі інші райкоми комсомолу зовсім не займалися цією справою [240].

28 травня 1939 р. у місті Полонному відбувся випуск двох груп курсантів обласної школи комбайнерів. Курси закінчили 61 особа, у т.ч. 20 комсомольців [52].

Механізаторські школи області у 1940 році підготували 1261 спеціаліста сільського господарства: комбайнерів – 235, бригадирів тракторних бригад – 51, шоферів МТС і колгоспів – 451 [233].

У селах працювали агрономічні школи і гуртки. На початку 1940 р. при Малоскнитському колгоспі імені Шевченка Славутського району розпочала роботу агрошкола, у якій навчалися бригадири, ланкові, їздові, конюхи та інші працівники. На заняттях, слухачі школи ознайомилися з організацією праці в комплексних ланках та значенням і правильним застосуванням мінеральних і місцевих добрив. Навчанням керував дільничий агроном Аннопільської МТС Гарбарук [92]. У селі Бедриківці Городоцького району 16 листопада 1940 року розпочала працювати школа аграрно-технічного навчання. У школі навчалися 50 осіб: бригадири, ланкові, колгоспний актив [333]. У березні 1941 р. у селі Коржівці Михалпільського району навчалися в агрошколі при колгоспі ім. Кагановича 24 ланкових і бригадирів рільничих бригад [167].

Навесні 1938 р. у 21 районі області було організовано 1934 агрогуртки. В них навчались 27 854 осіб молоді, з них ланкових 6124 осіб і бригадирів 1273 осіб. Керували гуртками молоді агрономи, комсомольці, голови колгоспів та бригадири [95]. У колгоспі імені Сталіна (село Привороття Староушицького району) грудні 1938 р. організовано гурток із вивчення агротехніки. Гурток відвідували бригади, ланкові, колгоспники-стахановці. Крім спеціальних предметів у гуртку вивчали математику, мову, природознавство [43].

Частина молоді опановували радіо. Нам вдалося віднайти низку фактів щодо поширення радіосправи у маси. 3-6 жовтня 1938 р. у Старокостянтиніві проходив районний радіофестиваль. Такі ж фестивалі мали бути проведені у Проскурові, Дунаївцях, Славуті та в інших районах області. 8 листопада мав розпочатися обласний радіофестиваль [258]. Кам'янець-Подільський обласний радіокомітет у

липні 1939 року організував радіопередачу Ходоровецького колгоспу ім. Шевченка Довжоцького району. Перед мікрофоном, який був встановлений в полі, виступали кращі стахановці, передові люди села. Вони розповіли колгоспникам області про хід збиральної, про колгоспну тваринницьку ферму. Під час радіопередачі виступав сільський жіночий хоровий гурток і духовий оркестр [339]. У Кам'янці-Подільському 30 серпня 1940 року закінчили роботу двомісячні курси радистів-операторів. Без відриву від виробництва на курсах навчалось 16 комсомольців, із них 13 призовників. На курсах молодь докладно вивчила прийом на слух і передачу на ключі, азбуку Морзе, вивчали і глибоко засвоїли основи радіотехніки [133]. При Шепетівському партійному кабінеті обладнали аудиторію на 32 місця, у якій регулярно відбувалися радіолекції для тих, хто самостійно вивчав марксизм-ленінізм. У парткабінеті влаштовано фотовиставки про життя і революційну діяльність Сталіна, про XVIII з'їзд ВКП(б) та інші [257].

Чимало молодих людей, відгукуючись на заклики партійних і комсомольських організацій, покидали свої рідні краї і виїжджали за межі України. Комсомольці села Янчинець Кам'янець-Подільського району, відповідаючи на лист комсомольців Московського заводу «Компресор» Колосова і Плотнікова, у квітні 1938 р. дали свою згоду працювати на лісорозробках у віддалених місцевостях Радянського Союзу [211]. Тоді ж їхній почин підтримали комсомольців Пилипо-каричинецького колгоспу ім. Сталіна Деражнянського району І. Марущак, А. Терещук, І. Буга, С. Бальзан, Р. Юзва [328]. Наприкінці червня 1939 р. у Кам'янець-Подільський обласний земельний відділ щоденно надходили численні заяви від колгоспників та їх сімей, які бажали виїхати на Далекий Схід. Надійшло понад 30 заяв від власників Волочиського, Старокостянтинівського, Віньковецького, Теофіпольського, Антонінської та багатьох інших районів області. Група колгоспників колгоспу імені Мануїльського села Емці Старокостянтинівського району у своїй заяві просила якнайшвидше переселити їх разом з сім'ями на Далекий Схід [199]. Виявили бажання їхати на Далекий Схід і колгоспниці сільгоспартілі імені Кагановича с. Іванківці Сатанівського району О. Дробітна, К. Мудра, Я. Гарун [84].

Відбувалися мобілізації молоді і в інші регіони УРСР. У травні 1939 року понад 100 колгоспників Новоушицького району, у тому числі 53 комсомольці виїхали на роботу у промислові підприємства СРСР. Так, 8 травня з колгоспу «13-річчя Жовтня» села Пилипи Хребтіївські виїхали на роботу в Донбас 15 осіб, у тому числі ланкові Раїса Сажанська, Дуся Полякова, Килина Білецька та інші [276]. 1940. 28 березня. У Шумовецькому колгоспі «Червоний селянин» Проскурівського району відбудуться загальні збори, на яких розглянули питання про відрядження колгоспників на роботу у Дубівську торфоартіль. 15 колгоспників виявили бажання працювати на торфорозробці [14].

У колгоспах видавалися стінгазети, відповідальність за які значною мірою лежала на плечах молоді. У селі Голозубинці Дунаєвецького району при колгоспі ім XIII-річчя Жовтня регулярно виходила стінгазета. Редколегія згуртувала міцний юнкорівський актив, газета стала цікавою і змістовною. Під час жнив було організовано по бригадах випуск щоденних польовок, які допомогли у збирання врожаю [36]. У колгоспі імені Котовського (село Гуменці Кам'янець-Подільського району) виходила стінна газета «Колгоспна зірка», орган комсомольської організації колгоспу [325]. При Довжанському колгоспі імені Паризької Комуни Славутського району також систематично виходила стінгазета. Редактором її працював комсомолец С. Яковлюк. Стінгазета висвітлювала всі питання, пов'язані з колгоспними роботами. Особливо добре показувала вона хід збиральної кампанії у 1939 році. За гарну роботу газета затвердили учасником всесоюзної сільськогосподарської виставки 1940 року [184]. Сількори і члени редколегії стінгазети Москалівського колгоспу Полонського району першими провели масовий рейд перевірки готовності колгоспу до весняної сівби. Такі рейди проходили пізніше і в інших колгоспах району. Сількори не лише перевіряли готовність бригад і ланок до сівби, але й допомагали виправити виявлені ними недоліки. Гарний приклад показували сількори Варварівського колгоспу. Кулик, Баб'як, Басюк допомогли правильно організувати догляд за кіньми, підготовку тяглової сили до весняної сівби [134].

Відбувалися наради, які регулювали роботу робсількорів. 5 травня 1939 року у Кам'янці-Подільському відбулася обласна нарада робсількорів. З доповіддю про рішення XVIII з'їзду ВКП(б) і завдання робсількорів області виступив на нараді відповідальний редактор обласної газети «Червоний кордон» Шишлов [224]. У серпні того ж року у місті Полонне відбулася районна рада сількорівського активу і членів редколегії стінгазет, скликана райкому КП(б)У та редакції районної газети «Зоря комуни». Учасники наради заслухали доповідь про підготовку до виборів у місцеві ради депутатів та завдання в цій роботі низової преси. Виступаюча на раді Козак, Кондратюк, Бистрий та інші розповіли про хід підготовки до виборів. Нарада намітила ряд практичних заходів щодо активної участі сількорів у виборчій кампанії [122]. У лютому 1940 р. нараду робсількорів провели Полонський РПК та райгазета «Зоря комуни». Доповідь про завдання робсількорів та низової преси зробив Закутаєв [100].

Висновки до розділу

Таким чином, одним із найважливіших завдань, які поклала перед собою компартія було формування теоретично освічених і вихованих в дусі матеріалістичного світогляду борців за побудову комунізму. Практичну роботу проводили партійні і комсомольські організації на рівні області, району і окремих населених пунктів. Компартійні та комсомольські осередки, виховання у молоді марксистсько-ленінський світогляд, опікувалися організацією політнавчання. Зокрема, вони вели робота з пропаганди життя та діяльності «вождів» більшовицької партії, проводили бесіди (як колективні, так й індивідуальні), лекції на ідеологічну тематику. Значна увага приділялася проведенню соціалістичного змагання, яке слугувало активізації ідеологічної роботи. Складовою ідеологічної політики влади була політика суцільної атеїзації, яка була, спрямована на прищеплення молоді комуністичних ідей. Разом з тим, матеріали газети свідчать, що ідеї атеїзму, які активно пропагувалися представниками комуністичного режиму, не знайшли всецілої підтримки серед молодіжної аудиторії. Громадсько-політична активність проявлялася через її участь у загальнодержавних заходах. Зокрема,

молоді люди були учасниками державних, революційних та радянських свят, їх залучали до вшанування вождів більшовицької партії, партійних та культурних діячів. Молодь жваво реагувала на міжнародні події: радянсько-фінська війна, приєднання Латвії, Литви та Естонії тощо. У відповідних резолюціях ідеологічного змісту молодь розхвалювала радянський лад, і, водночас, за порадою більшовиків висловлювала протест проти політики капіталістичних країн.

Під значним впливом ідеологічного диктату перебувала громадська робота. Частина молоді була охоплена роботою в осередках добровільних товариств, одним із найбільш діяльних з яких було ТСОАвіахім. Її залучали до участі у хлібозаготівля, різних кампаніях, які були пов'язані з мобілізацією коштів на господарські потреби держави, суботниках, кампаніях агітації за перехід молоді до заощаджень. Молоді люди допомагали колгоспникам у ході посівної і збиральної кампаній, проводили у селах і політико-освітню роботу, роз'яснювали виборче законодавство тощо. Маємо визнати, що більшість з них були відданими справі більшовизму, втілювали у життя постанови партійно-державного керівництва. Водночас, частина молоді не підтримала політику правлячого режиму і виявляла опозиційні настрої.

РОЗДІЛ III.

ЗАКЛАДИ ОСВІТИ, КУЛЬТУРИ ТА СПОРТУ НА СТОРІНКАХ ГАЗЕТИ

Вагомим чинником соціальних змін є зростання функціональної ролі освіти і культури в забезпеченні економічного і соціального прогресу суспільства, посилення суттєвого їхнього впливу на людину і суспільство.

Зростала кількість зазагальноосвітніх шкіл. У 1938-1939 навчальному році у 1477 школах навчалося 274340 дітей. Крім існуючих, у цьому році мали стати до ладу ще 14 нових шкіл. Новобудови проводилися у Деражні, Проскурові та інших містах і селах області [220]. На 1940 рік у школах області навчалися близько 300 тисяч дітей. У 1939-1940 навчальному році було відкрито 8 нових шкіл, школи одержали нові програми, підручники. Виросла успішність учнів. 354 класи області дали стовідсоткову успішність з усіх дисциплін. Про гарну роботу вчителів свідчить нагородження 58 вчителів області орденами і медалями СРСР [110]. У першому півріччі 1941 року в області було збудовано 10 нових двоповерхових шкіл, завершувалося будівництво ще 5 шкіл. У 1941-1942 навчальному році у школах мало навчатися 300930 дітей. Загалом, у 1940-1941 навчальному році на народну освіту було асигнувано у Кам'янець-Подільській області 111851 тис. карбованців [77].

Упродовж досліджуваного періоду проводилися зібрання вчителів різного рівня. 26 березня 1941 р. в Кам'янці-Подільському відбулася I науково-методична конференція вчителів області, присвячена трудовому вихованню учнів. На конференцію з'їхалися понад 500 кращих учителів і директорів шкіл. Викладач фізики Дунаєвецької середньої школи №1 Зазикін з допомогою учнів обладнав фізичний кабінет. У ньому було багато експонатів, приладів, зроблених руками самих учнів. Зазикін зазначав: «Вже з п'ятого класу слід привчати учнів до виготовлення найпростіших приладів. Це розширює кругозор учнів, поглиблює їх знання, привчає до акуратності, розвиває ініціативу і одноразово з цим озброює їх деякими трудовими навиками». Цінною була доповідь завідувача теперівської початкової школи Деражнянського району Стрижкєвича. Він докладно зупинився на питанні трудового виховання учнів в початковій школі. Директор Копачівської

середньої школи Деражнянського району Тарановський поділився досвідом організації роботи на пришкільній дослідній ділянці і гуртка юних натуралістів. Учні цієї школи не лише проводили досліди, а й поглиблювали свої теоретичні знання. Три члени натуралістичного гуртка у 1940 році були учасниками всесоюзної сільськогосподарської виставки. Серед них учениця дев'ятого класу Ніна Гасюк, яка виростила рекордний урожай буряка «Екендорф». Заступник директора УНДІПу, кандидат педагогічних наук М. Яківець прочитав лекцію про підготовку учнів до практичної діяльності. Він говорив про навички, які повинні виховувати в учнів учителі, незалежно від того, які дисципліни вони викладали. Це, насамперед, чіткість та акуратність. Змістовну лекцію про виховання свідомої дисципліни у школі прочитав доктор педагогічних наук, професор Я. Резнік. У приміщенні, де відбувалася конференція влаштована велика виставка. Численні експонати, діаграми, карти, схеми показували багатогранне і повнокровне життя шкіл області [239].

У газеті розповідалося про різні форми надання освітніх послуг. Так, у 1940 р. у селі Летава Чемеровецького району працювала вечірню школу. У ній навчалися призовники, які у тому році мали призватися у ряди армії [104].

Щороку в області зростала мережа шкіл дорослих, в яких трудящі без відриву від виробництва здобували освіту. У 1939 р. у 83 школах навчалися 5 тис. осіб. Всі вихованці школи дорослих с. Фрампіль Ярмолинецького району виявили бажання вступити у виші. Наприклад, 44-річна колгоспниця Фросина Пачковська була в минулому неписьменною. Після закінчення школи одержала призначення на педагогічну роботу у с. Сказинці. Полонську середню школу закінчили 20 осіб, 12 з яких вступили у Київський індустріальний, Харківський планово-економічний, Дніпропетровський інженерів залізничного транспорту та інші інститути. На 1939-1940 н.р. планували відкрити ще 22 таких шкіл [8]. У номері газети від 14 травня 1939 року інспектор сектору освіти дорослих обласного відділення народної освіти Старченко зазначав, що у 1939 році необхідно було завершити ліквідацію неписьменності і малописьменності. У багатьох районах було чимало дорослого населення, яке було неграмотним. Незважаючи на це, навчанням було охоплено

лише 50% такого населення. У Вовковинецькому районі з 2859 осіб навчанням охоплено лише 595, а в таких селах цього району як Голенищево, Новостріївка, Вовковинці навчання зовсім не розпочинали. У Берездівському районі з 2671 особи неписьменних і малописьменних навчалася лише 392, причому відвідування становили лише 25-30 відсотків. Майже такий же стан у Проскурівському, Плужнянському, Грицівському і Полонському районі [298]. У селі Капустяни Старокостянтинівського району у березні 1941 р. функціонувала школа для малописьменних призовників. Заняття відбувалися регулярно [178].

На травень 1939 р. вже два роки працювала школа глухонімих, у якій навчалася 39 осіб. Тут глухонімі мали можливість ліквідувати свою неграмотність і підвищувати свої знання з математики, української і російської мов. Багато учнів працювали в артілях, на фабриках, заводах. При школі був клуб, при якому працювали драматичний, військовий та шахматно-шашковий гуртки. 32 особи навчалися у гуртку із здачі норм на значок ГПХО [74].

Працювали середньо-спеціальні заклади освіти. На початку липня 1939 р. відбувся 9 випуск студентів Новоушицького технікуму механізації сільського господарства. Технікум випустив 30 молодих спеціалістів, які виїхали на практику в МТС області [215]. На початку липня 1939 року відбувся випуск студентів Кам'янець-Подільської фельдшерсько-акушерської школи. Закінчили навчання 100 студентів. Деякі випускники виявили бажання працювати на Далекому Сході [218].

З 20 березня 1941 року по всіх районах області згідно постанови РНК УРСР і ЦК ВКП(б) від 27 січня 1941 року розпочалася мобілізація у школи фабрично-заводського навчання. 500 юнаків призивалися для навчання у школі при шепетівському ліспромгоспі. 1700 осіб мали опановувати спеціальності, потрібні на роботі у залізничному транспорті. Із призваних у залізничні школи ФЗН 700 осіб мали навчатися у нашій області, 1 тис. осіб в інших областях. Школи із підготовки кваліфікованих робітників для залізничного транспорту мали працювати у Шепетівці, Проскурові і селі Велика Мукша Довжоцького району. Навчання у школах планувалося розпочати 15 квітня [254].

Низка публікацій висвітлювали роботу Кам'янець-Подільського державного учительського інституту, який було відкрито у 1939 р. 14 липня 1939 року опублікували оголошення про набір студентів до цього ЗВО. Приймали на історичний та мовно-літературний (український і російський відділи) факультети. Зазначалося, що учительський інститут готував педагогів-спеціалістів для неповної середньої школи (5-7 класів). До інституту приймалися особи віком від 18 до 40 років з освітою не нижче дев'яти класів середньої школи. Вступники склали іспити: на історичний факультет – з російської мови, української мови, історії народів СРСР і Конституції СРСР; на мовно-літературний факультет – з російської мови і літератури, з української мови, історії народів СРСР і Конституції СРСР. Іспити мали розпочатися 3 1 серпня. Зазначалося, що інститут забезпечував стипендіями і гуртожитками на загальних підставах. Інститут знаходився за адресою вулиця Котовського, 9 [137]. У номері газети від 8 серпня 1939 року зазначалося, що упродовж семи днів на два факультети було подано 736 заяв. Особливо багато молоді виявляла бажання вступити на історичний факультет. На 90 місць претендувала 268 вступників. Попередні результати іспитових завдань показали, що випускники середніх шкіл прийшли на іспити з глибокими і міцними знаннями. Група «А» мовно-літературного факультету на іспитах з історії народів СРСР не було жодної незадовільної оцінки. Письмові роботи з української російської мов більшості осіб, які склали іспити, отримали високі оцінки. Заняття мали розпочатися 1 вересня. Проте інститут зовсім був не підготовлений до навчального року. Найбільше відчувалася нестача кваліфікованих науково-викладацьких кадрів. Ще не було достатньої кількості викладачів основ марксизму-ленінізму, стародавньої історії, російської мови і літератури, німецької мови, психології. В інституті не створено належної навчально-лабораторної бази. Не було книжкового фонду, наочних приладь, географічних карт, не закінчено будівництво нового навчального корпусу для інституту. Обсяг роботи із будівництва був досить значним: потрібно було вкласти підлогу у коридорах, пофарбувати вікна, двері, провести зовнішню штукатурку будинку. Але гарячі дні пропадали марно через нестачу робочої сили. Облбудтрест не бажав забезпечити будівництво достатньою

кількістю робітників. Не вирішено ще питання про гуртожитки і приміщення для студентської їдальні. Обласні і міські організації не приділяли достатньої уваги новому вишу. Ще місяць тому міська рада ухвалила постанову про те, що приміщення обласного методкабінету віддати під студентський гуртожиток, але це приміщення ще й досі до цього часу не звільнене. Обласний відділ народної освіти також вважає зайвим допомагати інституту у створенні навчальної бази, яка необхідна для його нормальної роботи [159]. У газеті від 14 серпня 1940 року знову детально було описано як відбувалися вступні іспити: «Зранку біля інституту збиралися дівчата і юнаки з книжками, конспектами. Це нововступаючі прийшли складати вступні іспити. В аудиторію №3 увійшов стрункий юнак. Це був тов. Кріль. Він підійшов до столу і витягнув іспитову картку. У ній було три питання: Кримська війна 1853-1856 років, сільське господарство СРСР, східні слов'яни, їх заняття і побут. Відповіді Кріль на поставлені питання дав чіткі, змістовні. Викладач Шварцман поставив йому оцінку «добре». Тов. Вандоляк був викладачем у 5-7 класах (с. Пахутинці Чорноострівського району), читав стародавню і середню історію. Він подружився з історією, полюбив цей предмет. Тепер Вандоляк складає іспити на історичний факультет інституту. На іспитах з історії народів СРСР він одержав відмінну оцінку. Глибокі знання на іспитах виявили також вступники Мотря Охрімчук, Сара Іванковіцер та інші. Всі вони одержали оцінку «відмінно». Загалом, у 1940 році в інститут було подано 440 заяв на вакантні 240 місць. Особи, які вступали, вирішили присвятити себе вихованню молодого покоління. У заяві на ім'я директора інституту Хая Штейнбух з містечка Зіньків Віньковецького району писала: «Бажаю стати вихователем нашого молодого покоління у комуністичному дусі. Прошу зарахувати мене студенткою вашого інституту». Деякі випускники середніх шкіл показали свою слабку підготовку. Так, випускниця середньої школи Волочиського району Г. навіть не знала, хто є головою РНК СРСР. Чимало випускників середніх шкіл Базалійського, Довжоцького та інших районів не твердо знали історію народів СРСР. Слабкою була грамотність деяких випускників шкіл. З того ж Базалійського району, наприклад, одна особа у заяві на 15-20 слів зробила 4 орфографічні помилки [132].

Публікувалися замітки про результативність навчальної роботи молоді. 28 січня 1940 р. завідувач кафедри основ марксизму-ленінізму В. П. Ручко повідомляв, що студенти добре опрацювали на лекціях і семінарах праці Леніна «Три джерела і три складові частини марксизму», «Що робити?», «Крок вперед, два кроки назад», «Дві тактики соціал-демократів в демократичній революції», Маркса і Енгельса – «Комуністичний маніфест». При вивченні «Короткого курсу історії ВКП(б)» студенти користувалися допоміжною політичною і художньою літературою. Січневі заліки 1940 року показали, що студенти інституту пройдений матеріал з основ марксизму-ленінізму засвоїли непогано. Про це наочно свідчать оцінки, одержані студентами на іспитах. Так, а на історичному факультеті з 93 осіб, 47 склали іспити на відмінно, 18 – на добре, 27 – на задовільно. Тільки один студент не склав екзамену з основ марксизму-ленінізму. Найкращими були студенти Шлосман, Присяжнюк, Завалецький, Чорпіта, Звалінська, Шварцман та інші. Приблизно такі ж результати іспитів і на літературному факультеті. Тут із 131 особи, 67 склали іспити на відмінно, 37 – на добре, 27 – на задовільно. Студенти Косовський, Зільберберг, Сопільник, Коган та інші показали свої вміння працювати над книгою, виявили досконалу обізнаність з окремими працями Леніна [274]. Директор учительського інституту Н. Музичук у січні 1941 року зазначав про покращення успішності, а також дисципліни у закладі. Не було жодного випадку порушення дисципліни. В інституті були відомі імена сталінського стипендіата, комсомольця Шлосмана, секретаря комсомольськун комітету Попеля та інші. Більшість студентів на зимовій екзаменаційній сесії виявили відмінні та добрі знання. Так, на першому курсі історичного факультету у першій групі з історії народів СРСР з 32 осіб 14 отримали відмінну оцінку. У другій групі з цієї ж дисципліни з 33 студент 25 одержали відмінні та добрі оцінки, а останні «посередньо». Студентка другого курсу факультету Яворщук виявила ґрунтовні знання з історії на запитання про органи селянського управління після реформи 1861 року, про народницькі гуртки 70-х років XIX століття і про народи Кавказу у переоформений період дала відмінну відповідь. Це ж можна сказати про студентку факультету Островську. Гарні наслідки показали і студенти російською відділу. Комсомолка Волиневич на екзаменах із світової

літератури, даючи характеристику римському фольклору і творчості Сервантеса, виявила глибокі різносторонні знання. Відмінні знання виявили також студенти Шлосман, Кузнець, Зільберберг, Біда, Попель, Захарко, Войтова, Присяжнюк та інші. У 1941 року інститут мав випустити понад 200 спеціалістів [197].

У замітці за 2 квітня 1941 рік зазначалося, що при Кам'янець-Подільському учительському інституті у 1941-1942 навчальному році мав бути відкритий фізико-математичний факультет [243]. На жаль, через відомі події цей проект так і не був реалізований.

При інституті працювали різні гуртки, зокрема, воєнізованого характеру. На початку квітня 1941 року школа медсестер запасу (начальник школи – П. Костюк) при інституті випустила групу студентів, які пройшли курс теоретичного і практичного навчання. Професії медсестри одержали 33 майбутніх учителів. Більшість студентів склали державні екзамени на оцінки «відмінно» та «добре». Серед відмінників комсомольці Кузнець, Віннікалова, Комарницька, Андрейцева, Зацерковна, Білик та інші. 5 квітня на випускному вечері студентам мали бути вручені атестати медсестер запасу [153]. В інституті працювали тсоавіахімівські групи ворошилівських стрільців і кулеметників та оборонні гуртки і здача норм на значки ППХО і ГСО. Комсомолец Міщенко, керівник оборонно-санітарного гуртка, на квітень 1941 року підготував 41 значкіста ГСО I ступеня та 33 значкісти II ступеня. Всі студенти склали норми на значок ППХО, 60 – на значок Ворошиловський стрілець I ступеня. Добре працювала при інституті школа інструкторів ППХО. Для кращого засвоєння програмного матеріалу заняття унаочнювалися. Зокрема, для слухачів був продемонстрований науковий кінофільм про бойові отруйні речовини, практику дегазації, тушіння пожеж. До 1 травня в інституті планували випустити 50 нових інструкторів ППХО та 30 ворошиловських кулеметників [7].

Нашу увагу привернули публікації, пов'язані із знахідками раритетних речей. Так, у вересні 1938 р. колгоспники села Лагодинці Красилівського району, копаючи сажавку для риби, знайшли велику кістку. Голова колгоспу Філіпчук одразу повідомив про цю знахідку Проскурівський краєзнавчий музей. Науковий працівник

музею встановив, що це зуб мамонта, вагою 3 кг 600 г. Також знайдено уламки бивня мамонта. Проведена археологічна розвідка виявила наявність цілого бивня розміром у три метри [172]. На початку липня 1939 року, працюючи на будівництві кузні колгоспник сільгоспартілі ім. Сталіна села Тарасівки Довжоцького району Зелінський Микита викопав на глибині 2 м старий посуд: два глечики, з них один скляний, а один глиняний, 2 глиняні горшки та череп людини. Колгоспник здав свою знахідку в Кам'янець-Подільський обласний краєзнавчий музей. Директор музею Щеглов повідомив, що знайдені речі мають великий науковий інтерес. І є всі підстави вважати, що вони належать до періоду трипільської культури [263]. У 1940 р. у селі Кадіївці Чемеровецького району Проскурівський краєзнавчий музей проводив розкопки на місці житла первісного землероба. Знайдено багато керамічних речей. Серед них ваза з акуратно зробленими концентричними колами, які символізують образи обожествіння сонця. Знайдено багато глиняних статуєток. Більшість їх це грубо зроблені жіночі статуєтки епохи матриархату [268].

У музеях області організовувалися виставки, присвячені історичним подіям. Так, у Проскурівському краєзнавчому музеї відкрито виставку, присвячену 230-річчю Полтавської битви. На ній були зібрані найхарактерніші документи, фотографії, репродукції, що ілюстрували Північну війну між Росією і Швецією. Привернули увагу план Полтавської битви з військами Карла XII, репродукція з відомої мозаїчної картини роботи майстерні Ломоносова «Полтавська баталія», зразки озброєння російських військ, репродукції картин боїв у Лісної і Перевалочної тощо. Виставка ілюстрована цікавими репродукціями робіт художників Рєпіна і Сурікова на побутові теми епохи Петра. Працівникам музею вдалося зібрати цікаву колекцію монет, медалей та знаків того часу. Відвідувачі виставки знайомилися також за рідкісними книгами, документами петрівської епохи [55]. Цей же музей у жовтні 1938 р. підготував до роковин Жовтневої революції виставку «Героїзм російського народу». На виставці були такі відділи «Боротьба з татаро-монгольським ігом», «Боротьба з польськими панами», «Війна 1812 року з Наполеоном», «Кримська війна і героїзм в обороні Севастополя», «Громадянська війна на Україні», «Ленінсько-Сталінська дружба народів і перемога Жовтневої

Соціалістичної революції в СРСР» [54]. При Кам'янець-Подільському краєзнавчому музеї у листопаді 1940 року відкрито відділи «Конституція СРСР», «Мистецтво» [152].

25 квітня 1941 року у газеті було опубліковано листа комсомольських активістів під назвою «Знати історію рідного міста», у якій йшлося про необхідність провести загальноміську історичну конференцію. У цьому ж листі зазначалося наступне: «Місто-твердиня», як здавна називали Кам'янець-Подільськ. Наче шпилі невіданих гір, займаються в блакить гострі вершини фортеці і веж. Мовчазно, в непорушній покорі стоять древні мури. Хто їх воздвигнув? Чиї руки? Чия нога тут владно ступала? Мечі яких воїнів схрещувалися в бою?... Ви бачите дивні пам'ятники далеких подій. Кому вони поставлені? Яку таємницю вони зберігають. У літописах зафіксовано те, що живе в найсвятішому – в людській пам'яті. Історія нашого міста особливо пам'ятна і яскрава. З сивої давнини, крізь вогонь і дим гарячих боїв на подільських полях, крізь хоробрий двобій за правду і волю встають роки минулих Кам'янець-Подільська. У нашому місті палали іскри великого коліївського повстання. Тут були ув'язнені сотні повстанців загону одного з ватажків Коліївщини Гонти. А невмирущий подвиги синів нужди, синів землі, керованих славним Богданом Хмельницьким. Історія не забуде знаменитої Жванецької битви Хмельницького. Під стінами Кам'янець-Подільська йшли в бій непереможні воїни хороброго Максима Кривоноса. Устим Кармелюк! Це ім'я – символ визвольної боротьби українського народу. Боротьба славного сокола України тісно пов'язана з нашим містом. В башті Юлія томився Кармелюк, незламний і до кінця вірний народу. Народ повідає, ще в 1711 році Кам'янець-Подільськ відвідав Петро I. З нашим містом також пов'язані життя і діяльність видатних митців українського народу письменника М. Коцюбинського і композитора М. Леонтовича. Історія писала далі своєї сторінки. Здіймалася все вище мозолиста рука робочого люду. Народжувався могутній революційний рух. Кам'янець-Подільськ став пунктом по експедиції газети «Искра». Які дорогі нам ці сторінки історії! Як багато вони розповідають, якою хвилюючою правдою сповнені вони! Чому ж про це майже не знає молодь міста? Чому його історія не стала нашим

духовним здобутком? Знати історію рідного міста це не тільки бажання. Ні, це життєва необхідність. Адже історія Кам'янець-Подільська як промінь сонця в краплині води, відбита історія країни крапка. Ми пропонуємо провести загальноміську історичну конференцію комсомольців і молоді. Дні підготовки до конференції повинні стати днями великої уроби. Створімо на підприємствах, в установах, в школах історичні гуртки, підготуємо доповіді і реферати, альбоми і виставки, намалюємо і здійснимо екскурсії по історичних місцях, рушимо туристичні походи! Ми любимо своє місто, його вежі і парки, скелі і гори, пам'ятники і мури» [123].

Молодь мала можливість відвідувати театральні постановки. У Кам'янці-Подільському працював обласний театр ім. Петровського, який 30-31 грудня 1939 року відзначив свій п'ятирічний ювілей. Він був створений у 1934 році як колгоспний театр у місті Вінниця. 30 грудня у приміщенні театру імені Шевченка відбулися урочисті збори представників партійних, комсомольських і професійних організацій, присвячені ювілею. Збори обрали до складу Президії секретаря обкому КП(б)У Власова, голову оргкомітету Президії Верховної Ради УРСР по Кам'янець-Подільській області Ковбасюка, секретарів обкому Волкова і Тонкочеева, секретаря міськкому КП(б)У Привалова, секретаря обкому ЛКСМУ Данілкина, директора театру Чернявського, артистів Головацького, Плоскіна, Колесникову, Стрельникова, Шуткіну та інших. З доповіддю про творчий шлях театру виступив директор театру Чернявський. З привітанням від обкому КП(б)У виступив Волков, від міськкому КП(б)У Привалов, від обкому ЛКСМУ Крикливий, від робітників заводу «Мотор» Мандзюк та інші. Після прочитання привітальних телеграм, голова ювілейної комісії Дергоусов оголосив постанову оргкомітету Президії Верховної Ради УРСР про преміювання артистів театру. З успіхом театр показав у художній частині другу дію з п'єси «Богдан Хмельницький» та уривки з п'єси «Павло Греков» і «Правда» [232]. За рік до цього, 24 грудня 1938 року у приміщенні Кам'янець-Подільського міського театру відбулося громадське обговорення нової п'єси драматурга О. Корнійчука «Богдан Хмельницький», в якому брали участь представники партійних, радянських, громадських організацій міста та колектив обласного театру ім.

Петровського. Текст п'єси читав депутат Верховної Ради УРСР, народний артист республіки Гнат Юра, який перебував в Кам'янці-Подільському. З великим інтересом присутні вислухали нову п'єсу, яка майстерно, високохудожньо розповідала про героїчну боротьбу українського народу проти польських панів. Постановщиком буде Гнат Юра, роль Богдана виконуватиме артист обласного театру Стрельников, Лизогуба – Плоскін, Варвари – артистка Чернявська. Прем'єру мали поставити 15 квітня 1939 року [221]. Третій обласний робітничо-селянський театр, який обслуговував Волочиський, Проскурівський, Чорноострівський та інші райони, у жовтні 1938 р. перебував у Проскурові. У репертуарі театру були такі відомі п'єси як «Вороги», «Як гартувалася сталь» тощо [68].

В області працювали і колгоспні театри. В одній із заміток газети від 28 березня 1940 р. зазначалося, що у містечко Оринин повернувся колгоспний пересувний театр, який обслуговував райони області. Театр показав трудящим п'єси, якими він збільшив свій репертуар. Серед цих п'єс «Падь серебряная», «Мой сын» та ін. [104]. З 29 травня по 1 червня 1939 року у Кам'янці-Подільському відбулася перша обласна олімпіада колгоспно-радгоспних театрів. Першим виступив з музичною комедією «Весілля в Малинівці» Полонський театр імені Лесі Українки. Режисер Тінський використав всі можливі в колгоспному театрі сценічні засоби для правильної інтерпретації образів і показу масових сцен. У виставі чітко висловлена ідея, кожна сцена відзначалася художньою майстерністю. Актори приділили основну увагу розкриттю образів. На олімпіаді також виступив Проскурівській театр. Його постановки «Неспокійна старість» і «Тарасова юність» свідчать про творчі шукання режисури і акторів, про деяку сміливість в розкритті образів. Орининський театр дав дві постановки «Назар Стодоля» і «Весілля в Малинівці» [27]. У Проскурові у першій половині березня 1941 року відбувся перший колгоспний театральний фестиваль. Обласний театр російської драми поставив для учасників фестивалю п'єси «Павел Греков», «Егор Буличев», «Страшный суд», «Коварство і любов» та інші [301].

Великим був інтерес до гастрольного сезону. Зокрема, у 1938 р. у Кам'янці-Подільському гастролювали Вінницький обласний театр російської драми ім.

Пушкіна, пересувний театр комедії під керівництвом відомого єврейського артиста Сегала, український драматичний театр ім. Щорса, державний драматичний єврейський театр «ГОСЕТ» під художнім керівництвом Єфроїма Лойфера. Репертуар останнього театру» п'єси «Мадам Бровари», «В огні маяка», «Сім'я Овадіс», «Ні бе, ні ме, ні кукуруку» та ін. Планувалося запросити до міста Ленінградську пересувну оперу. Також гастролював український державний драматичний театр імені Петровського, художнім керівником якого був народний артист республіки Гнат Юра [278]. У липні 1939 р. у Проскурові перебував Харківський державний єврейський театр. Він поставив п'єси Шолом-Алейхема «Тев'є молочник», «Менахем Мендл», радянських єврейських драматургів «Доня», «Дівчина з Москви» та інші [270]. Наприкінці липня 1939 року у Проскурові розпочалися гастролі Київського драматичного театру Червоної армії. У репертуарі театру п'єси «Ключи Берліна», «Тропа шпiona», «На дне» та інші [145]. З 4 по 25 червня 1939 р. у Кам'янці-Подільському гастролював Київський театр музичної комедії. Він поставив п'єси «Весілля в Малинівці», «Перікол», «Останній бал», «Сотий тигр» і «Кето і кате» [69]. Наприкінці червня 1939 р. у Кам'янці-Подільському розпочалися гастролі Московського театру ім. Єрмолової (директор М. Г. Ліфшиць). Тут планувалося дати 23 вистави [212]. 17 липня 1939 р. у Кам'янець-Подільському театрі ім. Шевченка розпочав свої гастролі Білоруський державний єврейський театр. Колектив театру мав перебувати у місті до 2 серпня. За цей час планувалося дати 15 вистав [67].

Поряд з цим, ми звернули увагу на діяльність драматичних гуртків. На жаль нам не вдалося виявити систематизованих даних щодо роботи цих гуртків. Відомо лише, що у травні 1939 р. у Проскурівському районі було 32 драматичні гуртки, в яких налічувалося 646 осіб, 10 струнних, 12 співочих, 16 духових оркестрів. Одним із найбільш дієвих був драматичний гурток клубу будівельників під керівництвом Сініцького. Цей гурток з успіхом ставив такі п'єси як «Загибель ескадри», «Платон Кречет», «Запорожець за Дунаєм», «Наталка Полтавка», «Назар Стодоля» та інші. Керівник співочого гуртка при колгоспному клубі села Мацьківці Каліновський. Члени гуртка виконували «Пісню про Сталіна», «Полюшко-поле», «Думи мої,

думи», «Если завтра война». Заслуговує на увагу і співочий гурток села Волиця, яким керувала Настя Сидорчук [87]. Добре організували художню самодіяльність учні Проскурівської школи № 5. Драматичний гурток у 1938 р. підготував і організував кілька вистав зокрема «За Леніним», «Кум Лук'ян», «Томас Орбе». Великим успіхом у глядачів користувалися виступи шкільного драматичного гуртка [140]. При Клембівському цукровому заводі працював драматичний гурток. Творчий колектив – робітники заводу. У вересні 1938 року гурток поставив п'єсу Карпенка-Карого «Мартин Боруля» [126]. У клубі села Свіршківці Чемеровецького району виступав драматичний гурток. На виставах було багато колгоспників. П'єси, які вони ставили, завчасно готувалися, кожний член гуртка старанно вивчав свою роль. За час свого існування гурток поставив багато п'є. Часто драмгуртківці разом із духовим оркестром колгоспу виїжджали у села району. Так, в селі Івахнівці була поставлена п'єса «На старі дачі», у селі Кутківці – «Під дикою яблунею» [194]. З ініціативи комсомольської організації села Слобідка Маліївецька Солобковецького району було організовано драматичний гурток. Керував гуртком А. Н. Козяревському. За короткий час було поставлено п'єси «Наталка Полтавка», «Москаль-чарівник» Котляревського, «Невільники» та інші [329]. На початку 1940 року з ініціативи комсомольця депутата сільської ради Мельника Ф. М. організовано драматичний гурток у селі Залісці Дунаєвецького району. Він налічував 43 молодих актори. За короткий час було поставлено такі п'єси: Тобілевича «Безталанна», Шевченка «Назар Стодоля», Котляревського «Москаль-чарівник» та інші [288]. Гарно працював драматичний гурток при клубі села Шмирки Базалійського району. Його вистави відбувалися щонеділі. Особливим успіхом у глядачів користувалися п'єси «Інтервенція», «Майстри часу», «Весна Орини», «Ой у полі нивка». Виставу «Інтервенція» гурток показав колгоспникам сусідніх сіл Попівка, Личаківка, Великі Зозулинці. У роботі гуртка брали участь 20 осіб [149].

При обласній філармонії працювали художні творчі колективи. Зокрема, з 1939 року діяла хорова капела. Під час збиральної кампанії 1939 року хоровий творчий колектив виїжджав в райони області для обслуговування колгоспників на жнивах. Восени 1939 року вони перебували на Західній Україні, де несли в «найширші маси

трудящих полум'яні слова більшовицької правди і бадьорі радянські пісні». Капела давала концерт для робітників лісопильного заводу, копальні села Голинь, обслужили 10 сіл Калушського повіту. Провела 10 масових вечорів, танців і розваг у місті і в селах Калушського повіту. У репертуарі хорового колективу 83 пісні [283]. У січні 1940 р. у 37 селах Довжоцького району було дано концерти бандуристами Кам'янець-Подільської державної філармонії та естради. Бандуристи, крім участі у концертах, проводили у селах культурно-масову роботу. У репертуарі було багато революційних, релігійних, історичних та жартівливих пісень [322].

Регулярно відбувалися концерти колективів художньої самодіяльності. У грудні 1938 року у Кам'янці-Подільському відбувалася олімпіада художньої самодіяльності системи промислових союзів. У ній взяли участь кращі виконавці художньої самодіяльності Кам'янець-Подільського, Віньковецького, Сатанівського і Дунаєвецького районів. З майстерністю була виконана дунаєвецьким драматичним гуртком п'єса єврейського письменника Шолом-Алейхема «200 тисяч». Цікавим було виконання українських народних пісень 72-річним дідусем, членом дунаєвецької артілі «Побутремонт» Застрельним. З почуттям і художністю були виконані пісні єврейського фольклору Броном (м. Кам'янець-Подільський) і Шнайдером (м. Дунаївці). З балетного мистецтва одним з кращих був виступ Коренеблід і Гітельман, які виконали танці «Гопак» і «Татарський». 8 дітей Сатанівської району бездоганно виконали білоруський національний танець. Добре пройшла п'єса «Мазелтов» у постановці Кам'янець-Подільського драматичного гуртка [111]. У листопаді 1940 р. відбулася третя обласна олімпіада художньої самодіяльності. Журі преміювало таких учасників олімпіади. Першою премією (700 карбованців) та грамотою відзначили хоровий ансамбль села Ружична Проскурівського району (керівник Кот), хоровий ансамбль обласного клубу НКВС (керівник Лішевський), танцювальний колектив стариків села Бакота Староушицького району (керівник Олійник), другою премією – хор села Велика Березна Полонського району (керівник Кирилюк), жіночий хор Полонського будинку культури, духовий оркестр села Везденьки Черноострівського району, драматичний колектив Славутського лісзаводу та драматичний колектив Кам'янець-

Подільського клубу імені Кірова. З окремих виконавців журі преміювало першою премією колгоспниць-солісток Юзву і Парикващ, Подоляна, читця Біруль, другою премією – Поліщука, Яренко, Мамалигу, Шнайдер, Ковальчука та інших [154]. Великою популярністю користувався ружичанський гурток бандуристів. 30 молодих музикантів бандуристів та співаків майстерно виконували народні пісні сучасних композиторів. Гурток у 1939 р. виступав на всесоюзній сільськогосподарській виставці у Москві. Багато пісень, які виконували, записані на плівку [107]. У колгоспі «Перемога» села Трительники Чорноострівської району був організований духовий оркестр (керівник – колгоспник П. Повзун), який на 1940 рік працював вже три роки. У ньому брали участь близько 10 осіб. У репертуарі оркестру багато танців, пісень, маршів. Колгоспні музиканти вивчили також багато творів радянських композиторів. Добре виконував оркестр «Марш водолазів», «Турецький марш», «Конкурс», «Бек-Буда», а також пісні «Если завтра война», «Три танкіста», «Катюша», «Каховка», «Родина», «Москва» [10]. У селі Ходорівці Довжоцького району з 1937 року також існував духовий оркестр. У 1938 році на обласній олімпіаді художньої самодіяльності оркестр під керівництвом Кравчука завоював перше місце і взяв участь у республіканській олімпіаді. Будинком народної творчості його премійовано патефоном та грамотою [338]. У райцентрі духовий оркестр складався з 14 осіб колгоспної молоді. Оркестр систематично обслуговував колгоспників. За короткий час свого існування він вивчив багато пісень, маршів, попури, танців тощо [273].

Популярність у населення користувалися вечори, які мали різну спрямованість. Так, у квітні 1938 року на честь приїзду Героя Радянського Союзу, депутата Верховної Ради СРСР Івана Папаніна, у фельдшерсько-акушерській школі Кам'янця Подільського відбувся великий масовий вечір художньої самодіяльності. Співочий, музичний і фізкультурний гуртки виконали багато пісень, музичних номерів і фізкультурних вправ. Драматичний гурток поставив дві п'єси «Останній день Паризької Комуни» і «Квіти» [109]. 13 квітня 1938 р. у клубі імені Кірова (м. Кам'янець-Подільський) влаштували вечір для комсомольського активу і молоді міста, присвячений 8-й річниці з дня смерті Володимира Маяковського. На вечорі

було заслухано доповідь про життя і творчість поета та уривки з його творів [293]. 1940. 30 серпня У селі Божиківці Деражнянського району кожної суботи у клубі проходили масові самодіяльні вечори. Влаштувалися ігри. Про обладнання клубу і організацію роботи дбав завідувач клубом В. Сташук. Найкраще працював драматичний гурток під керівництвом М. Примака. У серпні 1940 року гурток поставив на сцені п'єси «Бегемот», «Свинарка», «Сигнали з моря» і нову п'єсу Юрія Яновського «Потомки» [136]. 22 січня 1941 р. у Кам'янець-Подільському державному театрі імені Шевченка відбувся великий літературний вечір радянського поета В. Каменського. У першій частині вечора поет розповів окремі епізоди з незабутнього життя його товариша Володимира Маяковського. У другій частині він прочитав уривки з ряду своїх творів, у тому числі з великих поем «Володимир Маяковський» та «Смельян Пугачов». Вечори поета відбулися також в учительському інституті та читальному залі обласної бібліотеки [47].

У Кам'янці-Подільському, Проскурові і Сатанові працювали кінотеатри. Так, у листопаді 1938 р. кілька днів на екрані Кам'янець-Подільського кінотеатру демонструвався історичний фільм «Человек с ружьем». Кінотеатр був щоденно переповнений. Лише за чотири дні фільм подивилися 8 500 осіб. Щоденно відбувалися колективні відвідування театру. Приїжджали колгоспники з навколишніх сіл, які з великим захопленням дивилися цей фільм [318]. Тоді ж вісім днів демонструвався новий історико-революційний фільм «Великое зарево». Лише за 6 днів демонстрування кінофільм переглянули 12200 осіб [317]. У травні 1939 року у кінотеатрі обласного центру кінофільм «Щорс» переглянули 14500 осіб [40]. Наприкінці січня 1940 року з великим успіхом демонструвався звуковий фільм «Великий гражданин». За п'ять днів фільм переглянули 7945 жителів обласного центру. Понад 50% цього числа глядачів відвідало кінотеатр колективно [39]. У січні 1941 року у Проскурові у новозбудованому кінотеатрі імені Чкалова упродовж трьох днів проходив районний зимовий колгоспний кінофестиваль. Колгоспники переглянули нові кінофільми «Яків Свердлов», «Возвращение», хронікально-документальний фільм «Всесоюзна сільськогосподарська виставка». Бригадир копистинського колгоспу Д. Широкий, переглянувши фільм «Яків Свердлов»

заявив: «Цей фільм окрилює нас. Дивишся на екран і перед тобою проходить велике, прекрасне життя полум'яного більшовика. Я не забуду ніколи того почуття, яке виникло в мене під час перегляду фільму. Горіти на роботі так, як горів незабутній Яков Свердлов – ось моє рішення, яке я виніс з кінотеатру». За чотири дні на фестивалі побувало понад 3 тис. колгоспників району. Для обслуговування колгоспників у фойє кінотеатру організовано 2 буфети, книжковий кіоск. Культмасовик кінотеатру В. Брізов організував масові ігри, танці тощо [125]. 7 листопада 1938 р. здано в експлуатацію новозбудований в містечку Сатанів кінотеатр на 500 місць та новий двоповерховий будинок неповної середньої школи у селі Калитинці [216].

В інших районах області користувалися звуковими кінопересувками. Наприклад, у травні 1940 р. серед трудящих Смотрицького району великою популярністю користувалася звукова кінопересувка, кіномеханіком якої був Навроцький. За короткий час нею демонструвалися кінофільми «Чапаєв», «Петро І», «Олександр Невський», «Багата наречена», «Трактористи», «За радянську Батьківщину» та інші. Лише для колгоспників села Залуччя за 1938-1940 роки було показано 15 кінофільмів, які переглянули понад 4,5 тис. глядачів. Кінопересувка влаштовувала і денні сеанси для дітей [146].

Регулярно відбувалися обласні спортивні змагання. У середині вересня 1938 року у Кам'янці-Подільському тривали перші обласні змагання колгоспників-фізкультурників, присвячені 20-річчю комсомолу. Змагання проходили з легкої атлетики, велоспорту, стрільби, у яких брало участь понад 100 осіб. Першість серед колгоспів зайняв колектив Ярмолинецького колгоспу «Нове життя», який одержав перехідний прапор обласного комітету у справах фізкультури і спорту. Зі збірних районних колективів перше місце зайняла проскурівська команда. Змагання пройшли на дуже низькому рівні. Зовсім не підготовлений колектив виставив на змагання чемеровецький районний комітет у справах фізкультури і спорту. Не прибув на змагання колектив міста Славути [75]. 25-26 вересня 1940 року проходила III обласна колгоспна спартакіада. В області було 37 районів, в яких працювали 444 колгоспні фізкультурні колективи. Між тим на спартакіаду приїхали лише команди з

чотирьох районів Дунаєвецького, Ярмолинецького Чемеровецького і Берездівського [282].

22 вересня 1938 року Кам'янці-Подільському на стадіоні імені Єжова розпочалися перші обласні санітарно-хімічні змагання. У них брали участь 55 осіб із семи міст: Кам'янець-Подільський, Ізяслав, Славута, Деражня, Шепетівка, Дунаївці. Перший день змагань розпочався з швидкого одягання протигазу і накладання пов'язки на голову [242]. Перше місце завоювала команда Кам'янець-Подільської кадрової сандружини при райкомі УЧХ, друге – команда Кам'янець-Подільського фінансового відділу, третє – команда з міста Дунаївці. Обласна рада Червоного Хреста слабо організувала змагання. Переможців змагання навіть не нагородили [112].

У Дунаєвецькому районі у 1939 році відбувалися районні змагання гранатометників, велосипедистів, гімнастів. На травень у районі було 230 гранатометників, 15 стрілецьких секцій, 4 мотосекції і т.д. У селі Кугаївці Чемеровецького району регулярно працював фізкультурний гурток. Водночас, у Базалійському, Волочиському, Віньковецькому, Городоцькому, Грицівському районах нічого не робилося для здачі норм молодими колгоспниками. Із 83 запланованих в області колгоспних стадіонів почали будувати лише 24, із 172 спортивних майданчиків будували лише 106 [267].

Відбувалися змагання з різних видів спорту. Так, 7-8 жовтня 1938 року на Дунаєвецькому шосе відбулися обласні велоночні змагання, у яких брали участь кращі велосипедисти області. На дистанції 50 км першим фінішував Ільїнко (м. Старокостянтинів). Він пройшов цю дистанцію за 2 години 7 хвилин 54 секунди. Другим фінішував Поліщук (м. Дунаївці). На дистанції 10 і 25 км серед жінок першою прийшла Ужейко. 7 кращих велосипедистів візьмуть участь у республіканських змаганнях [41]. У серпні 1939 року 18 кращих велосипедистів Волочиського цукрового заводу організували колективний велопробіг за маршрутом Волочиськ – Сатанів. У Сатанові велосипедистів тепло зустріли робітники цукрового заводу імені Воровського [42].

У серпні 1939 р. відбувся обласний шахматно-шашковий турнір. Перше місце у шашках зайняв Глах із Кам'янця-Подільського, шахмат – Натанзон із Шепетівки [204].

24 серпня 1939 року на стадіоні «Динамо» відбувся футбольний матч між командами Вінниці і Кам'янця-Подільського. Перемогла команда динамівців Кам'янця Подільського 4:0 [62]. 1940. 26 січня. На міському стадіоні «Динамо» відбувся хокейний матч між місцевими командами «Спартак» та «Динамо». Перемогли спартаківці із рахунком 3:2 [160].

5 січня 1940 року за ініціативи військового керівника Богомольного був проведений лижний пробіг Солобківці-Стріхівці [163]. З 18 січня по 18 лютого 1940 року відбувся загальнообласний лижний крос. Він виявив величезне бажання молоді досконало оволодіти майстерністю лижного спорту. Так, наприклад, у Вовковинецькому районі з 18 січня по 10 лютого у лижному кросі брала участь 561 особа, з них 367 здали нормою на значок ГПО по лижах. У Дунаєвецькому районі в лижному кросі брали участь 138 фізкультурників, 57 з яких стали значкістами ГПО, у Чемеровецькому районі відповідно 979 і 647. По області масовим лижним кросом імені XXII річниці Червоної армії і флоту охоплено 3106 осіб, з яких 2214 осіб склали норми на значок ГПО. Було чимало фізкультурників, які показали високий клас лижного спорту. Так, учасниця обласних змагань Іващишина пройшла 5-кілометрову дистанцію за 32 хвилини, замість 35 хвилин. Фізкультурник міста Шепетівка Жданов пройшов на лижах 20 км за 1,5 години 30 секунд, замість норми у 2 години 10 хвилин. Прокоф'єв з Кам'янця-Подільського пройшов цю відстань за 1 годину 52 хвилини. Вони по праву вважаються кращими лижниками області [13]. Взимку 1941 року комсомольська організація Дунаєвецького району готувалася до всесоюзного комсомольського лижного кросу імені 23-річчя Червоної армії, який мав відбутися 2 лютого. Укомплектували лижні бази, створювали команди, організовували спортивне навчання комсомольців. На січень у районі було 664 пар лиж, зокрема у колгоспах 140. Створили 210 комсомольських п'ятірок, які систематичного навчалися ходити на лижах. 560 комсомольців вже пройшли медичний огляд. Стан їх здоров'я цілком придатний для участі у кросі. Все ж не все

вдалося зробити. Лише 300 учасників кросу склали лижні норми. Не всі команди виконали тренувальний мінімум. Було організовано перехід по п'яти районах Дунаївці – Смотрич – Чемерівці – Городок – Ярмолинці – Солобківці на загальну відстань 150 км [82]. Кращою була ситуація у Старокостянтинівському районі. Тут 1885 комсомольців вже пройшли медичний огляд. Майже всі вони були допущені до лижного кросу. По району укомплектовано 367 лижних команд. 1460 комсомольців виконали тренувальний мінімум. Для кращого проведення кросу весь район розбили на кущі. 10 таких кущів створено у селах району і три – у місті [209]. На початку лютого 1941 року відбувся лижний військовизований перехід Кам'янець-Подільський – Проскурів. У складі команди було 10 чоловіків і 3 жінки. Керівником походу був фізінструктор Шахматов, політкерівником - Чуриков [162]. Перші місця у лижному кросі посіли Шепетівський міськком ЛКСМУ, Солобковецький і Дунаєвецький райкоми ЛКСМУ. Грамотами обкому ЛКСМУ та обласного комітету у справах фізкультури і спорту нагороджені також первинні комсомольські організації села Глушківці Солобковецького району (секретар організації Гуцал), Шепетівського залізничного вокзалу (Олійник), колгоспу імені Хрущова села Гусятин Чемеровецького району (Донцов), села Маків Дунаєвецького району (Олинець), середньої школи села Мякоти Плужнянського району (Прокопівнюк), неповно-середньої школи села Коржівці Михалпільського району (Дядечко), Кам'янець-Подільської фельдшерської школи (Болячко), Понінківського паперового комбінату (Хайтман) [33].

У листопаді 1940 року у Проскурові відбулися обласні гімнастичні змагання, у яких брали участь 28 осіб. Перше місце посів Вишневецький (Проскурів), друге – Яцура (Кам'янець-Подільський). З учасників змагань 12 осіб було відібрано на республіканські гімнастичні змагання [262].

На жаль, обмаль даних про участь спортсменів області у республіканських змаганнях. Відомо лише, що з 1 по 4 серпня 1940 р. у Дніпропетровську на стадіоні «Сталь» відбувалися республіканські змагання з легкої атлетики товариства «Спартак». Легкоатлет А. Акішев (Кам'янець-Подільський) у змаганнях з метання гранати посів перше місце з результатом 73 м 58 см. Третє місце серед жінок з

метання диску зайняла Дуся Кудар. Вона минула диск на 24 м 45 см. Люба Жубржицька на дистанції 100 м із перешкодами посіла третє місце із результатом 42 секунди [297].

Проводилися курси з підготовки організаторів фізкультурної роботи. У жовтні 1938 р. у Проскурові працювали обласні курси інструкторів фізкультури, на яких навчалися 33 особи, у тому числі 17 комсомольців. На курси направили кращих ударників виробництва, активістів оборонної роботи. Наприклад, іздовий Давидковецького колгоспу Проскурівського району Молчанов, який весь час виконував норми виробітку на 200 відсотків. Він занесений на обласну дошку пошани [157]. У серпні 1940 року з ініціативи обласного комітету у справах фізкультури і спорту організовано семінар підготовки груповодів для колгоспних фізкультурних організацій. На семінарі навчалось 18 осіб. За 20 днів груповоди ознайомилися з програмою з гімнастики, куди входили теорія і практика гімнастичного руху [287].

24 листопада 1940 року при обкомі ЛКСМУ відбулася обласна нарада з питань фізкультурної роботи в комсомольських організаціях. У роботі брали участь голови військово-фізкультурних комісій райкомів комсомолу та районні інспектори фізкультури. Обговорено питання про підготовку колгоспних фізкультурних колективів до всесоюзної сільськогосподарської виставки, про підготовку до призову у Червону Армію і про виконання комсомольськими організаціями рішень XII з'їзду ЛКСМУ про військово-фізкультурну роботу. Досвідом спільної роботи комсомольських і фізкультурних організацій поділився на нараді голова Кам'янець-Подільського міського комітету у справах фізкультури і спорту Косєв. У місті проведено військовизований похід комсомольців, намічено провести другий такий похід з поданням смуги перешкод. Цей похід буде присвячено Дню Конституції. Міський комітет комсомолу допоміг міському комітетові у справах фізкультури і спорту організувати семінар громадських інструкторів з фізкультури, перевірити наявність і стан зимового спортивного інвентаря у низових фізкультурних колективах. Чималу роботу провів і Чемеровецький райком комсомолу та його військово-фізкультурна комісія. Для допомоги райінспектору фізкультури в

організації масової спортивної роботи підбрано і затверджено 32 позаштатних інструкторів з фізкультури. У Кугаєвецькому колгоспі ім. Держинського організували виробництво лиж на місці [223].

Вдосконалювалася спортивна база. Зокрема, у грудні 1938 р. у Проскурові міський відділ фізичної культури відкрив новий спортзал. Придбано багато приладдя: турніки, бруси, лижі, коньки [17]. У липні 1939 р. гарний стадіон обладнали у Кугаєвецькому колгоспі ім. Держинського Чемеровецького району. Тут було велике футбольне поле, волейбольні площадки, бігова доріжка для стадіону. Придбано фізкультурне приладдя. Щоденно після закінчення роботи в полі збирались на стадіон молоді колгоспні фізкультурники і готували свої номери до всесоюзного дня фізкультурника, здавали нормативи на значки [202].

Влада робила певні кроки, хоч і не достатні, щодо вдосконалення соціальної інфраструктури, що певною мірою є складовою матеріальної культури. Насамперед, це стосується житлового будівництва. У 1940 році збільшився обсяг робіт. Лише на ремонт будинків буде витрачено 1 мільйон 900 тисяч карбованців. У 220 будинках проводився капітальний ремонт. Новими дво- і триповерховими будинками мали збагатитися міста Кам'янець-Подільський і Шепетівка. Всього на житлове будівництво у 1940 році асигновано 2 млн 310 тис. карбованців [98].

У Волочиську в 1938 р. до Жовтневих свят запланували велику роботу з благоустрою райцентру. Зокрема мали заасфальтувати 4,5 тисячі квадратних метрів вулиць, провести 1 км водогону. На середину жовтня 1938 р. було проведено 70% робіт зі спорудження водогону і прокладено перших 350 кв. м. асфальту [6].

Щороку розширювалася сітка колгоспних електростанцій. Електрика входила в побут колгоспників, широко застосовувалася у сільськогосподарському виробництві. У 1939 році в 11 районах області запланували пуск 21 нової колгоспної електростанції, на будівництво яких асигновано 730 тисяч карбованців. Велику електростанцію будували у селі Кузьмин Красилівського району [219]. У Книжковецький колгосп «Червоний партизан» із райцентру проведено електрику. Електрикою освітлювалися будівлі колгоспу, сільська рада, клуб та вулиці села [104].

Споруджувалися нові магазини. У січні 1940 року повідомлялося, що збудовано новий магазин міського типу у селі Шумівці Проскурівського району. За короткий час у сільмазі продано патефонів, фотоапаратів, мануфактури на 50 тисяч карбованців. Такий же магазин побудовано і в селі Книжківці. Всього у районі збудовано 14 сільмагів [15]. У березні 1940 р. новий сільмаг відкрито у селі Черче Смотрицького району. Він обслуговує також трудящих села Залуччя [103]. Тоді ж у Кам'янці-Подільському на вулиці Резервуарній розпочав роботу комсомольський магазин. Він був добре обладнаний, забезпечений різноманітним асортиментом товарів. Крім гастрономії тут функціонував відділ парфюмерії і буфет. У буфеті було ситро, цукерки, печиво. Працювали за прилавком 6 осіб. Магазин працював у дві зміни [127].

Будувалися родильні будинки, відкривалися медпункти, дитячі ясла. Наприклад, у березні 1940 р. у м. Смотрич було відкрито родильний будинок [250]. У серпні того ж року у селі Старі Піщани Смотрицького району розпочав працювати медпункт (завідувач Л. Білик) [19]. Тоді ж у селі Федірки Волочиського району у найкращому будинку знаходився медпункт. Він був огорожений красивим забором, обсаджений деревами. В будь-який час тут можна було отримати медичну допомогу. Лікар В. Бунда користувався заслуженим авторитетом серед колгоспників [179]. У селі Кульчіївці Кам'янець-Подільського району працювали зразкові, добре обладнані сезонні ясла. Матері, залишаючи тут своїх дітей, упевнені в тому, що вони будуть гарно доглянуті і вчасно нагодовані. Добре організована робота дитячих сезонних ясел і в селах Кунів, Кам'янка і Антонівка Плужнянського району [285]. У березні 1940 р. було відкрито дитячі ясла на 120 дітей у місті Шепетівка [102]. У колгоспі «Перемога» села Трительники Черноострівського району працювали дитячі ясла, якими завідувала комсомолка Ганна Мельник. Щодня ясла відвідувала акушерка Г. Сіра. Вона уважно оглядала дітей, давала поради працівникам ясел як краще доглядати дітей. В усіх кімнатах зразкова чистота [266].

Будувалися будинки культури. У Новій Ушиці у 1938 р. було розпочато будівництво будинку культури. Мали бути збудовані зал для глядачів, читальня та

бібліотека. Поряд з будівництвом проводилися закупівля літератури для бібліотеки, різне обладнання тощо [26].

Фактично будинки культури (клуби) були центрами культурно-освітньої роботи села. Наприклад, у селі Сказинці Ярмолинецького району був добре обладнаний, просторий клуб. В ньому було три кімнати, зал на 600 місць. Кожного місяця у клубі читалися по 2-3 лекції. Працювали 7 самодіяльних гуртків: співочий, драматичний, військовий та інші. При клубі створено актив з учителів і кращих колгоспників, які брали діяльну участь в роботі клубу. На жаль, таких клубів, які б задовольняли вимоги молоді в області було мало. Наприклад у селі Коржівці Остропільського району був непоганий клуб. Але він не опалювався і весь час був закритий. Не подбали керівники села про забезпечення клубу паливом. Завідувач клубом Ковалевський (село Малі Зозулинці Базалійського району) неодноразово звертався до правління колгоспу з проханням придбати бібліотеку. Але кожного разу голова колгоспу Дмитрук вигадував різні причини, а бібліотеки так і не купили. У багатьох районах відсутня ініціатива щодо створення клубу при кожному колгоспі. У Вовковинецькому районі не було клубів у 8 колгоспах, у Городоцькому – у 6, у Віньковецькому – 5 і т.д. [265]. У селі Радковиці Сатанівського району був чудовий клуб із залом для глядачів на 350 місць, 5 кімнатами, бібліотекою на 6781 том різної літератури. Клуб був одним з кращих у районі. В ньому працювали гуртки, проводилися бесіди і лекції. Але станом на липень 1940 року робота клубу занепала: «Піаніно розбите, більярд зіпсований, загублені шахмати, доміно, струнні інструменти. Завідувач клубом Стець бездіяльничає, але це ніяк не турбувало керівників сільської ради. Зате Стець – постійний відвідувач сільських вечорниць. На перший погляд здається дивним мовчання комсомольської організації. Але воно, на жаль, цілком зрозумілим: той же самий Стець і є секретарем комсомольської організації [180].

Функціонували бібліотеки. У приміщенні Проскурівського механічного заводу ім. Куйбишева містилася бібліотека, яка мала 3500 книжок. Щодня зростала кількість читачів. Щовечора у читальному залі збиралося багато робітників та службовців, які читали художню та політичну літературу [80]. Молодь Кам'янця-

Подільського відвідувала клуб працівників торгівлі. Сюди приходили робітники, вчителі, учні, студенти почитати літературну новинку, газети, журнали. Багато років працювала при клубі бібліотека, яка щоразу поповнювалась бібліотечний фонд новою художньою і політичною літературою. У бібліотеці було близько 5 тисяч примірників книг. Тепер у бібліотеці було близько 300 постійних читачів. Молоді читачі особливо цікавилися оборонною літературою, творами класиків марксизму. Працівники бібліотеки і клубу часто організовували для молоді масові лекції, бесіди з питань міжнародного становища. При клубі часто організовували вечори художньої самодіяльності [30]. Добре налагодженою була робота бібліотеки у селі Довжок Славутського району. У ній багато художньої та політичної літератури. Завжди тут можна прочитати свіжі номери центральних газет та журналів. Бібліотеку відвідували 135 активних читачів. Сільська рада на 1940 рік асигнувала для бібліотеки 2 тис. карбованців [9]. 1940. 27 вересня. Бібліотека села Шмирки Базалійського району обслуговувала 1500 колгоспників. Кожний бібліотечний абонемент говорить про зростання читачів. Так, наприклад, Чайка за невеличкий час прочитав 62 книги («Знедолені» В. Гюго, «Війна і мир» Л. Толстого), Павлюк – 21 книгу («Розгром» Е. Золя, «Тихий Дон» М. Шолохова, «Мати» М. Горького) [196].

У Кам'янці-Подільському розпочали свою роботу одномісячні курси підготовки бібліотечних працівників. У листопаді 1938 р. на них навчалися 30 осіб. Після закінчення курсів вони будуть надіслані у райони області для роботи у сільських бібліотеках [217].

Певна увага приділялася організації відпочинку і оздоровленню. В мальовничій місцевості біля морів і річок відпочивали робітники, стахановці гречанського відділу залізничників. За три місяці 1939 р. 85 залізничників і діти відпочивали в кращих санаторіях і будинках відпочинку СРСР. У другому кварталі мало бути оздоровлено 130 осіб [244]. 26 червня 1939 р. при Кам'янець-Подільській лікарні імені Леніна мав розпочати свою роботу будинок відпочинку. За літо тут мали відпочити 250 кращих вчителів області. На потреби будинку асигнували 84 тис. крб [214]. На початку липня 1939 р. весело прийшов вихідний день у райцентрі Новій Ушиці. У парку культури і відпочинку відпочивало понад 5 тисяч осіб. У парку виступили 6

духових оркестрів з колгоспів, які приїхали з призовниками на збори. Відбулись змагання волейбольних команд міста Нова Ушиця та міста Смотрич. Змагання закінчилися з рахунком 2:0 на користь господарів. Увечері у держкіно ім. Дзержинського Кам'янець-Подільський театр поставив п'єсу «Весілля в Малинівці». Зал був переповнений [57]. За 12 км від міста Ярмолинці на мальовничій місцевості у с. Куява розмістився обласний дитячий санаторій. Велика очищена водойма, довгі соснові алеї прикрашали дитячу здравницю, чудове місце відпочинку. Щороку тут відпочивали 1200 дітей області. Лише за літній сезон 1940 року у санаторію буде відпочивати 350 дітей. Для них тут збудовано новий клуб, була бібліотека, багато ігор і т.д. [3].

Висновки до розділу

Таким чином, одним із пріоритетів комуністичного режиму було підняття культурного рівня населення. Одним із тих, хто мав реалізовувати це завдання була робітнича і колгоспна молодь.

У досліджуваній нами період розширювалася сфера надання освітніх послуг. Зокрема, зросла кількість загальноосвітніх шкіл, вечірніх шкіл, шкіл дорослих, завершувалася ліквідація неписьменності і малописьменності. Працювали школа інклюзивної освіти, продовжили свою роботу, чи було створено, середньо-спеціальні заклади освіти, активізувалася робота із прийому у школи фабрично-заводського навчання. Було відновлено роботу закладу вищої педагогічної освіти: у 1939 р. було відкрито Кам'янець-Подільський державний учительський інститут.

На сторінках газети йдеться про знахідки раритетних речей, організацію виставок, на яких експонувалися історичні експонати. Населення мало можливість піднести свій культурний рівень позасобом відвідування театрів, кінотеатрів, філармонії. Значною популярність у молоді користувалися колективи художньої самодіяльності, різноманітні вечори, спортивні змагання. Влада робила певні кроки, хоч і не достатні, щодо вдосконалення соціальної інфраструктури, що певною мірою є складовою матеріальної культури, організації відпочинку і оздоровлення молоді.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі комплексно і всебічно проаналізовано матеріали газети «Сталінська молодь», що дало можливість теоретично узагальнити і вирішити наукову проблеми, яка вперше вирішується в історичній науці. Використавши, матеріали цього періодичного видання ми дослідили про громадсько-політичне і культурно-освітнє життя молоді Кам'янець-Подільської області наприкінці 30-х – на початку 40-х рр. ХХ ст. Дана проблема лише частково досліджувалася сучасними українськими вченими. Переважно вони обмежувалися використанням поодиноких матеріалів із газети. Комплексні видання із цієї теми відсутні. Використання наявної наукової літератури, матеріалів періодичного видання, що досліджується, залучення комплексу низки принципів і методів історичного пізнання забезпечили виконання поставлених нами завдань і уможливили такі висновки.

Пріоритетним напрямком політики більшовицького режиму було виховання молодого покоління у марксистсько-ленінському дусі, формування свідомого політично «підкованого» громадянина, який мав жити у новому благодатному комуністичному суспільстві. Було поставлено завдання готувати з комуністичного та пролетарського складу молоді теоретично освічених і вихованих в дусі матеріалістичного світогляду борців за побудову комунізму.

Роботу із підготовки ідейної молоді очолили партійні та комсомольські організації. Це стосується як обласних, так і районних, міських і сільських, виробничих осередків. Представники молоді були представлені і в місцевих виборних органах. Нерідко на сторінках газети, незважаючи на її ідеологічну заангажованість, зазначалося про успішну представницьку роботу молодих людей. Їх залучали до участі у зборах осередків, компартійних і комсомольських конференціях, зборах комсомольського актив тощо.

Одним із пріоритетів у роботі партійних і комсомольських організацій була робота із залучення молоді до вивчення партійних документів, матеріалів пленумів і з'їздів, сталінської «Історії ВКП(б)». Водночас, мали місце випадки, коли молодь ігнорувала вивчення компартійної ідеології, насамперед, через те, що рівень підготовки осіб, які мали навчати був низьким. На низці підприємств та організацій

почали діяти партійні та інші ідеологічні гуртки. Тут мали місце проблеми аналогічні до вищезазначеного: більшість гуртків не мали пропагандистів, внаслідок чого в деяких з них не проводилися заняття. Мали місце ряд інших форм ідеологічної роботи: розпочав свою роботу університет вихідного дня (заняття відбувалися упродовж року по вихідних днях), працював семінар для підвищення політичного рівня активу, організована школа радянського активу, де навчалися депутати сільської ради та комсомольські актив.

Однією із основних форм ідеологічної роботи було проведення лекцій. Особливого значення ідеологічна робота набувала під час проведення весняних та осінніх польових робіт. Така робота, на думку владних органів мала підняти «бойових дух» селян. Владні органи залучали молодь до хлібозаготівель, які відбувалися із великими складнощами. На, думку більшовиків, у багатьох колгоспах панували антидержавні тенденції, вони чинили опір виконанню державних зобов'язань.

Одним із важелів активізації ідеологічної роботи була організація соціалістичного змагання, у ході якого різні молодіжні колективи боролися за виконання взятих на себе зобов'язань. Після завершення змагання підводилися його підсумки. Як правило, у газеті подавалися розлогі звіти про значні успіхи і перевиконання плану у 2-2,5 рази. Провали у виконанні плану, як правило замовчувалися. Організовувалися також змагання у ході весняної сівби і осінньої збиральної кампанії. Значна увага приділялася розгортанню стаханівського руху.

Стимулом до нових звершень для молоді області була участь у Всесоюзній сільськогосподарській виставці, участь у якій для подолян була небезуспішною: вони здобували медалі різного гатунку.

Жителів міст і сіл області залучали до різних кампаній, зокрема до передплат різних державних позик. Звісно, масштабність, факти добровільності і одностайності у передплаті цих позик із великою вірогідністю можна поставити під сумнів. У газеті наводилися поодинокі факти, коли власники облігацій позики отримували виграші.

Влада передовиків виробництва морально стимулювала. У газеті «Сталінська молодь» запровадили рубрику «Дошка пошани», кращих працівників області нагородили орденами і медалями. Матеріальним стимулом було отримання збільшеної зарплати через перевиконання норми і економії пального. Завдяки каторжній праці «поліпшувався добробут» молодих людей, які за ці кошти могли придбати нові костюми, велосипеди, бібліотеки художньої літератури і багато інших цінних речей. Одним із стимулів було висунення молоді на керівні посади посади голів колгоспів, бригадирів, голів сільрад.

Щорічно відзначали державні свята, на які мобілізували значні маси молоді. На сторінках газети показово передавали піднесені емоції, які супроводжували учасників святкування. Ми можемо лише здогадуватися наскільки добровільно люди йшли на ці святкування. Фактично їх зганяли на демонстрації. Зокрема, відзначали Міжнародний день солідарності трудящих 1 травня, річниці Жовтневої революції, День Конституції, Червоної армії, військово-морського флоту СРСР, авіації, Міжнародний юнацький день, 20-річчя комсомолу. Значна увага приділялася вшануванню пам'яті «вождя світового пролетаріату» В. Леніна (йому масово споруджували пам'ятники, щорічно у січні відбувалися ленінські дні, у ході яких проводили лекції, бесіди, влаштовували виставки, різні семінари). Вшановували пам'ять визначних представників культури, зокрема Тараса Шевченка, Шолом-Алейхема, Миколи Гоголя, Миколи Островського, Максима Горького тощо. Молодь області відгукнулася на загибель Героїв Радянського Союзу Анатолія Серова і Поліни Осипенко.

Влада акцентувала увагу на розгортанні антирелігійної роботи: було відкрито кабінет антирелігійної роботи, працювала антирелігійна бібліотека, проводилися заняття гуртків юних безбожників, функціонували осередки Спілки воєвничих безбожників, відбувалися бесіди тощо. Все ж у багатьох дописах йшлося про те, що молодь часто не сприймала антирелігійну політику влади.

На підприємствах, у колгоспах відбувалися збори, присвячені подіям міжнародного рівня. Зокрема, обговорювали погроми фашистів єврейського населення Німеччини. Жителі області за підказкою владних органів вітали кроки

радянської дипломатії щодо розширення радянських кордонів, тим самим ставали співучасниками радянської загарбницької політики. Активізовувалася інтернаціональна робота, зокрема працювали первинні організації Міжнародної організації допомоги робітникам. Молодь області контактувала із колегами із радянських республік, зокрема, запозичили метод колгоспників узбецького міста Фергани, після чого райкоми комсомолу організували у колгоспах комсомольські бригади із будівництва шляхів.

Частина молоді не сприймала сталінську політику, внаслідок чого у них формувалися опозиційні настрої. Цікаво, що влада не пошкодувала своїх власних кадрів, зокрема першого секретаря обкому ЛКСМУ Єременка. Серед комсомольців навіть у той час (1939-1941 рр.), коли хвиля сталінських репресій пішла на спад, знайшли «підсобників ворога», «синів крупних куркулів і політично небезпечних, спекулянтів, пройдисвітів». У той час практикували доноси на членів комітетів комсомолу, які не заслуговували на політичне довір'я. Частина тих, хто писав скарги-наклепи пізніше були засуджені за наклепи.

Під значним впливом ідеологічного диктату перебувала громадська робота. Однією із найбільш масових громадських організацій було ТСОАіахім. Тсоавіахімівці складали нормативи на оборонні значки «Протиповітряної і хімічної оборони», «Готовий до санітарної оборони» «Готовий до праці та оборони». Працювали планерні, стрілецькі і санітарні гуртки, гурток з вивчення ручного кулемета, школа снайперів, колгоспні хата оборони. Оборонні осередки організовували військові походи. Молодих людей мобілізували до обговорення листів від учасників боїв у районі озера Хасан, а також учасників радянсько-фінської війни. Організовували зустрічі із бійцями, які брали участь у воєнних кампаніях. Частина молоді виявляли ініціативу навчатися у військових училищах.

Діяли також осередки товариства Українського Червоного Хреста. працювати курси медсестер. Значну увагу приділяли вивченню техніки: молоді люди навчалися у школі шоферів, трактористів, комбайнерів. У селах працювали агрономічні школи і гуртки, школа аграрно-технічного навчання. Частина молоді опановували радіо

курси, навчалися на радистів-операторів. Чимало молодих людей, відгукуючись на заклики партійних і комсомольських організацій, покидали свої рідні краї і виїжджали на роботу за межі України.

Одним із пріоритетів комуністичного режиму було підняття культурного рівня населення. Одним із тих, хто мав реалізовувати це завдання була робітнича і колгоспна молодь. У цей час, зростала кількість загальноосвітніх закладів, і, відповідно, кількість учнів, збільшувалася кількість шкіл-новобудов. У газеті розповідається про різні форми надання освітніх послуг: вечірні школи, школи дорослих, в яких трудящі без відриву від виробництва здобували освіту. Необхідно було завершити ліквідацію неписьменності і малописьменності, оскільки у багатьох районах було чимало дорослого населення, яке було неграмотним, хоча влада і звітувала про величезні зрушення у питанні ліквідації неписьменності. Працювали школи інклюзивної освіти, продовжили свою роботу, чи було створено, середньо-спеціальні заклади освіти, активізувалася робота із прийому у школи фабрично-заводського навчання. Було відновлено роботу закладу вищої педагогічної освіти: у 1939 р. було відкрито Кам'янець-Подільський державний учительський інститут. Нашу увагу привернули публікації, пов'язані із знахідками раритетних речей (бивень мамонта, глечики періоду трипільської культури, жіночі статуетки епохи матриархату). У музеях області організовували виставки, присвячені історичним подіям. На сторінках видання йшлося про необхідність провести загальноміську історико-краєзнавчу конференцію.

Молодь мала можливість відвідувати театральні постановки. У Кам'янці-Подільському працював обласний театр ім. Петровського, а в районах області функціонували колгоспні театри. Великим був інтерес до гастрольного сезону. Перед жителями області виступали трупи із Москви, Мінська, Києва, Харкова, Вінниці тощо. У містах і селах працювали драматичні гуртки. При обласній філармонії функціонували художні творчі колективи (хорова капелла, колектив бандуристів). Регулярно відбувалися концерти колективів художньої самодіяльності. Популярність у населення користувалися мистецькі вечори.

У Кам'янці-Подільському, Проскурові і Сатанові працювали кінотеатри, які часто були переповненими. В інших районах області користувалися звуковими кінопересувками. Регулярно відбувалися обласні спортивні змагання, а також змагання з різних видів спорту: велоспорту, шахмат і шашок, футболу, лижного спорту, гімнастики.

Влада робила певні кроки, хоч і не достатні, щодо вдосконалення соціальної інфраструктури, що певною мірою є складовою матеріальної культури. Насамперед, це стосується житлового будівництва, асфальтування доріг, спорудження водогону, розширення сітки колгоспних електростанцій, спорудження нових магазинів, родильних будинків, будинків культури, медпунктів, дитячих ясел тощо. Певна увага приділялася організації відпочинку і оздоровленню.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ:**Матеріали періодичної преси**

1. Агітатори в цехах // Сталінська молодь. Орган Кам'янець-Подільського обкому і міськкому ЛКСМУ. Кам'янець-Подільський, 1940. 24 травня. №70 (371). С. 1.
2. Агітатори роз'яснюють виборчий закон // Сталінська молодь. 1939. 12 серпня. №112 (244). С. 1.
3. Айзенштат Б. Дитячий санаторій // Сталінська молодь. 1940. 24 травня. №70 (371). С. 4.
4. Антирелігійна пропаганда // Сталінська молодь. 1938. 4 вересня. №76. С. 1.
5. Антирелігійний кабінет // Сталінська молодь. 1940. 26 січня. №13 (324). С. 4.
6. Асфальт у райцентрі // Сталінська молодь. 1938. 20 жовтня. №99. С. 4.
7. Атаманюк О. Оборонні подарунки вітчизні // Сталінська молодь. 1941. 23 квітня. №50 (520). С. 1.
8. Без відриву від виробництва – середню освіту // Сталінська молодь. 1939. 22 червня. №87 (219). С. 1.
9. Бібліотека колгоспу // Сталінська молодь. 1940. 30 січня. №15 (326). С. 4.
10. Білий П. Колгоспний духовий оркестр // Сталінська молодь. 1940. 30 березня. №44 (344). С. 4.
11. Білик Ф. В хаті оборони // Сталінська молодь. 1940. 15 грудня. №164 (465). С. 2.
12. Більше уваги роботі гуртків // Сталінська молодь. 1940. 12 лютого. №21 (332). С. 1.
13. Бінковський М. Всемірно розвивати лижний спорт // Сталінська молодь. 1940. 18 лютого. №24 (335). С. 2.

14. Блажук М. Когоспники їдуть на торфорозробку // Сталінська молодь. 1940. 28 березня. №43 (343). С. 3.
15. Блажук М. О. Новий сільмаг // Сталінська молодь. 1940. 30 січня. №15 (326). С. 4.
16. Блятон М. Г. Подвоємо урожай зернових і технічних культур в 1940 році // Сталінська молодь. 1940. 8 січня. №4 (315). С. 3.
17. Бовкун. Новий фізкультурний зал // Сталінська молодь. 1938. 14 грудня. №124. С. 4.
18. Бовкун М. Лекція про міжнародне становище // Сталінська молодь. 1938. 18 жовтня. №98. С. 4.
19. Боднарчук. Новий медичний пункт // Сталінська молодь. 1940. 21 серпня. №113 (414). С. 4.
20. Болкун М. 40 лекцій // Сталінська молодь. 1939. 22 липня. №102 (234). С. 4.
21. Бондар Ю. Висока політична активність // Сталінська молодь. 1941. 8 березня. №30 (500). С. 4.
22. Бройтман М. Школа піонервожатих // Сталінська молодь. 1940. 21 серпня. №113 (414). С. 4.
23. Буговий М. Прогульщики перед судом // Сталінська молодь. 1940. 9 серпня. №108 (409). С. 2.
24. Будзей О. П'ять спогадів про Кам'янець // Подолянин. Кам'янець-Подільський, 2016. 22 квітня.
25. Будзей О. Пляж на Смотричі // Подолянин. 2006. 9 червня.
26. Будівництво будинку культури // Сталінська молодь. 1938. 20 жовтня. №99. С. 4.
27. Булатов М. Перша обласна олімпіада колгоспно-радгоспних театрів // Сталінська молодь. 1939. 4 червня. №78 (210). С. 4.
28. Буяльський В. Наслідки неорганізованості // Сталінська молодь. 1939. 6 серпня. №109 (241). С. 2.

29. Бюджет молодого стахановця // Сталінська молодь. 1938. 12 квітня. №6. С. 3.
30. В клубі працівників торгівлі // Сталінська молодь. 1939. 24 травня. №73 (205). С. 4.
31. В обкомі ЛКСМУ // Сталінська молодь. 1938. 16 квітня. №8. С. 4.
32. В обкомі ЛКСМУ // Сталінська молодь. 1941. 5 березня. №29 (499). С. 2
33. В обкому ЛКСМУ // Сталінська молодь. 1941. 16 березня. №34 (504). С. 1.
34. Велика активність // Сталінська молодь. 1938. 20 жовтня. №99. С. 2.
35. Велике піднесення // Сталінська молодь. 1938. 14 вересня. №81. С. 1.
36. Велике піднесення // Сталінська молодь. 1938. 16 вересня. №82. С. 2.
37. Велике піднесення // Сталінська молодь. 1940. 4 серпня. №106 (407). С. 1.
38. Великий попит на книгу «Історія ВКП(б)» // Сталінська молодь. 1938. 12 листопада. №109. С. 4.
39. Великий успіх кінофільму «Великий громадянин» // Сталінська молодь. 1940. 4 лютого. №17 (328). С. 4.
40. Великий успіх кінофільму «Щорс» // Сталінська молодь. 1939. 12 травня. №67 (199). С.4.
41. Велоночні змагання // Сталінська молодь. 1938. 10 жовтня. №94. С. 4.
42. Велопробіг Волочиськ – Сатанів // Сталінська молодь. 1939. 30 серпня. №121 (253). С. 4.
43. Веселий М. Колгоспний агрогурток // Сталінська молодь. 1938. 14 грудня. №124. С. 4.
44. Веселий М. Колгоспний агрогурток // Сталінська молодь. 1938. 18 грудня. №126. С. 4.
45. Весело і радісно відсвяткували Першотравень трудящі прикордонної Кам'янецьчини // Сталінська молодь. 1939. 4 травня. №63 (195). С. 4.
46. Вечір пам'яті Шолом-Алейхема // Сталінська молодь. 1938. 1 грудня. №118. С. 4

47. Вечір поета-орденоносця // Сталінська молодь. 1941. 24 січня. №11 (481). С. 4.
48. Вивчають Положення про вибори // Сталінська молодь. 1939. 16 серпня. №114 (246). С. 2.
49. Виграш в 1000 карбованців // Сталінська молодь. 1939. 2 серпня. №107 (239). С. 4.
50. Викликаємо на змагання // Сталінська молодь. 1938. 28 вересня. №88. С. 3.
51. виправити помилки в пропагандистській роботі // Сталінська молодь. 1939. 18 травня. №70 (202). С. 1.
52. Випуск курсантів обласної школи комбайнерів // Сталінська молодь. 1939. 28 травня. №75 (207). С. 4.
53. Висока нагорода // Сталінська молодь. 1939. 8 травня. №65 (197). С. 1.
54. Виставка «Героїзм російського народу» // Сталінська молодь. 1938. 20 жовтня. №99. С. 3.
55. Виставка, присвячена полтавській битві // Сталінська молодь. 1939. 10 липня. №96 (228). С. 4.
56. Виставки, доповіді // Сталінська молодь. 1941. 15 січня. №7 (477). С. 4.
57. Вихідний день у райцентрі // Сталінська молодь. 1939. 8 липня. №95 (227). С. 4.
58. Виховувати молодь в комуністичному дусі – наше завдання // Сталінська молодь. 1938. 2 квітня. №1. С. 1.
59. Від Оргкомітету ЦВК УРСР по Кам'янець-Подільській області // Сталінська молодь. 1938. 2 квітня. №1. С. 1.
60. Відкрилась III обласна конференція ЛКСМУ // Сталінська молодь. 1940. 22 вересня. №127 (428). С. 1.
61. Відкриття пам'ятника Леніну // Сталінська молодь. 1940. 4 травня. №60 (361). С. 4.
62. Військовізований похід // Сталінська молодь. 1939. 26 серпня. №119 (251). С. 2.

63. Водзінський І. Д. Піонерська допомога на сівбі // Сталінська молодь. 1938. 2 квітня. №1. С. 4.
64. Вперед, до нових перемог комунізму! // Сталінська молодь. 1940. 20 вересня. №126 (427). С. 1.
65. Вчителі-лектори // Сталінська молодь. 1940. 8 січня. №4 (315). С. 4.
66. Газеті «Сталінська молодь» // Сталінська молодь. 1938. 2 квітня. №1. С. 1.
67. Гастролі Білоруського єврейського театру // Сталінська молодь. 1939. 16 липня. №99 (231). С. 4.
68. Гастролі робітничо-колгоспного театру // Сталінська молодь. 1938. 12 жовтня. №95. С. 4.
69. Гастролі театру музкомедії // Сталінська молодь. 1939. 6 червня. №79 (211). С. 4.
70. Герой Хасана у своїх земляків // Сталінська молодь. 1938. 26 грудня. №130. С. 1.
71. Гершгорін. Комсомольці вступають у кандидати ВКП(б) // Сталінська молодь. 1939. 10 травня. №66 (198). С. 3.
72. Гойхман Й., Корфін Т. Великий літературний вечір // Сталінська молодь. 1938. 1 грудня. №118. С. 4.
73. Голодрігер М. Стахановська праця // Сталінська молодь. 1939. 20 травня. №71 (203). С. 2.
74. Голодрігер М. У школі глухонімих // Сталінська молодь. 1939. 18 червня. №95 (217). С. 4.
75. Голуб М. Обласні змагання колгоспників-фізкультурників // Сталінська молодь. 1938. 16 вересня. №82. С. 4.
76. Горбатюк Т. Використаємо 40 тисяч курей // Сталінська молодь. 1941. 12 березня. №32 (502). С. 2.
77. Горільченко Г. Народна освіта // Сталінська молодь. 1941. 2 квітня. №41 (511). С. 2.

78. Грицик Г. Ростуть ряди значкістів // Сталінська молодь. 1939. 10 червня. №81 (213). С. 4.
79. Грох М. З новими показниками // Сталінська молодь. 1938. 16 квітня. №8. С. 1.
80. Грох М. Заводська бібліотека // Сталінська молодь. 1938. 14 грудня. №124. С. 4.
81. Гуменний В. Курси агітаторів // Сталінська молодь. 1940. 17 листопада. №152 (453). С. 4.
82. Дайчман Л. Іспит на витривалість // Сталінська молодь. 1941. 29 січня. №13 (483). С. 1.
83. День всенародного торжества // Сталінська молодь. 1940. 8 грудня. №161 (462). С. 1.
84. Дівчата-комсомолки їдуть на Далекий Схід // Сталінська молодь. 1939. 6 липня. №94 (226). С. 3.
85. До 125-річчя з дня народження Шевченка // Сталінська молодь. 1938. 2 листопада. №105. С. 3.
86. До ленінських днів // Сталінська молодь. 1940. 8 червня. №4 (315). С. 1.
87. Добровольський. Гурткам художньої самодіяльності потрібна допомога // Сталінська молодь. 1939. 28 травня. №75 (207). С. 3.
88. Дошка пошани // Сталінська молодь. 1938. 2 вересня. №75. С. 1.
89. Дошка пошани // Сталінська молодь. 1938. 22 вересня. №85. С. 1.
90. Дуб. Відважний вчинок // Сталінська молодь. 1940. 30 січня. №15 (326). С. 4.
91. Дубіна В. Розгортається хлібоздача // Сталінська молодь. 1940. 14 серпня. №110 (411). С. 1.
92. Дядюк А. Колгоспна агрошкола // Сталінська молодь. 1940. 8 січня. №4 (315). С. 4.
93. Екскурсія вчителів на батьківщину товариша Сталіна // Сталінська молодь. 1939. 22 серпня. №117 (249). С. 4.

94. Елкін Г. Школа радянського активу // Сталінська молодь. 1940. 24 листопада. №155 (456). С. 4.
95. Єременко Ю. В боротьбі за високі сталінські врожаї // Сталінська молодь. 1938. 6 квітня. №3. С. 2.
96. Єфімов В. Обрали кращих // Сталінська молодь. 1940. 8 вересня. №121 (422). С. 2.
97. Желавський Й., Василевський Й. Комсомольці в авангарді // Сталінська молодь. 1939. 12 травня. №67 (199). С. 3
98. Житлове будівництво в 1940 році // Сталінська молодь. 1940. 10 березня. №34 (345). С. 4.
99. З міст і сіл нашої області // Сталінська молодь. 1940. 4 травня. №60 (361). С. 4.
100. З міст і сіл області // Сталінська молодь. 1940. 8 лютого. №19 (330). С. 2.
101. З міст і сіл області // Сталінська молодь. 1940. 10 лютого. №20 (331). С. 1.
102. З міст і сіл області // Сталінська молодь. 1940. 10 березня. №34 (345). С. 4.
103. З міст і сіл області // Сталінська молодь. 1940. 16 березня. №37 (348). С. 4.
104. З міст і сіл області // Сталінська молодь. 1940. 28 березня. №43 (343). С. 4.
105. З міст і сіл області // Сталінська молодь. 1940. 7 серпня. №107 (408). С. 2.
106. З міст і сіл області // Сталінська молодь. 1941. 21 березня. №36 (506). С. 4.
107. З. Л. Колгоспні бандуристи // Сталінська молодь. 1940. 30 січня. №15 (326). С. 4.
108. За високі врожаї // Сталінська молодь. 1938. 22 квітня. №11. С. 4.
109. Задворний К. В. Масовий вечір у фельдшерській школі // Сталінська молодь. 1938. 10 квітня. №5. С. 4.

110. Закінчилася третя обласна партконференція // Сталінська молодь. 1940. 6 березня. №32 (343). С. 2.
111. Закінчилась олімпіада художньої самодіяльності // Сталінська молодь. 1938. 16 грудня. №125. С. 4.
112. Закінчилися санітарно-хемічні змагання // Сталінська молодь. 1938. 28 вересня. №88. С. 4.
113. Закрилась перша сесія Кам'янець-Подільської обласної Ради // Сталінська молодь. 1940. 8 січня. №4 (315). С. 1.
114. Залевський В. П. Зростає культура колгоспних сіл// Сталінська молодь. 1939. 8 травня. №65 (197). С. 3.
115. Заробіток тракториста-стахановця // Сталінська молодь. 1938. 12 листопада. №109. С. 4.
116. Зафран Й. Вивчають рішення XVIII з'їзду ВКП(б) // Сталінська молодь. 1939. 20 травня. №71 (203). С. 2.
117. Зафран И. Вивчають творчість поета // Сталінська молодь. 1938. 12 вересня. №80. С. 3.
118. Збаравський В. Змагання в колгоспі // Сталінська молодь. 1941. 17 січня. №8 (478). С. 3.
119. Збори активу Кам'янець-Подільської організації КП(б)У // Сталінська молодь. 1940. 23 серпня. №114 (415). С. 1.
120. Зведення про хід збирання хлібів // Сталінська молодь. 1940. 2 серпня. №105 (406). С. 1.
121. Земляки вшанували пам'ять Миколи Островського // Сталінська молодь. 1938. 24 грудня. №129. С. 4.
122. Зльот сількорівського активу // Сталінська молодь. 1939. 30 серпня. №121 (253). С. 4.
123. Знати історію рідного міста // Сталінська молодь. 1941. 25 квітня. №51 (521). С. 2.
124. Зонюк Й. Скульптори // Сталінська молодь. 1940. 14 лютого. №22 (333). С. 1.

125. Зорін М. Великий успіх // Сталінська молодь. 1941. 17 січня. №8 (478). С. 2.
126. Зразковий драматичний гурток // Сталінська молодь. 1938. 28 вересня. №88. С. 4.
127. Зразковий комсомольський магазин // Сталінська молодь. 1940. 22 березня. №40 (341). С. 4.
128. Зубик П. Колгоспний рибовод // Сталінська молодь. 1940. 28 травня. №72 (373). С. 3.
129. Зустріч з учасником боїв // Сталінська молодь. 1940. 15 вересня. №124 (425). С. 3.
130. Зустріч з учасником боїв в районі озера Хасан // Сталінська молодь. 1938. 14 листопада. №110. С. 4.
131. Ігнатенко Г. Антирелігійній пропаганді – більшовицьку увагу // Сталінська молодь. 1940. 14 лютого. №22 (333). С. 2.
132. Ігнатенко Г. Майбутні студенти // Сталінська молодь. 1940. 14 серпня. №110 (411). С. 1.
133. Ільницький В. Випуск радистів-операторів // Сталінська молодь. 1940. 1 вересня. №118 (419). С. 4.
134. Ініціатива сількорів // Сталінська молодь. 1940. 10 березня. №34 (345). С. 4.
135. К. І. Утворено гурток МОПРу // Сталінська молодь. 1938. 24 грудня. №129. С. 3.
136. Калюжний Д. Масові вечори // Сталінська молодь. 1940. 30 серпня. №117 (48). С. 4.
137. Кам'янець-Подільський обласний відділ народів // Сталінська молодь. 1939. 14 липня. №98 (230). С. 4.
138. Кам'яничині – зразкові шляхи // Сталінська молодь. 1941. 5 березня. №29 (499). С. 1
139. Каплун Б. Комсомол Кам'яничини // Сталінська молодь. 1940. 20 вересня. №126 (427). С. 2-3.

140. Карпович. Самодіяльність учнів // Сталінська молодь. 1938. 2 квітня. №1. С. 4.
141. Карпович М. Школа снайперів // Сталінська молодь. 1938. 12 жовтня. №95. С. 1.
142. Касієр Д., Писак В. Військовий похід комсомольців // Сталінська молодь. 1940. 22 листопада. №154 (455). С. 3.
143. Кепко. Урочисті вечори // Сталінська молодь. 1940. 8 грудня. №161 (462). С. 1.
144. Керувати змаганням молоді // Сталінська молодь. 1938. 4 жовтня. №91. С. 3.
145. Київський театр Червоної Армії у Проскуріві // Сталінська молодь. 1939. 24 липня. №103 (235). С. 4.
146. Кінопересувка у районі // Сталінська молодь. 1940. 8 травня. №62 (363). С. 4.
147. Ковальський П. Ростуть заощадження // Сталінська молодь. 1940. 8 січня. №4 (315). С. 4.
148. Кожному колгоспу хату оборони // Сталінська молодь. 1939. 22 серпня. №117 (249). С. 3
149. Колгоспний драматичний гурток // Сталінська молодь. 1940. 2 серпня. №105 (406). С. 4.
150. Колгоспники вносять готівкою // Сталінська молодь. 1939. 4 серпня. №108 (240). С. 4.
151. Колгоспному коневі – максимуму уваги // Сталінська молодь. 1940. 6 березня. №32 (343). С. 1.
152. Коротко // Сталінська молодь. 1940. 22 листопада. №154 (455). С. 4.
153. Костюк П. Випуск медсестер запасу // Сталінська молодь. 1941. 4 квітня. №42 (512). С. 4.
154. Кращі учасники олімпіади // Сталінська молодь. 1940. 27 листопада. №156 (457). С. 4.

155. Кризьков Г. С. Лекції і бесіди в клубі // Сталінська молодь. 1939. 12 травня. №67 (199). С. 4..
156. Крикливий В. Покращити керівництво лекційною пропагандою // Сталінська молодь. 1940. 30 травня. №73 (374). С. 2.
157. Курси інструкторів фізкультури // Сталінська молодь. 1938. 110 жовтня. №94. С. 2.
158. Курси медсестер // Сталінська молодь. 1940. 12 березня. №35 (346). С. 4.
159. Л. Г. Створити нормальні умови для учительського інституту // Сталінська молодь. 1939. 8 серпня. №110 (242). С. 4.
160. Л. Н. Хокей // Сталінська молодь. 1940. 26 січня. №13 (324). С. 4.
161. Лапчинський Г. Вітають від усього серця // Сталінська молодь. 1939. 6 червня. №79 (211). С. 4.
162. Лижний перехід Кам'янець-Подільський – Проскурів // Сталінська молодь. 1941. 5 лютого. №16 (486). С. 4.
163. Лижний перехід Солобківці-Стріхівці // Сталінська молодь. 1940. 14 січня. №8 (319). С. 4.
164. Лист товаришеві Сталіну від колгоспників і колгоспниць, робітників і робітниць радгоспів, трактористів і трактористок МТС Кам'янець-Подільської області // Сталінська молодь. 1938. 12 квітня. №6. С. 1-2.
165. Лист учасника боїв у районі озера Хасан молодшого командира тов. Манзенка // Сталінська молодь. 1938. 22 жовтня. №100. С. 1.
166. Литвинюк Д. У передових лавах // Сталінська молодь. 1938. 6 квітня. №3. С. 1.
167. Лісовий П. Вивчають агротехніку посіву // Сталінська молодь. 1941. 8 березня. №30 (500). С. 3.
168. Лойчук М. Не знають активу // Сталінська молодь. 1940. 28 липня. №103 (404). С. 3.
169. Любонько І. Фізкультурний гурток // Сталінська молодь. 1939. 10 травня. №66 (198). С. 4

170. Ляндебурський С. Лекція для партійного активу // Сталінська молодь. 1936. 26 грудня. №130. С. 4.
171. Льоць П. Ю. Готуються до 125-річчя // Сталінська молодь. 1938. 2 жовтня. №90. С. 4.
172. М. Б. Знайдено бівень і зуб мамонта // Сталінська молодь. 1938. 4 жовтня. №91. С. 4.
173. М. Д. 114 тисяч карбованців вигравів // Сталінська молодь. 1940. 14 січня. №7 (318). С. 4.
174. М. Ф. 37 дівчат-трактористок // Сталінська молодь. 1940. 8 січня. №4 (315). С. 3.
175. М. Ц. Використати метод Фергани // Сталінська молодь. 1940. 10 січня. №5 (316). С. 4.
176. Майбутні шофери // Сталінська молодь. 1938. 10 вересня. №79. С. 4.
177. Манькович І. Концерт в колгоспі // Сталінська молодь. 1938. 8 жовтня. №93. С. 4.
178. Маринчак П. Школа малописьменних // Сталінська молодь. 1941. 8 березня. №30 (500). С. 2.
179. Медичний пункт села // Сталінська молодь. 1940. 7 серпня. №107 (408). С. 2.
180. Мельник В. Забутий клуб // Сталінська молодь. 1940. 2 серпня. №105 (406). С. 2.
181. Мельник П. Пропагандисти виборчого закону // Сталінська молодь. 1938. 8 квітня. №4. С. 2.
182. Мельник Я. Вивчаємо матеріали II з'їзду РСДРП // Сталінська молодь. 1938. 8 вересня. №78. С. 1.
183. Миронюк М. Інтернаціональний вечір // Сталінська молодь. 1941. 21 березня. №36 (506). С. 4.
184. Михайлов Н. Стінна газета – учасник виставки // Сталінська молодь. 1940. 28 березня. №43 (343). С. 4.

185. Мільман Я. 15 агітаторів // Сталінська молодь. 1940. 22 листопада. №154 (455). С. 4.
186. Міська конференція призовників // Сталінська молодь. 1940. 15 вересня. №124 (425). С. 1.
187. Мітинг в Деражнянській школі // Сталінська молодь. 1939. 8 травня. №65 (197). С. 1.
188. Мітинг гніву і обурення проти дій кривавого фашизму // Сталінська молодь. 1938. 3 грудня. №119. С. 3.
189. Мітинг гніву і обурення проти дій кривавого фашизму // Сталінська молодь. 1938. 5 грудня. №120. С. 4.
190. Мокрота Л. 10 дівчат вивчають трактор // Сталінська молодь. 1939. 20 травня. №71 (203). С. 2.
191. Монастирський Я. П. Підхоплюють почин ворошиловградців // Сталінська молодь. 1938. 4 жовтня. №91. С. 2.
192. Мордач О. Гарний почин // Сталінська молодь. 1940. 2 лютого. №16 (327). С. 4.
193. Мотрук А. Будують зразкові шляхи // Сталінська молодь. 1940. 30 травня. №73 (374). С. 3
194. Мотрук А. Драмгурток колгоспу // Сталінська молодь. 1939. 30 липня. №106 (238). С. 4.
195. Мудрий В. Відсутнє керівництво // Сталінська молодь. 1938. 6 квітня. №8. С. 2.
196. Музичко П. Колгоспна бібліотека // Сталінська молодь. 1940. 27 вересня. №130 (431). С. 3.
197. Музичук Н. Відрадіні наслідки // Сталінська молодь. 1941. 17 січня. №8 (478). С. 2.
198. На відзнаку Дня Конституції // Сталінська молодь. 1938. 5 грудня. №120. С. 4.
199. На Далекий Схід // Сталінська молодь. 1939. 2 липня. №92 (224). С. 3.

200. На зборах міського комсомольського активу // Сталінська молодь. 1940. 16 січня. №8 (319). С. 1.
201. На IV пленумі обкому ЛКСМУ // Сталінська молодь. 1938. 26 вересня. №87. С. 4.
202. На колгоспному стадіоні // Сталінська молодь. 1939. 10 липня. №96 (228). С. 4.
203. На нараді передовиків сільського господарства // Сталінська молодь. 1940. 30 січня. №15 (326). С. 4.
204. На обласному шахматно-шашечному турнірі // Сталінська молодь. 1939. 12 серпня. №112 (244). С. 4.
205. На районних зборах призовників // Сталінська молодь. 1939. 10 липня. №96 (228). С. 3.
206. На честь XV з'зду КП(б)У // Сталінська молодь. 1940. 16 травня. №66 (367). С. 3.
207. Нагородження вчителів сільських шкіл, які особливо відзначили // Сталінська молодь. 1939. 8 травня. №65 (197). С. 2.
208. Наклепник // Сталінська молодь. 1940. 30 травня. №73 (374). С. 4.
209. Накутня Ф. 1460 чол. закінчили тренувальний мінімум // Сталінська молодь. 1941. 29 січня. №13 (483). С. 1.
210. Насамперед виконати завдання перед державою // Сталінська молодь. 1940. 28 серпня. №116 (417). С. 1.
211. Наслідуюмо приклад комсомольців Колосова і Плотнікова // Сталінська молодь. 1938. 6 квітня. №3. С. 2.
212. Наші гості // Сталінська молодь. 1939. 26 червня. №89 (221). С. 4.
213. Ніколаєв М. Планерний гурток не працює // Сталінська молодь. 1938. 6 жовтня. №92. С. 4.
214. Новий будинок відпочинку // Сталінська молодь. 1939. 18 червня. №85 (217). С. 4.
215. Новий загін спеціалістів // Сталінська молодь. 1939. 8 липня. №95 (227). С. 4.

216. Новий кінотеатр і школа // Сталінська молодь. 1938. 12 листопада. №109. С. 4.
217. Новий кінотеатр і школа // Сталінська молодь. 1938. 22 листопада. №114. С. 4.
218. Нові кадри медичних працівників // Сталінська молодь. 1939. 16 липня. №99 (231). С. 4.
219. Нові колгоспні електростанції // Сталінська молодь. 1939. 28 серпня. №120 (252). С. 4.
220. Нові школи // Сталінська молодь. 1939. 10 серпня. №111 (243). С. 3.
221. Обговорення п'єси «Богдан Хмельницький» // Сталінська молодь. 1938. 26 грудня. №130. С. 1.
222. Обласна нарада по питанню масово-оборонної роботи // Сталінська молодь. 1941. 26 січня. №12 (482). С. 2.
223. Обласна нарада по питанню фізкультурної роботи // Сталінська молодь. 1940. 27 листопада. №156 (457). С. 1.
224. Обласна нарада робселькорів // Сталінська молодь. 1939. 6 травня. №64 (196). С. 1.
225. Овчарук А. Й. Антирелігійна пропаганда на задвірках // Сталінська молодь. 1938. 16 вересня. №82. С. 3.
226. Омельчишин. Донорство // Сталінська молодь. 1939. 10 липня. №96 (228). С. 3.
227. Організаційний пленум обкому КП(б)У // Сталінська молодь. 1940. 6 березня. №32 (343). С. 1.
228. Оринін // Сталінська молодь. 1938. 8 вересня. №78. С. 4.
229. Очистити комсомол від ворожої агентури // Сталінська молодь. 1938. 20 листопада. №113. С. 1.
230. Очистити обком від ненадійних людей // Сталінська молодь. 1938. 2 вересня. №75. С. 3.
231. V сесія обласної Ради депутатів трудящих // Сталінська молодь. 1941. 2 квітня. №41 (511). С. 1.

232. 5-річчя обласного театру // Сталінська молодь. 1940. 1 січня. №1 (312). С. 4.
233. Павлов. 1261 спеціалістів // Сталінська молодь. 1940. 2 серпня. №105 (406). С. 2.
234. Пам'ятник В. І. Леніну в селі // Сталінська молодь. 1938. 20 жовтня. №99. С. 4.
235. Пам'ятник Леніну // Сталінська молодь. 1939. 28 серпня. №120 (252). С. 4.
236. Паніч А. Масовий перехід молоді в протигазах // Сталінська молодь. 1938. 4 вересня. №76. С. 1.
237. Паніч А. Масовий перехід молоді в протигазах // Сталінська молодь. 1938. 20 вересня. №84. С. 1.
238. Пасущенко М. Комсомольці показують приклад // Сталінська молодь. 1939. 12 липня. №97 (229). С. 1.
239. Перша науково-методична конференція вчителів // Сталінська молодь. 1941. 28 березня. №39 (509). С. 1.
240. Перша обласна нарада трактористок // Сталінська молодь. 1940. 20 березня. №39 (340). С. 1.
241. Перший Пленум обкому ЛКСМУ // Сталінська молодь. 1940. 25 вересня. №128 (429). С. 1.
242. Перші обласні санітарно-хемічні змагання // Сталінська молодь. 1938. 24 вересня. №86. С. 4.
243. Підготовка до прийому у вузи // Сталінська молодь. 1941. 2 квітня. №41 (511). С. 1.
244. Плаксії П. В санаторіях, будинках відпочинку // Сталінська молодь. 1939. 24 травня. №73 (205). С. 4.
245. Пленум Кам'янець-Подільського міськкому ЛКСМУ // Сталінська молодь. 1939. 30 червня. №91 (223). С. 1.
246. Пленум Кам'янець-Подільського обкому КП(б)У // Сталінська молодь. 1938. 26 вересня. №87. С. 1.

247. Пленум Кам'янець-Подільського обкому КП(б)У // Сталінська молодь. 1940. 8 лютого. №19 (330). С. 1.
248. Пленум Кам'янець-Подільського обкому КП(б)У // Сталінська молодь. 1940. 10 лютого. №20 (331). С. 1.
249. Пленум обкому ЛКСМУ // Сталінська молодь. 1936. 30 грудня. №132. С. 3.
250. По області (3 листів наших юнкорів) // Сталінська молодь. 1940. 24 березня. №41 (342). С. 4.
251. Посилити антирелігійну пропаганду і агітацію // Сталінська молодь. 1940. 24 травня. №70 (371). С. 1.
252. Привітання з крейсера «Комінтерн» обласній комсомольській газеті «Сталінська молодь» // Сталінська молодь. 1938. 2 квітня. №1. С. 1.
253. Привітання оргбюро ЦК КП(б)У по Кам'янець-Подільській області // Сталінська молодь. 1938. 2 квітня. №1. С. 1.
254. Призов у школи фабрично-заводського навчання // Сталінська молодь. 1941. 23 березня. №37 (507). С. 3.
255. Прокопюк П. Справа наклепниці Лернер // Сталінська молодь. 1939. 6 липня. №94 (226). С. 4.
256. Процьков А. Молоді депутати за роботою // Сталінська молодь. 1940. 28 травня. №72 (373). С. 4.
257. Радіоаудиторія при парткабінеті // Сталінська молодь. 1940. 24 листопада. №155 (456). С. 4.
258. Радіофестиваль // Сталінська молодь. 1938. 12 жовтня. №95. С. 4.
259. Радісна зустріч // Сталінська молодь. 1939. 24 серпня. №118 (250). С. 4.
260. Реалізація квитків 13 лотереї ТСОавіахіму // Сталінська молодь. 1939. 28 травня. №75 (207). С. 4.
261. Редакції газети «Сталінська молодь» // Сталінська молодь. 1938. 2 квітня. №1. С. 1.
262. Результати змагань // Сталінська молодь. 1940. 27 листопада. №156 (457). С. 4.

263. Речі трипільської культури // Сталінська молодь. 1939. 10 липня. №96 (228). С. 4.
264. Решетило К. Бригада тов.. Альошко // Сталінська молодь. 1938. 6 квітня. №3. С. 1.
265. Роботу колгоспних клубів – на вищий рівень! // Сталінська молодь. 1940. 10 березня. №34 (345). С. 1.
266. Ровінський І. Зразкові дитясла // Сталінська молодь. 1940. 20 листопада. №153 (454). С. 3.
267. Розгорнути фізкультурну роботу на селі // Сталінська молодь. 1939. 12 червня. №82 (214). С. 1.
268. Розен. Знайдено цінні речі // Сталінська молодь. 1940. 30 січня. №15 (326). С. 4.
269. Розенблат Б. Вшанування пам'яті великого буревісника революції // Сталінська молодь. 1939. 18 червня. №85 (217). С. 4.
270. Розенблат Б. Харківський єврейський театр в Проскурові // Сталінська молодь. 1939. 8 липня. №95 (227). С. 4.
271. Розпочалася хлібоздача державі // Сталінська молодь. 1939. 8 липня. №95 (227). С. 4.
272. Розпочали букетування // Сталінська молодь. 1939. 6 травня. №64 (196). С. 4.
273. Романчук, Яковлюк. Колгоспний духовий оркестр // Сталінська молодь. 1938. 26 листопада. №116. С. 4.
274. Ручко В. П. Озброєння студентів марксистсько-ленінською наукою // Сталінська молодь. 1940. 28 січня. №14 (325). С. 2.
275. Рябін М. Зустріч зі славними воїнами // Сталінська молодь. 1940. 30 травня. №73 (374). С. 4.
276. С. Л. На заклик товариша Сталіна // Сталінська молодь. 1939. 12 травня. №67 (199). С. 3.
277. Савчук. Збори районного комсомольського активу // Сталінська молодь. 1938. 2 квітня. №1. С. 4.

278. Сандлер С. Літній театральний сезон // Сталінська молодь. 1938. 12 квітня. №6. С. 4.
279. Сандула М. Як не треба проводити вибори // Сталінська молодь. 1938. 20 жовтня. №99. С. 2.
280. Свистун М. Зв'язок з молоддю забезпечує успіх // Сталінська молодь. 1938. 8 квітня. №4. С. 2.
281. Свистун П. Байдужість до господарських питань // Сталінська молодь. 1939. 6 травня. №64 (196). С. 4.
282. Свистун П. Про обласну колгоспну спартакіаду // Сталінська молодь. 1940. 27 вересня. №130 (431). С. 2.
283. Світличний Б. І. Молодий творчий колектив // Сталінська молодь. 1940. 30 березня. №44 (344). С. 4.
284. Святий С. Молоді патріоти // Сталінська молодь. 1939. 6 липня. №94 (226). С. 3.
285. Сезонні дитячі ясла // Сталінська молодь. 1939. 2 липня. №92 (224). С. 3.
286. Семиряга М. І. Кращу молодь – до військових училищ // Сталінська молодь. 1938. 22 квітня. №11. С. 3.
287. Семінар по підготовці гімнастів // Сталінська молодь. 1940. 21 серпня. №113 (414). С. 4.
288. Сікора А. І. На колгоспній сцені // Сталінська молодь. 1940. 2 лютого. №16 (327). С. 4.
289. Сілкін. Виробничий похід ім. 1 Травня // Сталінська молодь. 1938. 16 квітня. №8. С. 1.
290. Слободнюк. Лекції лікаря // Сталінська молодь. 1938. 12 листопада. №109. С. 4.
291. Слюсаренко Є. За 100-пудовий урожай // Сталінська молодь. 1941. 19 березня. №35 (505). С. 2
292. Слюсарчук І. Д. найпочесніший обов'язок // Сталінська молодь. 1938. 2 вересня. №75. С. 3.

293. Сойфер М. Вечори, присвячені В. В. Маяковського // Сталінська молодь. 1938. 12 квітня. №6. С. 4.
294. Софронюк І. Санітарний гурток // Сталінська молодь. 1941. 17 січня. №8 (478). С. 2.
295. Сочівець. Готуємо кадри дорожників // Сталінська молодь. 1941. 2 квітня. №41 (511). С. 4.
296. Споденюк Я. Першими в районі // Сталінська молодь. 1940. 28 липня. №103 (404). С. 1.
297. Спортивна хроніка // Сталінська молодь. 1940. 9 серпня. №108 (409). С. 2.
298. Старченко. Поліпшити роботу шкіл по ліквідації неписьменності // Сталінська молодь. 1939. 14 травня. №68 (200). С. 4.
299. VII міська конференція ЛКСМУ Кам'янець-Подільська // Сталінська молодь. 1940. 15 вересня. №124 (425). С. 1.
300. VII тираж позики в Кам'янець-Подільську // Сталінська молодь. 1940. 4 серпня. №106 (407). С. 4.
301. Торчинський М. Колгоспний театральний фестиваль // Сталінська молодь. 1941. 21 березня. №36 (506). С. 4.
302. Тракторні бригади – кандидати на Всесоюзну виставку // Сталінська молодь. 1939. 30 червня. №91 (223). С. 2.
303. III пленум обкому ЛКСМУ // Сталінська молодь. 1939. 6 червня. №79 (211). С. 1.
304. Трудящі області весело і радісно відсвяткували Першотравень. Дунаївці // Сталінська молодь. 1940. 4 травня. №60 (361). С. 2.
305. Трудящі області достойно відзначили День авіації // Сталінська молодь. 1939. 20 серпня. №116 (248). С. 4.
306. Трудящі області одностайно схвалюють мирну політику Радянського уряду // Сталінська молодь. 1940. 16 березня. №37 (348). С. 1.
307. У військові училища // Сталінська молодь. 1940. 24 травня. №70 (371). С. 4.

308. «У семи нянчок дитина без ока» // Сталінська молодь. 1941. 12 березня. №32 (502). С. 2.
309. Університет вихідного дня // Сталінська молодь. 1940. 2 лютого. №16 (327). С. 4.
310. Урочисте засідання Сесії міськради // Сталінська молодь. 1940. 23 лютого. №27 (338). С. 1
311. Урочистий пленум Кам'янець-Подільського міськкому ЛКСМУ // Сталінська молодь. 1939. 26 червня. №89 (221). С. 1.
312. Урочистий пленум Кам'янець-Подільського міськкому ЛКСМУ // Сталінська молодь. 1938. 2 листопада. №105. С. 3.
313. Урочистий пленум Кам'янець-Подільської міської ради // Сталінська молодь. 1939. 24 липня. №103 (235). С. 1.
314. Урочистий пленум міської ради // Сталінська молодь. 1938. 10 листопада. №108. С. 4.
315. Урочисті збори комсомольців міста // Сталінська молодь. 1938. 8 вересня. №78. С. 1.
316. Урочисті збори міського комсомольського активу // Сталінська молодь. 1940. 1 вересня. №118 (419). С. 1.
317. Успіх кінофільму «Великое зарево» // Сталінська молодь. 1938. 24 листопада. №115. С. 4.
318. Успіх кінофільму «Человек с ружьем» // Сталінська молодь. 1938. 14 листопада. №110. С. 4.
319. Федорков Ф. До ювілею В. Сосюри // Сталінська молодь. 1940. 1 вересня. №118 (419). С. 4.
320. Хід реалізації позики по області // Сталінська молодь. 1939. 6 серпня. №109 (241). С. 1.
321. Цап С. М. Краще організувати роботу клубів // Сталінська молодь. 1939. 22 червня. №87 (219). С. 1
322. Цвіт І. Концерт кобзарів-бандуристів // Сталінська молодь. 1940. 30 січня. №15 (326). С. 4

323. Цвіт І. Цікаві екскурсії // Сталінська молодь. 1940. 24 травня. №70 (371). С. 4.
324. Цимбаленко М. Культурно обслуговувати молодь на ланах // Сталінська молодь. 1938. 10 квітня. №5. С. 1
325. Цимбаленко М. Стінна газета та її актив // Сталінська молодь. 1939. 4 травня. №63 (195). С. 3.
326. Цимбаленко М. Щастя // Сталінська молодь. 1938. 16 квітня. №8. С. 3.
327. Цікаві лекції // Сталінська молодь. 1938. 28 вересня. №88. С. 4.
328. Цілою бригадою поїдемо на лісорозробки // Сталінська молодь. 1938. 18 квітня. №9. С. 2.
329. Шаліло П. О. Колгоспний драмгурток // Сталінська молодь. 1940. 30 січня. №15 (326). С. 4.
330. Шафир Й. Незабутні народні герої // Сталінська молодь. 1939. 14 травня. №68 (200). С. 2.
331. Швидко виправити помилки // Сталінська молодь. 1938. 6 квітня. №3. С. 1.
332. Шерешовський А. Заробітки стахановців // Сталінська молодь. 1939. 20 липня. №101 (233). С. 4.
333. Школа агронавчання // Сталінська молодь. 1940. 24 листопада. №155 (456). С. 4.
334. Школа снайперів // Сталінська молодь. 1939. 14 серпня. №113 (245). С. 4
335. Що наша область покаже на Всесоюзній сільськогосподарській виставці // Сталінська молодь. 1939. 8 липня. №95 (227). С. 2.
336. Юрчак В. Досягнення мопрівської організації // Сталінська молодь. 1940. 17 листопада. №152 (453). С. 2.
337. Якименко Г. Комсомольці – активні учасники будівництва колгоспних водоймищ // Сталінська молодь. 1940. 28 липня. №103 (404). С. 3.
338. Янішин І. Колгоспний оркестр // Сталінська молодь. 1940. 22 вересня. №127 (428). С. 2.

339. Янішин І. Радіопередача з колгоспу ім. Шевченка // Сталінська молодь. 1939. 16 липня. №99 (231). С. 4.

Монографії, книги, статті

340. Безручко Іван Григорович. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Безручко_Іван_Григорович.
341. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні (1917–1953): суспільно-політичний та історико-правовий аналіз. Кн. 2. Київ: "Либідь"–"Військо України", 1994. 686 с.
342. Білокінь С. Масовий терор як засіб державного управління в СРСР. 1917-1941 рр.: джерелознавче дослідження. Вид. 2-е, випр., доп. / Пер. сл. І. М. Дзюби. Київ: Пенмен, 2017. 768 с.
343. Бойко О. Д. Історія України: посібник. 2-ге вид., допов. Київ: Видавничий центр "Академія", 2002. 656 с.
344. Будзей О. Кам'янецький календар на 2 квітня. URL: https://kampod.at.ua/publ/znakhidki_vid_o_budzeja/kam_39_janeckij_kalendar/kam_janeckij_kalendar_na_2_kvitnja/48-1-0-972
345. Гаврищук А. П. З історії Кам'янець-Подільського учительського інституту (1939-1944) // Освіта, наука і культура на Поділлі: зб. наук.пр. Кам'янець-Подільський, 1998. Т. 1. С.51-56.
346. Гаврищук А. П. Кам'янець-Подільський учительський інститут (1939-1948 рр.) // Кам'янець-Подільський державний університет: минуле і сьогодення. Кам'янець-Подільський: Оіном, 2003. С.77-108.
347. Єсюнін С. Герась Соколенко поет трагічної долі. URL: <https://shepetivka.com.ua/statti/kultura/360-geras-sokolenko---poet-tragichnoyi-doli.html>.
348. Єфіменко Г. Г. Національно-культурна політика ВКП(б) щодо Радянської України (1932-1938). Київ: Інститут історії України, 2001. 304 с.
349. Завальнюк О. М., Прокопчук В. С., Гаврищук А. П. Кам'янець-Подільський державний учительський інститут у роки Великої Вітчизняної

- війни: дослідження, документи і матеріали, спогади. Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2010. 448 с.
350. Касьянов Г. В. Українська інтелігенція 1920-х 30-х років: соціальний портрет та історична доля. Київ: Глобус, Вік; Едмонтон: Канад. ін-т Укр. Студій Альберт. ун-ту, 1992. 176 с
351. Комарніцький О. Б. Кам'янець-Подільський учительський інститут 1939-1941 рр. у газетних фондах наукової бібліотеки К-ПНУ імені Івана Огієнка // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Бібліотекознавство. Книгознавство / [редкол.: О.М.Завальнюк (голова), В.С.Прокопчук (відп. ред.), П.С.Атаманчук та ін.]. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2010. Вип. 2. С.431-442.
352. Кондратюк К. Радянська Україна 20–30-х років ХХ ст.: сучасний історіографічний дискурс // Вісник Львівського університету. Серія історична. Львів, 2013. Вип. 48. С. 245–261.
353. Крючкова Н. Д. Бібліотеки Поділля на сторінках районних газет 30-х років ХХ століття. URL: <https://library.kpnu.edu.ua/2021/02/09/biblioteky-podillya-na-storinkah-rajonnyh-gazet-30-h-rokiv-hh-stolittya/>
354. Кульчицкий С. В. Внутренние ресурсы социалистической индустриализации СССР (1926–1937). Киев: Наук. думка, 1979. 256 с.
355. Кульчицкий С. В. Участь робітників України у створенні фонду соціалістичної індустріалізації. Київ: Наук. думка, 1975. 175 с.
356. Литвин В. М. Історія України (у 3-х томах). Т. III. Новітній час (1914-2004). Кн. перша. Київ: видавничий дім «Альтернативи». 832 с.
357. Маківчук Федір Юрійович. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Маківчук_Федір_Юрійович.
358. Маршрутами історії [Текст] / Уклад. Ю.І. Шаповал, За ред. Ф.М. Рудича, І.Ф. Кураса. Київ: Політвидав України, 1990. 655 с.
359. Нікольський В. М. Репресивна діяльність органів безпеки СРСР в Україні (кінець 1920-х – 1950-ті рр.). Історико-статистичне дослідження. Донецьк: Вид-во Донецького національного університету, 2003. 624 с.

360. Політична історія України. XX століття: У 6-ти т.: Т. 3: Утвердження радянського ладу в Україні (1921–1938) / С. Кульчицький (кер.), Ю. Шаповал, В. Греченко та ін. Київ, 2003.
361. Про минуле – заради майбутнього [Текст] : збірник / П. Л. Варгатюк [та ін.]; упоряд. Ю. І. Шаповал; голова ред. кол. І. Ф. Курас; Інститут історії партії при ЦК Компартії України – філіал Інституту марксизму-ленінізму при ЦК КПРС. Київ: Видавництво при Київському державному університеті, 1989. 408 с.
362. Слинько І. І. Соціалістична перебудова і технічна реконструкція сільського господарства України (1927–1932 рр.). Київ: Вид-во АН УРСР, 1961. 325 с.
363. Сталінізм на Україні: 20-30-ті роки / В. М. Даниленко, Г. В. Касьянов, С. В. Кульчицький; ред. С. О. Васильченко, рец. канд. іст. наук Ю. І. Шаповал. Київ: Либідь, 1991. 342 с.
364. Україна крізь віки. У 15-ти тт. Т. 11: Кульчицький С. В. Україна між двома війнами (1921-1939 рр.) / За заг. ред. В. Смолія. НАН України. Інститут історії України. Київ: Альтернативи, 1999. 336 с.
365. ЧК-ГПУ-НКВД в Україні: особи, факти, документи / Ю. Шаповал, В. Пристайко, В. Золотарьов. Київ: Абрис, 1997. 608 с.: іл.